АНАЛИЗ

„ИНТЕЛИГЕНТНИ СЕЛИЩА – ДОБРИ ПРАКТИКИ И МОДЕЛИ ЗА МЕСТНО РАЗВИТИЕ“

Проучване и анализ на територията на СНЦ „МИГ Аврен - Варна”

2026 г.

www.eufunds.bg

МЕСТНА ИНИЦИАТИВНА ГРУПА АВРЕН – ВАРНА
СНЦ “МЕСТНА ИНИЦИАТИВНА ГРУПА АВРЕН-ВАРНА” ЕИК 207566946
Адрес: Област Варна, Община Аврен, с. Аврен, П.К. 9135, ул. ”Тодор Ноев” № 8
тел. +359(0) 898 356 229; ел. поща: snc.mig.avren.varna@gmail.com

СЪДЪРЖАНИЕ

РЕЗЮМЕ **5**

1. ВЪВЕДЕНИЕ И МЕТОДОЛОГИЯ **7**
1.1. Контекст и предмет на анализа 7
1.2. Цел на анализа 7
1.3. Методологически подход 8
1.4. Тематичен обхват 11

2. КОНЦЕПЦИЯТА „ИНТЕЛИГЕНТНИ СЕЛИЩА“ **12**
2.1. Възникване и развитие на концепцията 12
2.2. Същност на интелигентното селище 13
2.3. Мястото на цифровизацията 14
2.4. Местната общност като основен участник 14
2.5. Интелигентното селище като процес 15
2.6. Основни принципи на подхода „Интелигентни селища“ 15

3. ЕВРОПЕЙСКА И НАЦИОНАЛНА РАМКА НА КОНЦЕПЦИЯТА „ИНТЕЛИГЕНТНИ СЕЛИЩА“ **18**
3.1. Интелигентните селища в европейската политика за развитие на селските райони 18
3.2. Дългосрочна визия за селските райони на ЕС до 2040 г. 18
3.3. Общата селскостопанска политика 2023–2027 г. 19
3.4. Връзка между интелигентните селища и LEADER/ВОМР 20
3.5. Smart Rural 21 и Smart Rural 27 20
3.6. Национална рамка 20
3.7. Интелигентните селища в Стратегията за ВОМР на МИГ „Аврен–Варна“ 22
3.8. Мерките от СВОМР, чрез които могат да се подкрепят решения за „Интелигентни селища“ 23

4. ТЕРИТОРИАЛЕН КОНТЕКСТ: ПОТРЕБНОСТИ, СВЪРЗАНИ С ИНТЕЛИГЕНТНИТЕ СЕЛИЩА **25**
4.1. Основни характеристики на територията 25
4.2. Демографска диференциация на 21-те населени места 26
4.3. Достъп до основни услуги и локални обслужващи функции 29
4.4. Местна икономика, земеделие и пазарен достъп 31
4.5. Инфраструктура, цифрова свързаност и енергия 31
4.6. Природно и културно наследство, отпадъци и климатична устойчивост 32
4.7. Функционална диференциация и близост до Варна 32

4.8. Извод за последващия анализ на добрите практики 32

5. ИДЕНТИФИЦИРАНЕ И АНАЛИЗ НА ДОБРИ ПРАКТИКИ И РАБОТЕЩИ МОДЕЛИ 34

5.1. Подход при подбора и разграничаване на практиките 34
5.2. Обобщен профил на основните практики 34
5.3. Основни добри практики 36
5.4. Допълващи практики за умни села 65
5.5. Тематично покритие на практиките 66

6. СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ОСНОВНИТЕ ДОБРИ ПРАКТИКИ 68

6.1. Критерии, методика и скала на оценяване 68
6.2. Сравнителна матрица – ресурс, общност, партньорство и технологична сложност 70
6.3. Сравнителна матрица – капацитет, ефекти, устойчивост и адаптация 72
6.4. Анализ по критериите 74
6.5. Типология на практиките според приложимостта 76
6.6. Изводи по тематични направления 77
6.7. Общи характеристики на успешните инициативи 78
6.8. Ключови предпоставки и тяхното наличие на територията на МИГ „Аврен–Варна“ 79
6.9. Основни рискове и ограничения 80
6.10. Фактори за успешен трансфер 81
6.11. SWOT анализ на условията за интелигентно развитие 81

7. ПРИМЕРНИ МОДЕЛИ ЗА ПРИЛАГАНЕ НА КОНЦЕПЦИЯТА „ИНТЕЛИГЕНТНИ СЕЛИЩА“ 84

7.1. Модел 1: „Интелигентни местни центрове Аврен–Варна“ – мрежа от цифрови и обществени центрове 84
7.2. Модел 2: „Умна местна хранителна мрежа Аврен–Варна“ 86
7.3. Модел 3: „Интелигентна мобилност и грижа – мобилни услуги за 21 села“ 88
7.4. Модел 4: „Интелигентно местно управление на енергията и ВЕИ“ 90
7.5. Модел 5: „Дигитално наследство Аврен–Варна – интелигентен туризъм и местна идентичност“ 93
7.6. Взаимна свързаност между моделите 95
7.7. Възможна последователност на прилагане 95
7.8. Общ очакван ефект 95
7.9. Предложен модел за управление и координация на Smart Village инициативите 96
7.10. Критерии за избор на пилотни населени места и териториално разширяване 97
7.11. Система за мониторинг и оценка на резултатите 99
7.12. Основни рискове и мерки за устойчивост 100

8. ПРИЛОЖИМОСТ И ФИНАНСИРАНЕ НА ДОБРИТЕ ПРАКТИКИ ЧРЕЗ СВОМР НА МИГ „АВРЕН–ВАРНА“ 102
8.1. Принцип: от добра практика към допустим местен проект 102
8.2. Финансова рамка на мерките от СВОМР 102
8.3. Практика – мярка – кандидат – ограничение 105
8.4. Кои практики са най-преки аналози за местните мерки 111
8.5. Финансова архитектура на петте примерни модела 112
8.6. Допълващо финансиране по СВОМР и други източници 113
8.7. Извод за приложимостта 115
9. ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ 116
9.1. Общи изводи от извършеното проучване 116
9.2. Основни изводи за МИГ „Аврен–Варна“ 116
9.3. Налични предпоставки за интелигентно развитие 117
9.4. Изводи от добрите практики 117
9.5. Препоръка за интегриран, мрежов модел 117
9.6. Препоръка за пилотно и поетапно изпълнение 117
9.7. Препоръка за картографиране на ресурсите 118
9.8. Препоръка за развитие на човешкия капацитет 118
9.9. Препоръка за устойчивост 118
9.10. Препоръка за обща цифрова архитектура 118
9.11. Препоръка за европейско сътрудничество 119
9.12. Препоръка за измерване на резултатите 119
9.13. Заключение 119
СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ ИЗТОЧНИЦИ 120

РЕЗЮМЕ

Настоящият анализ оценява възможностите за прилагане на подхода „Интелигентни селища“ на територията на МИГ „Аврен–Варна“. За целта са съпоставени европейската и националната рамка, характеристиките на 21-те населени места, 19 основни добри практики (18 с пряка връзка към ОСП/ЕЗФРСР/LEADER и един официален пример от Smart Rural 21) и 3 допълващи примера. На тази основа са разработени пет примерни местни модела. Основният извод е, че на територията ще помогне повече мрежа от взаимно свързани решения, отколкото един мащабен технологичен проект. Тези решения използват съществуващите сгради, организации, земеделски и културни ресурси и близостта до Варна.

Демографската картина е силно диференцирана. Между преброяванията от 2011 и 2021 г. общото население на територията практически се запазва, но зад този общ резултат стоят противоположни местни тенденции: значителен ръст в Здравец, Близнаци, Приселци, Звездица и Константиново и сериозен спад в Юнак, Казашка река, Синдел, Царевци и Дъбравино. Паралелно с това делът и броят на населението над 65 години се увеличават. Това налага различни решения за различните населени места, вместо еднакъв пакет за всички.

Територията разполага с добра основа за интелигентно развитие: широколентова свързаност, 20 читалища, училища и детски градини в част от по-големите села, съществуващи обществени сгради, земеделско производство, потенциал за слънчева енергия и богато природно и културно наследство. Ограниченията са свързани с достъпа до здравни и социални услуги, демографското застаряване, неравномерната транспортна достъпност, ограничените възможности на малките стопанства и предприятия за модернизация и недостатъчното свързване на местните ресурси в общ териториален продукт.

Сравнителният анализ показва, че най-приложими са моделите, които могат да стартират пилотно, използват съществуваща инфраструктура и имат ясен местен оператор. Най-висок непосредствен потенциал имат мрежата от интелигентни местни центрове, местната хранителна мрежа, мобилните услуги и транспортът по заявка, както и дигиталното наследство и общият туристически продукт. Моделът за интелигентно местно управление на енергията и ВЕИ също е перспективен, но изисква по-задълбочена техническа, правна и финансова подготовка.

Петте модела са примерни и не представляват готови проектни предложения. Те показват как установените потребности могат да се превърнат в направления за местна политика и в бъдещи проекти по мерки 1–7 от Стратегията за ВОМР. Моделите допринасят за индикаторите на

Стратегията за нови работни места, достъп до услуги и инфраструктура, социално включване и участие в дейности за трансфер на знания. Особено значение има Мярка 7 „Сътрудничество и подготвителни дейности за него“. Чрез нея Стратегията предвижда подкрепа за една стратегия за интелигентни селища (индикатор R.40), а настоящият анализ може да послужи като основа за нея. [2]

Приоритетно направление	Основание	Препоръчителен хоризонт
Интелигентни местни центрове	Налични обществени сгради, читалища, дигитални клубове и добра свързаност	Краткосрочно – пилотиране и надграждане
Местна хранителна мрежа	Земеделски потенциал и близък пазар Варна	Краткосрочно/средносрочно
Интелигентна мобилност и грижа	Застаряване, ограничен достъп до здравни и социални услуги	Краткосрочно – пилот в група села
Дигитално наследство и туризъм	Разпръснати природни и културни ресурси, 20 читалища	Краткосрочно/средносрочно
Интелигентно местно управление на енергията и ВЕИ	Слънчев ресурс и съществуващи ВЕИ, но технически ограничения на мрежата	Средносрочно след техническо обследване

1. ВЪВЕДЕНИЕ И МЕТОДОЛОГИЯ

1.1. Контекст и предмет на анализа

Настоящият анализ е разработен във връзка с изпълнението и популяризирането на Стратегията за водено от общностите местно развитие на СНЦ „МИГ Аврен–Варна“ и е насочен към проучване на концепцията за „Интелигентни селища“ (Smart Villages), идентифициране и анализ на добри практики от България и други държави – членки на Европейския съюз, както и към оценяване на възможностите за адаптиране на подходящи модели към местните условия и потребности на територията на МИГ „Аврен–Варна“.

Разработката има практически характер. Тя разглежда концепцията за „Интелигентни селища“ като подход за местно развитие, чрез който селските общности използват собствените си ресурси, местното знание, партньорствата, иновациите и подходящите цифрови решения, за да преодоляват конкретни икономически, социални, демографски и екологични предизвикателства.

Европейският подход към интелигентните селища поставя в центъра местната общност, нейните потребности и способността ѝ да организира решения чрез участие, партньорство и нови форми на използване на ресурсите. Цифровите технологии са важен инструмент, но не са самоцел. В някои случаи интелигентното решение може да бъде високотехнологично, а в други – организационна, социална или икономическа иновация с ограничен технологичен компонент.

Предметът на анализа обхваща развитието на концепцията и мястото ѝ в европейската и националната политика за селските райони, характеристиките на територията на МИГ „Аврен–Варна“, които имат значение за интелигентните селища, 19 подробно разгледани добри практики (18 от тях с доказана връзка към ОСП/ЕЗФРСР/LEADER), 3 допълващи примера, сравнителен анализ на условията за прилагане и пет примерни местни модела.

Особено внимание се отделя на възможността установените модели да бъдат адаптирани към специфичните характеристики на територията. Поради това добрите практики се разглеждат като източник на отделни подходи, технологии, организационни модели и механизми за партньорство, които могат да се пренасят или комбинират според местните потребности.

1.2. Цел на анализа

Основната цел на анализа е да предостави систематизирана, практически приложима и достъпна информация за възможностите, които подходът „Интелигентни селища“ създава за

развитието на селските територии, и на тази основа да бъдат идентифицирани решения с потенциал за приложение на територията на МИГ „Аврен–Варна“. За постигането на целта са изпълнени следните дейности:

1. Проследяване развитието на концепцията за интелигентните селища и мястото ѝ в политиките на Европейския съюз за развитие на селските райони.

2. Систематизиране на основните принципи на подхода – местна инициатива, участие на общността, иновации, цифровизация, партньорство, устойчивост, използване на местни ресурси и подобряване на качеството на живот.

3. Разглеждане на връзката между Smart Villages, Общата селскостопанска политика 2023–2027 г. и подхода LEADER/ВОМР.

4. Анализ на Стратегията за ВОМР на МИГ „Аврен–Варна“ и на териториалните потребности и потенциал.

5. Идентифициране и подробно разглеждане на добри практики и работещи модели от България и други държави – членки на ЕС.

6. Извършване на сравнителен анализ на условията, ресурсите, партньорствата, технологичната сложност, човешкия капацитет, ефектите и устойчивостта на разгледаните инициативи.

7. Оценяване на възможностите за трансфер към местните условия.

8. Разработване на примерни модели за прилагане на подхода на територията на МИГ „Аврен–Варна“.

1.3. Методологически подход

Анализът се основава предимно на кабинетно проучване (desk research), включващо събиране, проверка, систематизиране и сравнителен анализ на информация от първични и вторични публично достъпни източници.

Приоритет е предоставен на официални и проверими източници – документи и информационни ресурси на институциите на Европейския съюз, Европейската комисия, EU CAP Network, инициативите Smart Rural 21 и Smart Rural 27, национални и местни институции, местни инициативни групи, общини, университети и организации, които са инициатори или изпълнители на конкретни добри практики.

Методологията е организирана в пет последователни етапа: концептуален и документален анализ; анализ на териториалния контекст; идентифициране и подбор на добри практики; стандартизирано описание и сравнителен анализ; оценка на местната приложимост и формулиране на примерни модели.

1.3.1. Концептуален и документален анализ

На този етап се проследява развитието на концепцията за „Интелигентни селища“, нейното съдържание и мястото ѝ в европейските политики. Анализират се ключовите характеристики на подхода, европейската нормативна рамка, Общата селскостопанска политика, LEADER/ВОМР и българската национална рамка.

1.3.2. Анализ на териториалния контекст

Изследват се характеристиките, ресурсите, потребностите и потенциалът на територията на МИГ „Аврен–Варна“. Отчитат се различията между отделните населени места, демографските тенденции, достъпът до услуги, местната икономика, земеделието, инфраструктурата, културното и природното наследство, състоянието на околната среда и близостта до град Варна.

1.3.3. Идентифициране и подбор на добри практики

Добрите практики са подбрани по следните критерии:

- Принадлежност към подхода „Интелигентни селища“ или наличие на основните му характеристики.
- Ясно определен местен проблем или потребност.
- Иновативно социално, организационно, технологично, цифрово, икономическо или екологично решение.
- Участие на местната общност или партньорство между местни заинтересовани страни.
- Достатъчно надеждна и проверима публична информация.
- Наличие на резултати или достатъчно напреднал етап на реализация.
- Потенциал отделни елементи да бъдат адаптирани към местните условия.

1.3.4. Стандартизирано описание и сравнителен анализ

За всяка практика е изготвен аналитичен профил с единна структура от дванадесет елемента: (1) източник на финансиране; (2) страна, място и контекст; (3) местен проблем; (4) цели и основни дейности; (5) организации и роля на общността; (6) вид иновация; (7) реализация и финансиране;

(8) резултати и ползи; (9) изводи и ограничения; (10) устойчивост и мащабируемост; (11) трансфер към МИГ „Аврен–Варна“; (12) възможност за финансиране чрез СВОМР. Единната структура позволява практиките да се сравняват по еднакви критерии и е основа за сравнителния анализ в глава 6.

1.3.5. Оценка на приложимостта

Последният етап съпоставя установените решения с характеристиките на територията и с условията на Стратегията за ВОМР. В анализа под трансфер се разбира пренасянето на добра практика или на част от нея към територията на МИГ „Аврен–Варна“. Рядко е възможно и целесъобразно една практика да се приложи изцяло. Обикновено се пренася отделен компонент: технология, услуга, начин на организация, модел на партньорство или подход за включване на общността. За всеки такъв компонент се проверява дали отговаря на местна потребност, кой би могъл да го приложи и по коя мярка от СВОМР би могъл да получи подкрепа.

При по-сложните или по-рисковите решения анализът препоръчва пилотно прилагане. Решението първо се въвежда в едно или няколко села, проследяват се използването, разходите и затрудненията, и едва след оценка се разширява към останалата територия.

1.3.6. Източници и ограничения на анализа

Информацията за добрите практики е събрана от официални публикации на EU CAP Network и на предходната Европейска мрежа за развитие на селските райони (ENRD), платформата на Пакта за селските райони (Rural Pact), инициативите Smart Rural 21 и Smart Rural 27, проекти по програма „Хоризонт Европа“, както и от уебсайтове и документи на общините и организациите – носители на практиките. Когато са налични повече от един източник, данните са съпоставяни и проверявани. Интернет източниците са проверени към октомври 2026 г.

Анализът има ограничения, характерни за кабинетното проучване. Част от публикуваните резултати са отчетени от самите изпълнители и не са независимо оценени. Финансови данни не са налични за всички практики, а някои инициативи продължават да се развиват, поради което описаните резултати отразяват състоянието към датата на съответния източник. Данните за територията на МИГ са използвани според Стратегията за ВОМР и придружаващите я анализи и следва да бъдат актуализирани с последната налична статистика при разработването на конкретни проекти.

1.4. Тематичен обхват

Проучването приема широкото разбиране за интелигентните селища, при което цифровизацията е едно от няколко направления. Добрите практики и местните модели обхващат следните направления:

- интелигентно и прецизно земеделие, местни продукти и къси вериги на доставка;
- цифрови платформи, телекомуникационна свързаност и електронни услуги;
- местно предприемачество, нови бизнес модели, споделени пространства и дистанционна работа;
- енергийна ефективност, възобновяема енергия, енергийни общности и кръгова икономика;
- устойчива селска мобилност и транспорт по заявка;
- социални иновации и услуги за възрастни хора, деца и хора с увреждания;
- културно и природно наследство, цифрова интерпретация, местна идентичност и интелигентен туризъм;
- опазване на околната среда, управление на отпадъците, адаптация към климатичните промени и зелена инфраструктура.

2. КОНЦЕПЦИЯТА „ИНТЕЛИГЕНТНИ СЕЛИЩА“

2.1. Възникване и развитие на концепцията

Подходът „Интелигентни селища“ възниква като отговор на демографски процес, който засяга селските райони в почти цяла Европа. Селските райони обхващат над 80% от територията на ЕС и в тях живеят около 137 млн. души, или почти 30% от населението на Съюза. Голяма част от тях са засегнати от намаляване и застаряване на населението, а изселването към градовете продължава. [7]

Намаляването на населението поражда самоподдържащ се процес. С по-малко жители търсенето на услуги спада и поддържането на училище, лекарски кабинет, магазин или редовна автобусна линия става все по-трудно за общината и за частните доставчици. Когато услугите се свиват или изчезват, селото губи привлекателност за младите семейства и изселването се ускорява. Резултатът е постепенно влошаване на качеството на живот на хората, които остават.

Интелигентните селища са опит този процес да бъде прекъснат. Целта им е да запазят и подобрят качеството на живот и при по-малко население. Средствата за това са споделено използване на сгради и услуги от няколко села, мобилни и дистанционни услуги, цифрови решения, нови форми на местна икономика и по-активна роля на самата общност. Подходът приема демографските ограничения като даденост и търси начини те да не водят до изоставяне на селата. Тази логика е пряко приложима и за МИГ „Аврен–Варна“, където част от селата растат, а други губят значителна част от населението си (вж. т. 4.2).

Концепцията „Интелигентни селища“ е сравнително нов елемент в европейската политика за развитие на селските райони, но възникването ѝ е свързано с по-дълъг процес на промяна в разбирането за ролята на селските територии. Традиционният подход, при който селските райони се разглеждат предимно през призмата на земеделието, постепенно се разширява към интегрирано териториално развитие.

Все по-голямо внимание се отделя на качеството на живот, достъпа до услуги, местното предприемачество, социалните иновации, цифровата свързаност, устойчивото използване на природните ресурси и способността на местните общности да участват при определянето на своите приоритети.

Важна предпоставка за тази промяна е Декларацията Cork 2.0 от 2016 г., която поставя акцент върху икономическото, социалното и екологичното разнообразие на селските територии, по-

добрите връзки между градските и селските райони и значението на иновациите, предприемачеството и достъпа до услуги. [29]

През 2017 г. Европейската комисия поставя началото на инициативата „EU Action for Smart Villages“. В следващите години концепцията е развивана и проверявана на практика чрез тематичната работа на Европейската мрежа за развитие на селските райони, пилотния проект за Smart Eco-Social Villages и подготвителните инициативи Smart Rural 21 и Smart Rural 27. [6]

Smart Rural 21 (декември 2019 – 2022 г.) работи с общо 21 европейски селски общности. Работата с пет предварително избрани села започва в началото на 2020 г., а още 16 села са избрани впоследствие чрез процедура с над 700 кандидатури. Инициативата подпомага разработването и практическото прилагане на стратегии за интелигентни селища. Натрупаният опит показва, че Smart Villages не е единен предварително определен модел и трябва да бъде приспособен към конкретните местни потребности, ресурси и капацитет. [12], [30]

Smart Rural 27 продължава тази работа с по-силен акцент върху условията за прилагане на концепцията през програмния период 2023–2027 г. и върху ролята на LEADER като инструмент за превръщане на местните идеи в практически инициативи.

2.2. Същност на интелигентното селище

На равнище Европейски съюз няма една единствена задължителна юридическа дефиниция за „Интелигентни селища“. Използваната от Европейската комисия и EU CAP Network работна дефиниция, формулирана от пилотния проект Smart Eco-Social Villages, определя интелигентните селища като общности в селските райони, които разработват интелигентни решения за справяне с предизвикателствата в своя местен контекст. Широкият обхват на определението позволява на държавите-членки и местните общности да адаптират подхода към собствените си условия. [6], [10]

Въпреки това европейският опит позволява да бъдат определени няколко характеристики. Подходът е териториално ориентиран: решенията се разработват за конкретно село, група населени места или селска територия и трябва да отговарят на действителните ѝ особености.

Подходът е основан на участие. Местните жители, предприятията, земеделските производители, публичните институции и неправителствените организации не са само получатели на готово решение, а участници в неговото формулиране и изпълнение.

Решенията следва да бъдат иновативни, но иновацията не се разбира единствено като нова технология. Тя може да представлява нова обществена услуга, организационен модел, форма на споделено използване на ресурс, партньорство или нов начин за взаимодействие между публичния, частния и гражданския сектор.

Инициативите трябва да отговарят на конкретна местна потребност – например ограничен достъп до услуги, обезлюдяване, липса на транспорт, недостатъчни икономически възможности, проблеми с енергийната ефективност, цифровата свързаност или устойчивото използване на ресурсите.

„Интелигентни селища“ предполага стратегически подход, а не изпълнението на изолиран единичен проект. Интелигентността на едно селище не се измерва с броя на внедрените цифрови системи, а с това доколко решенията подобряват качеството на живот, устойчивостта и способността на общността да използва собствените си ресурси.

2.3. Мястото на цифровизацията

Цифровизацията е един от най-видимите елементи на „Интелигентни селища“, но следва да бъде разглеждана като инструмент, а не като крайна цел.

Дигиталните решения могат да намалят част от ограниченията, произтичащи от разстоянията и ниската гъстота на населението. Електронни административни услуги, телемедицина, дистанционно обучение, платформи за местна търговия, прецизно земеделие, цифрово представяне на туристически ресурси и дистанционна работа са примери за възможни приложения.

Основният критерий остава способността на решението да отговори на местна потребност. Поради това в настоящото изследване не се търсят само технологично сложни инициативи, а и социални, организационни, екологични и икономически иновации.

2.4. Местната общност като основен участник

Една от основните особености на „Интелигентни селища“ е преминаването от модел „решение за общността“ към модел „решение с общността“.

Местните жители притежават познание за потребностите, ресурсите и ограниченията на своята територия, което не може да бъде напълно заменено от външно планиране. Затова успешните инициативи обичайно включват обществени обсъждания, тематични работни групи,

местни партньорства, кооперативни структури, инициативни групи или други форми на съвместно планиране.

Този принцип е в пряка връзка с LEADER/ВОМР. Местните инициативни групи могат да свързват местните потребности, обществената инициатива, наличните финансови инструменти и потенциалните партньори.

2.5. Интелигентното селище като процес

„Интелигентното селище“ не следва да се разглежда като предварително определен стандарт, който дадена територия ведньж завинаги покрива. По-подходящо е Smart Village да се разбира като процес на местно развитие.

Началната точка е конкретна потребност. Следват мобилизиране на заинтересованите страни, идентифициране на ресурсите, формулиране на решение, избор на партньори, осигуряване на необходимия капацитет, пилотно прилагане и постепенно разширяване.

Този процес може да започне с ограничена дейност и впоследствие да бъде надграждан. Именно възможността за поетапно изпълнение е особено важна за малките населени места, които не разполагат със значителен финансов и административен ресурс.

В този смисъл добрата практика не е готов продукт за копиране. Нейната основна стойност е да покаже как е идентифициран проблемът, как е организирана общността, какъв механизъм е използван и кои фактори са довели до работещо решение.

2.6. Основни принципи на подхода „Интелигентни селища“

Обобщавайки европейските документи и практическия опит, могат да бъдат изведени осем основни принципа, които характеризират подхода „Интелигентни селища“. Те служат като отправна точка за подбора и анализа на добрите практики в глава 5, за сравнителния анализ в глава 6 и за примерните модели в глава 7, в които връзката с принципите е посочена изрично за всеки модел.

Местна инициатива: Интелигентното селище започва от хората, които живеят и работят в него. Инициативата може да дойде от жители, кмет, читалище, сдружение, местен предприемач или местната инициативна група, но решението трябва да отговаря на потребност, която самата общност е осъзнала и формулирала. Външната експертиза и финансирането подпомагат процеса, но не го заместват. Такъв е случаят с общинския електромобил във Villerouge-Termenès и с

цифровия център в Suodenniemi, които възникват по инициатива на местната власт и местното сдружение.

Иновации: Иновацията в подхода се разбира широко – като нов продукт, услуга, организационен модел, начин на сътрудничество или ново използване на съществуващ ресурс в конкретната територия. Решението не трябва да е ново в световен мащаб, а ново и полезно за мястото, в което се прилага. Затова в анализа като иновации се разглеждат както автоматизираните музеи от мрежата Living Museums, така и кооперативната хранителна верига в Нидерландия или центровете за дистанционна работа в селски домове във Финландия.

Цифровизация: Цифровите технологии са важен, но не задължителен и не самоцелен инструмент. Те намаляват ефекта на разстоянието и ниската гъстота на населението, като дават достъп до услуги, пазари, работа и информация. Ефектът им зависи от свързаността, от уменията на хората и от наличието на помощ за тези, които не могат да ползват цифровите услуги самостоятелно – урок, който практиката от Suodenniemi показва особено ясно.

Социална ангажираност: Подходът изисква активно участие на общността на всички етапи – при определянето на проблема, избора на решение, неговото изпълнение и оценка. Социалната ангажираност означава и приобщаване на групи, които често остават встрани: възрастни хора, хора с увреждания, млади хора, жени и уязвими общности. Колкото по-рано жителите участват в изработването на правилата, толкова по-устойчиво е решението, както показват работната група от жители във Villerouge-Termenès и кооперативът Halnet.

Устойчивост: Устойчивостта има три измерения – икономическо, социално и екологично – и се проверява след края на финансирането. Устойчиво е решение, което има собственик и оператор, източник за текущите разходи и реална потребност, която продължава да съществува. Опитът на River Delta и Bwcabus в глава 5 показва, че липсата на някое от тези условия може да прекрати дори успешно стартирала инициатива.

Използване на местни ресурси: Интелигентните селища надграждат това, с което територията вече разполага – сгради, природни дадености, земеделска продукция, културно наследство, знания и умения на хората, местни организации. Използването на съществуващите читалища, библиотеки, кметства и селски домове за нови функции, на местните суровини за преработка с по-висока добавена стойност или на биоотпадъците като ресурс за компост намалява разходите и засилва връзката на решението с мястото.

Партньорство: Малко селски общности могат да реализират интелигентни решения сами. Типичното партньорство обединява публичната власт, бизнеса, гражданските организации и източник на know-how – университет, консултант или друга местна инициативна група. Партньорството може да бъде и териториално – между съседни села, между села и град, или между местни инициативни групи от различни държави, както в мрежите Cowocat_Rural и Living Museums.

Подобряване на качеството на живот: Крайната цел на подхода не е технологията, а по-доброто качество на живот на хората в селските райони – достъп до услуги, работа и доходи, сигурност, социални връзки, чиста околна среда и възможност младите хора да останат или да се върнат. Затова успехът на едно интелигентно решение се измерва с това колко хора реално го използват и какво се променя в ежедневието им, а не с броя на внедрените системи.

Тези принципи са в пряка връзка с принципите на подхода LEADER/ВОМР – подход „отдолу-нагоре“, териториален подход, местно партньорство, интегрирани и многосекторни действия, иновации, сътрудничество и работа в мрежа. Това прави местните инициативни групи естествен носител на подхода „Интелигентни селища“ в селските райони.

3. ЕВРОПЕЙСКА И НАЦИОНАЛНА РАМКА НА КОНЦЕПЦИЯТА „ИНТЕЛИГЕНТНИ СЕЛИЩА“

3.1. Интелигентните селища в европейската политика за развитие на селските райони

Концепцията „Интелигентни селища“ е част от развитието на европейския подход към селските територии, при който икономическото развитие, социалната свързаност, опазването на околната среда и технологичните иновации се разглеждат като взаимосвързани елементи.

Европейската политика постепенно преминава от преобладаваща подкрепа за отделни стопански сектори към интегрирано териториално развитие. Устойчивостта на една селска територия зависи не само от земеделското производство, но и от наличието на работни места, достъпни услуги, функциониращa инфраструктура, активна общност и възможности за привличане и задържане на население.

В този контекст подходът „Интелигентни селища“ предлага възможност за съчетаване на местната инициатива с иновативни решения, които отговарят на специфичните характеристики на отделните населени места. Концепцията може да бъде прилагана както в отдалечени и слабо населени райони, така и в селски територии в близост до големи градски центрове. Последното има особено значение за МИГ „Аврен–Варна“.

Концепцията присъства и в рамката на кохезионната политика. Регламент (ЕС) 2021/1060 за общоприложимите разпоредби (съображение 30) насърчава подкрепата за инициативи като „Интелигентни селища“, което позволява средствата по ОСП да бъдат допълвани от други европейски фондове, например при цифрова инфраструктура, социални услуги или опазване на наследството. [9]

3.2. Дългосрочна визия за селските райони на ЕС до 2040 г.

Дългосрочната визия за селските райони на Европейския съюз до 2040 г. поставя развитието на селските територии в четири взаимосвързани направления – по-силни, по-свързани, по-устойчиви и по-просперираща селски райони. [7]

По-силните селски райони се свързват с активни местни общности, участие в процесите на вземане на решения, развитие на социалния капитал и подобряване на достъпа до услуги.

По-свързаните селски райони предполагат развитие на транспортната, комуникационната и цифровата инфраструктура. В този контекст интелигентните решения могат да включват транспорт по заявка, споделена мобилност, електронни административни услуги и дистанционна работа.

По-устойчивите селски райони са насочени към опазване на природните ресурси, адаптация към климатичните промени, енергийна ефективност и намаляване на негативното въздействие върху околната среда.

По-просперяващите селски райони се характеризират с разнообразна местна икономика, предприемачество, нови работни места и по-висока добавена стойност на местното производство.

За МИГ „Аврен–Варна“ най-голяма стойност има комбинирането на тези направления. Една цифрова платформа за местни производители например може едновременно да подпомогне икономическата активност, достъпа до пазари, сътрудничеството и по-устойчивите вериги на доставка.

3.3. Общата селскостопанска политика 2023–2027 г.

Общата селскостопанска политика за периода 2023–2027 г. създава нормативна и програмна рамка за подкрепа на инициативи за интелигентни селища. Основен европейски нормативен акт е Регламент (ЕС) 2021/2115, който установява правилата за стратегическите планове по ОСП.

Особено значение има член 77 „Сътрудничество“. Съгласно чл. 77, параграф 1, буква „д“ държавите членки могат да подпомагат подготовката и изпълнението на стратегии за интелигентни селища като самостоятелна интервенция, а буква „б“ обхваща подготовката и изпълнението на LEADER, в рамките на който също могат да се прилагат решения за интелигентни селища. Инвестиционни компоненти на такива инициативи могат да бъдат подкрепяни по чл. 73 „Инвестиции“. В общата рамка за мониторинг е въведен специален показател за резултат R.40 „Интелигентен преход на селската икономика“, който отчита броя на подкрепените стратегии за интелигентни селища. [8]

Тази рамка позволява интелигентните решения да бъдат част от по-широки местни стратегии. Потенциалните решения могат да бъдат свързани със земеделие, местен бизнес, основни услуги, инфраструктура, културно наследство и сътрудничество.

3.4. Връзка между интелигентните селища и LEADER/ВОМР

LEADER/ВОМР има особено значение за практическото прилагане на концепцията „Интелигентни селища“. Двата подхода се основават на сходно разбиране за местното развитие: решенията трябва да произтичат от потребностите на територията, да включват местните заинтересовани страни и да използват съществуващия местен потенциал.

LEADER/ВОМР и интелигентните селища не са идентични. LEADER/ВОМР е подход за организиране и подкрепа на местното развитие, докато подходът „Интелигентни селища“ поставя акцент върху разработването на иновативни решения за конкретни териториални потребности.

LEADER/ВОМР може да осигури организационната и финансовата рамка, в която възникват и се реализират инициативи за интелигентни селища. За МИГ „Аврен–Варна“ това означава възможност местната инициативна група да има координираща роля при идентифицирането на потребности, привличането на партньори, трансфера на добри практики и насърчаването на иновативни решения. [9], [11]

3.5. Smart Rural 21 и Smart Rural 27

Smart Rural 21 е сред основните европейски източници на практически опит за интелигентни селища. Инициативата подпомага конкретни общности в разработването на стратегии и решения и показва процесите, чрез които местните инициативи възникват, тестват се и се адаптират. [12]

Smart Rural 27 продължава работата с акцент върху прилагането на подхода в рамките на ОСП 2023–2027 г., условията за подкрепа, местния капацитет, сътрудничеството и обмена на знания. Практическият опит от двете инициативи е използван при подбора на добрите практики в настоящия анализ. [13]

3.6. Национална рамка

В България основната програмна рамка за развитие на селските райони през периода 2023–2027 г. е Стратегическият план за развитие на земеделието и селските райони (СПРЗСР). Планът определя националните интервенции по Общата селскостопанска политика, включително инвестиции в стопанствата, развитие на селските райони и прилагането на ВОМР чрез местните инициативни групи. Именно чрез стратегиите за ВОМР решенията за интелигентни селища могат да бъдат свързани с модернизация на стопанствата, цифровизация, местно предприемачество, услуги, инфраструктура, културно наследство и сътрудничество. [14], [15]

Към 2024 г. анализът на Smart Rural 27 не идентифицира отделна самостоятелна интервенция за Smart Villages в българския Стратегически план по ОСП. Концепцията за „умни селища“ обаче е изрично посочена в интервенцията LEADER/ВОМР (II.G.5) като възможно направление за операции в местните стратегии. Следователно практическото прилагане минава най-вече през местните стратегии и комбинирането им с други допустими интервенции.

Пряко отношение към темата има Стратегията за цифровизация на земеделието и селските райони на Република България, приета с Решение № 247 на Министерския съвет от 2 май 2019 г. Част от нейните приоритети – изграждане и развитие на подходяща цифрова инфраструктура, цифрови мрежи и приложения, обучение и консултиране за цифрови умения – съвпадат с основните предпоставки за интелигентни селища. [31]

На стратегическо ниво подходът кореспондира и с Националната програма за развитие „България 2030“, с Интегрираната териториална стратегия за развитие на Североизточния регион за периода 2021–2027 г. и с плановете за интегрирано развитие на общините Аврен и Варна за същия период. Тези документи формулират приоритети в областта на цифровата свързаност, достъпа до услуги, демографското развитие, туризма и опазването на околната среда, към които могат да бъдат насочвани местни инициативи за интелигентни селища.

Концепцията все още е сравнително нова за България. Профилът на страната в платформата Smart Rural 21 отбелязва, че към момента на изготвянето му подходът не е прилаган целенасочено. В рамките на Smart Rural 27 е създадена национална работна група (Smart Villages LAB), която през 2024 г. формулира план за действие за въвеждане на концепцията, включително чрез LEADER/ВОМР и други инструменти. Това създава възможност за МИГ „Аврен–Варна“ да прилага подхода системно и да използва натрупания европейски опит. [16], [33]

Сред актуалните национални инструменти е процедура BG-RRP-1.024 „Изграждане на мрежа от дигитални клубове“ на Министерството на труда и социалната политика по Плана за възстановяване и устойчивост. Целта ѝ е създаването на 760 клуба, главно в читалища и библиотеки в малките населени места. [17] Клубовете са вписани в единен регистър с публична карта, по която може да се провери кои от тях работят на територията на МИГ. [32] Те са готова база за бъдещи интелигентни местни центрове, затова новите дейности трябва да ги надграждат, без да ги дублират.

Наличието на идея за интелигентно селище не означава автоматична допустимост за финансиране. Всяко бъдещо проектно предложение трябва да съответства на условията на конкретната мярка: допустими кандидати, дейности и разходи.

3.7. Интелигентните селища в Стратегията за ВОМР на МИГ „Аврен–Варна“

Стратегията за ВОМР на МИГ „Аврен–Варна“ създава пряка основа за прилагане на концепцията на местно ниво. Стратегическата цел е устойчиво развитие на местната икономика, основано на собствения потенциал и териториална идентичност, насърчаване на иновационната активност, повишаване привлекателността на територията и стимулиране на растеж и заетост за по-добро качество на живот. [2]

Първият приоритет е насочен към конкурентоспособността на местната икономика, жизнеспособността на стопанствата, устойчивия бизнес и заетостта. Вторият поставя акцент върху интегрираното териториално развитие, качеството на живот, социалната и образователната среда, опазването на околната среда и съхраняването на природното, духовното и културното наследство. [2]

В Стратегията са предвидени инвестиции в системи за събиране, обработка и анализ на данни, отдалечен контрол, сензори, дронове, автоматизация и други иновативни решения за земеделските стопанства. [2]

Особено значение има мярка 7 „Сътрудничество и подготвителни дейности за него“. В нея са предвидени дейности за създаване на интелигентни селища, сътрудничество с други МИГ, изследвания, проучвания, анализи, обучения, маркетинг и обмен на знания. Стратегията предвижда и разработване на стратегия за създаване на интелигентни селища в рамките на сътрудничество с друга МИГ от ЕС. Стратегията поставя и измерима цел: по Мярка 7 да бъде подкрепена една стратегия за интелигентни селища (индикатор R.40). [2]

В тази рамка настоящият анализ има функцията на информационна и аналитична основа за последващи местни инициативи, партньорства и проекти.

Подходът не е нов за територията. Община Аврен, като член на управителния съвет на МИГ „Аврен–Белослав“, участва в проекта за сътрудничество „Интелигентни селски територии“ по подмярка 19.3 от ПРСР 2014–2020 г., с договор от 2024 г. Водещ партньор е МИГ „Разлог“, а другият партньор е МИГ „Попово“. Общата стойност на проекта е 261 533,75 лв. Проектът предвижда обща уеб платформа на партньорите, съвместни събития в областта на земеделието, предприемачеството и средата за живот и доставка на „умно оборудване“ за обществено ползване в населени места от партньорските територии. Този опит е непосредствена отправна точка за бъдещите дейности по Мярка 7. [2], [57]

3.8. Мерките от СВОМР, чрез които могат да се подкрепят решения за „Интелигентни селища“

За целите на настоящия анализ е необходимо ясно разграничение между три различни ситуации: (1) мерки, в които дейности за „Интелигентни селища“ са изрично посочени като допустими; (2) мерки, при които приносът към подхода е критерий за оценка и могат да се финансират конкретни технологични, социални или екологични компоненти; и (3) мярката за сътрудничество, чрез която се подготвят и трансферират модели и стратегии. Разграничението е важно, защото от една европейска добра практика могат да бъдат пренесени само онези компоненти, които съответстват на допустимите кандидати, дейности и разходи по конкретната мярка. [2]

Таблица 3.1. Мерки от СВОМР, чрез които могат да се подкрепят решения за интелигентни селища

Мярка	Връзка с интелигентните селища	Допустими кандидати – релевантни за темата	Компоненти, които могат да се подкрепят
M1	критерий за оценка (20 т.)	земеделски стопани	прецизно земеделие, цифровизация, роботизация, ВЕИ за собствено потребление
M2	критерий за оценка (20 т.)	преработватели, земеделски стопани, групи и организации на производители	нови технологии и софтуер, преработка и маркетинг, къси вериги, ВЕИ
M3	изрично допустима дейност и критерий за оценка (20 т.)	земеделски стопани, микропредприятия, физически лица за занаяти	ИТ и цифрови услуги, социални услуги, споделени пространства, устойчива мобилност, ВЕИ

Мярка	Връзка с интелигентните селища	Допустими кандидати – релевантни за темата	Компоненти, които могат да се подкрепят
М4	изрично допустима дейност и критерий за оценка (20 т.)	Община Аврен и Община Варна	обществени сгради и услуги, цифровизация и свързаност, социална и културна инфраструктура, ВЕИ за собствени нужди
М5	критерий за оценка (20 т.)	Местни поделения на вероизповеданията	ремонт на религиозни сгради с оборудване и софтуер
М6	критерий за оценка (20 т.)	Читалища; НПО; училища; детски градини; Община Аврен; Община Варна	дигитализация на наследството, мултимедия, маршрути, събития, оборудване
М7	изрично предвидени дейности за създаване на интелигентни селища	МИГ в партньорство с други МИГ	съвместни продукти и услуги, проучвания, обучения, стратегия за интелигентни селища

Източник на Таблица 3.1: Стратегия за ВОМР на МИГ „Аврен–Варна“ [2].

4. ТЕРИТОРИАЛЕН КОНТЕКСТ: ПОТРЕБНОСТИ, СВЪРЗАНИ С ИНТЕЛИГЕНТНИТЕ СЕЛИЩА

Разделът обобщава онези характеристики на територията на МИГ „Аврен–Варна“, които пряко влияят върху избора, трансфера и финансирането на решения за интелигентни селища. Използвани са данните от преброяванията на НСИ и информацията за територията, събрана при разработването на Стратегията за ВОМР. [3], [4]

4.1. Основни характеристики на територията

Таблица 4.1 обобщава основните характеристики на територията. [3], [4] Във втората колона за всяка характеристика е посочено какъв тип решения за интелигентни селища следват от нея. В третата колона са посочени мерките от СВОМР, по които такива решения могат да получат подкрепа. Таблицата свързва териториалния анализ с подбора на добрите практики в глава 5.

Таблица 4.1. Основни характеристики на територията и значението им за интелигентните селища

Установена характеристика	Какво означава за интелигентните селища	Мерки от СВОМР, по които може да се отговори
Различна демографска динамика между 21-те села; застаряване и силно намаляване в част от малките населени места	Услугите е по-добре да обслужват група села: мрежово, мобилно или при заявка, вместо да се търси отделна структура във всяко село.	М3; М4; М7
Земеделски потенциал, но ограничен инвестиционен капацитет на част от малките стопанства и необходимост от по-висока добавена стойност	Смисъл имат решения, които повишават добавената стойност: прецизно земеделие, споделено ползване на техника, преработка, къси вериги и цифров маркетинг.	М1; М2; М3
Сравнително добра цифрова свързаност, но неравномерни цифрови умения и достъп до услуги	Базовата свързаност в голяма степен е налице, затова основната задача е развитието на цифрови услуги и помощ за ползването им.	М3; М4; М7
Ограничен достъп до здравни и социални услуги в част от селата и зависимост от Варна	Нужни са мобилни услуги, транспорт при заявка и цифрова координация на достъпа до услуги във Варна и в по-големите села.	М3; М4; М7

Установена характеристика	Какво означава за интелигентните селища	Мерки от СВОМР, по които може да се отговори
Богато, но разпръснато културно и природно наследство	Разпръснатите обекти могат да се свържат в общи туристически продукти, маршрути и цифров архив.	М5 в ограничен обхват; М6; М7
Потенциал за ВЕИ, но технически ограничения на електроразпределителната мрежа	Подходящи са поетапни решения: първо обследване и енергийна ефективност, след това ВЕИ за собствено потребление.	М1; М2; М3; М4; М7 за подготовка/сътрудничество
Близост до Варна и до голям пазар, услуги, университети и туристически потоци	Селата могат да се развиват като функционално свързана зона, която използва пазара, услугите и университетите на града.	М2; М3; М4; М6; М7

Източник: [3], [4].

4.2. Демографска диференциация на 21-те населени места

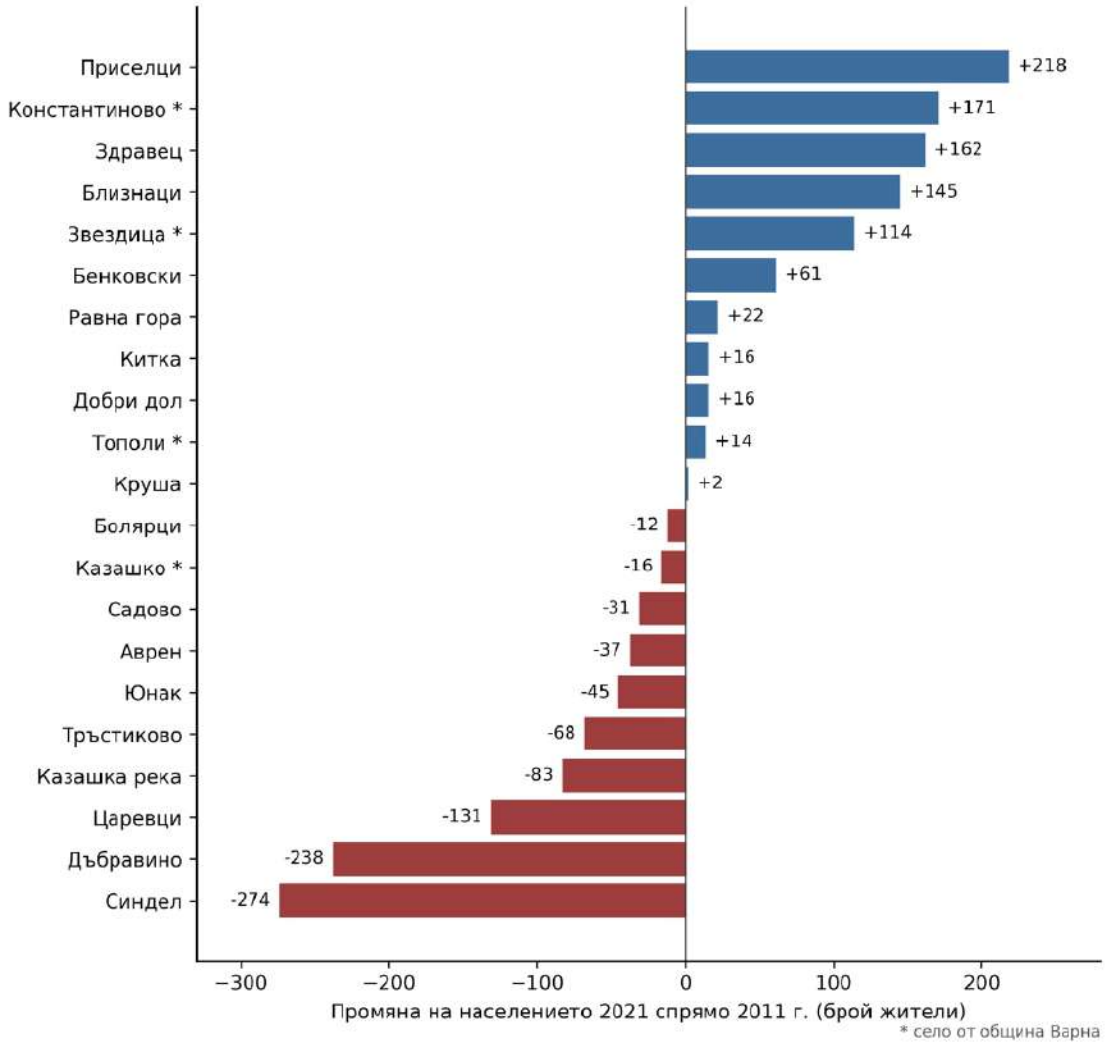
За интелигентните селища различията между отделните села са по-показателни от общия демографски профил на територията. Данните от преброяванията през 2011 и 2021 г. показват едновременно растящи периферни села, села със сравнително устойчив профил и села със значително свиване на населението и висок дял на възрастните хора. Общият баланс е почти нулев (+6 души), но той е сбор от две противоположни тенденции. Селата от община Аврен губят 277 души (–3,2%), а четирите села от община Варна печелят 283 души (+4,5%). Затова решенията, включително пилотните (вж. т. 1.3.5), трябва да се подбират според функцията и потребността на конкретното населено място. [4], [5]

Таблица 4.2. Население по населени места през 2011 и 2021 г. и дял на хората над 65 години

Населено място	2011	2021	Промяна %	65+ през 2021
Аврен	712	675	-5,20	36,6%
Бенковски	533	594	+11,44	28,5%
Близнаци	768	913	+18,88	34,7%
Болярци	157	145	-7,64	27,6%

Населено място	2011	2021	Промяна %	65+ през 2021
Добри дол	17	33	+94,12	60,6%
Дъбравино	1404	1166	-16,95	17,5%
Здравец	311	473	+52,09	40,0%
Казашка река	242	159	-34,30	27,7%
Китка	238	254	+6,72	39,8%
Круша	63	65	+3,17	60,0%
Приселци	1175	1393	+18,55	23,9%
Равна гора	168	190	+13,10	38,4%
Садово	325	294	-9,54	28,6%
Синдел	1054	780	-26,00	20,1%
Тръстиково	602	534	-11,30	28,5%
Царевци	682	551	-19,21	30,3%
Юнак	123	78	-36,59	24,4%
Звездица	1188	1302	+9,60	22,6%
Казашко	334	318	-4,79	21,1%
Константиново	1570	1741	+10,89	27,9%
Тополи	3148	3162	+0,44	20,7%

Източник: НСИ, преброявания 2011 и 2021 г. [4], [5].

Фигура 4.1. Демографска динамика по населени места, 2011–2021 г. Източник: собствена визуализация по данни от [4] и НСИ [5].

Фигура 4.2. Промяна във възрастовата структура на територията. Източник: собствена визуализация по данни от [4] и НСИ [5].

4.3. Достъп до основни услуги и локални обслужващи функции

Достъпът до услуги е неравномерен. Данните показват концентрация на училища, детски градини и здравни кабинети в ограничен брой села, докато значителна част от по-малките населени места разчитат на пътуване до съседно село или до Варна. Тази разлика е пряко релевантна за решения като транспорт по заявка, мобилни социални услуги, дистанционни консултации и многофункционални местни центрове. [3], [4]

Таблица 4.3. Достъп до основни услуги по населени места

Населено място	Образователна инфраструктура	Читалище	Здравни услуги/кабинет	Значение за интелигентните селища
Аврен	ДГ и ОУ	Да	Здравен дом/лекар/зъболекар	Опорен многофункционален център

Населено място	Образователна инфраструктура	Читалище	Здравни услуги/кабинет	Значение за интелигентните селища
Бенковски	ДГ	Да	Здравни/стоматологични кабинети	Локален център за услуги
Близнаци	ДГ	Да	Здравно заведение/лекар	Услуги + социална функция
Болярци	—	Да	—	Мобилни и споделени услуги
Добри дол	—	—	—	Мобилни услуги; малък мащаб
Дъбравино	ОУ	Да	Здравна служба/лекар	Опорен център за група села
Здравец	—	Да	—	Мобилни/цифрови услуги
Казашка река	—	Да	Лекарски кабинет	Транспорт и мобилни услуги
Китка	—	Да	—	Читалищен цифров пункт
Круша	—	Да	—	Читалищен/мобилен модел
Приселци	ОУ	Да	Лекарски/зъболекарски кабинет	Опорен център; силна връзка с Варна
Равна гора	—	Да	—	Читалищен цифров пункт
Садово	ДГ	Да	—	Локални услуги за семейства
Синдел	ДГ и СУ	Да	Здравен дом/лекар	Силен обслужващ център
Тръстиково	ОУ	Да	Здравна служба/лекар	Опорен център за услуги
Царевци	ДГ и ОУ	Да + етнографски комплекс	Лекар/зъболекар	Услуги + културно наследство

Населено място	Образователна инфраструктура	Читалище	Здравни услуги/кабинет	Значение за интелигентните селища
Юнак	—	Да	—	Мобилни услуги; малък мащаб
Звездица	ДГ	Да	—	Периградски цифров/обществен модел
Казашко	—	Да	—	Културна идентичност + мобилни услуги
Константиново	ОУ	Да	Лекар/зъболекар	Периградски обслужващ център
Тополи	ОУ и ДГ	Да	Лекар	Силен периградски център

Източник: синтез по таблиците за общинска инфраструктура, образование, здравни услуги и читалища в документите за територията [3], [4]. Знакът „—“ означава, че в използваните източници не е посочен съответният обект; не означава непременно пълна липса на услуга към 2026 г.

4.4. Местна икономика, земеделие и пазарен достъп

Земеделието е ключов ресурс, но данните за територията показват различен капацитет между по-големите пазарно ориентирани стопанства и малките/средните производители, за които модернизацията, цифровизацията и достъпът до пазари са по-трудни. Потенциалът за преработка на местни суровини, къси вериги и съвместен маркетинг е аргумент Smart Village решенията да свързват М1 и М2 с услуги и предприемачество по М3, вместо да се разглеждат само като отделни инвестиции в техника. [4]

4.5. Инфраструктура, цифрова свързаност и енергия

Общата транспортна достъпност и широколентовата свързаност са относително добри, но вътрешните различия остават значими. Част от обществените сгради и уличната среда се нуждаят от обновяване, а нисковолтовата електроразпределителна мрежа на места може да ограничи нови ВЕИ мощности. Територията има висок соларен потенциал и вече разполага с отделни фотоволтаични обекти. Това насочва към поетапни решения: цифрови обществени услуги, енергийна ефективност, ВЕИ за собствено потребление и енергиен мониторинг. По-сложните форми, като енергийните общности, изискват предварителен технически и правен анализ. [3]

4.6. Природно и културно наследство, отпадъци и климатична устойчивост

Територията съчетава гори, защитени зони, водни ресурси, културни обекти, читалища и местни традиции, които могат да бъдат свързани чрез цифрово интерпретиране и тематични маршрути. Наред с това се отчитат нерегламентирани замърсявания и микросметища, слабости при строителните отпадъци и необходимост от по-висока екологична култура. Това обосновава включването на Smart Village практики за измеримо управление на отпадъците, превенция, ресурсна ефективност и зелена инфраструктура. [3]

4.7. Функционална диференциация и близост до Варна

За целите на Smart Villages е по-полезна функционална, а не административна типология. Аналитично могат да се разграничат: (а) приградски и растящи села с по-силна ежедневна връзка с Варна и потенциал за дистанционна работа, услуги и нови жители – най-вече Тополи, Константиново, Звездица, Приселци и Близнаци; (б) локални обслужващи центрове с училища, здравни или административни функции – Аврен, Дъбравино, Синдел, Тръстиково и Царевци; (в) малки села с ограничена собствена база, при които мрежови и мобилни услуги са по-подходящи от отделна инфраструктура във всяко населено място. Типологията е аналитична и служи за избор на пилоти; тя не променя административния статут на селата. [3], [4]

4.8. Извод за последващия анализ на добрите практики

От териториалната база следват шест групи решения, които заслужават проверка чрез европейски и български добри практики: (1) цифрови и многофункционални местни центрове; (2) интелигентно земеделие, местни продукти и къси вериги; (3) мобилност и достъп до социални/здравни услуги; (4) енергийна и ресурсна ефективност; (5) дигитално културно и природно наследство; (6) управление на отпадъци, климатична устойчивост и зелена инфраструктура. Следващите раздели проверяват кои работещи модели могат да бъдат адаптирани и по кои мерки на СВОМР биха могли да бъдат подкрепени.

Шестото направление (управление на отпадъците, климатична устойчивост и зелена инфраструктура) е представено с две практики, № 17 Mukařov и № 19 Lumbier, Навара. Сред примерните модели обаче за него няма самостоятелен модел, по три причини. Първо, събирането и третирането на битовите отпадъци е задължение на общините и се урежда от Закона за управление на отпадъците и общинските наредби. Решение от типа на Mukařov предполага промяна в общинската система за сметосъбиране, която надхвърля обхвата на отделен местен

проект. Второ, по мерките на СВОМР, финансирани от ЕЗФРСР, отпадъците могат да бъдат само елемент на други инвестиции: компостиране в собственото стопанство по М1 или като услуга по М3. По М3 дейностите за използване на отпадъците и компостирането са и приоритетен критерий при равен брой точки. Допълващото финансиране по Програма „Околна среда“ е насочено към екологично образование и кампании за отпадъците и устойчивото потребление. Трето, и двете практики зависят от условия, които МИГ не контролира: общинската организация, разрешителните режими и наличието на постоянен ползвател на компоста. Затова двете практики служат като източник на идеи за общините Аврен и Варна и за бъдещи кампании за екологична култура, без да се развиват в отделен модел.

5. ИДЕНТИФИЦИРАНЕ И АНАЛИЗ НА ДОБРИ ПРАКТИКИ И РАБОТЕЩИ МОДЕЛИ

5.1. Подход при подбора и разграничаване на практиките

Анализът включва 19 добри практики: 15 от 11 държави – членки на ЕС (Унгария, Гърция, Нидерландия, Литва, Испания, Финландия, Франция, Румъния, Кипър, Чехия и Белгия), 3 от България и една от Уелс, реализирана по Програмата за развитие на селските райони на Уелс, когато Обединеното кралство е член на ЕС. Осемнадесет от практиките са финансирани от ЕЗФРСР по програмите за развитие на селските райони, в т.ч. чрез LEADER/ВОМР и мерките за основни услуги, сътрудничество и инвестиции в материални активи. Практиката Mukařov (№ 17) е включена като официален пример на инициативата Smart Rural 21 за управление на отпадъците и не е финансирана от ЕЗФРСР. Подборът обхваща различни мащаби, от проекти с бюджет под 30 000 евро (Suodenniemi, Ларнака, Studio BROD, Разлог) до инвестиция от над 570 000 евро (Крит). Обхваща и различни бенефициенти: земеделски стопани, микропредприятия, общини, НПО, кооперативи и местни инициативни групи. Две практики (№ 3 и № 9) са включени умишлено, въпреки че не са успели да се задържат, защото показват при какви условия добре замислени решения се провалят.

Всяка практика е описана по единната структура от т. 1.3.4. Когато публичните източници не съдържат данни за бюджета или количествени резултати, това е посочено изрично. Три допълнителни примера от Smart Rural 21 и други европейски инициативи са представени отделно в т. 5.4. Те допълват анализа с технологични и организационни идеи, но не се използват като доказателство, че подобен проект е допустим по СВОМР.

5.2. Обобщен профил на основните практики

Таблица 5.1 представя обобщен профил на 19-те основни практики. Тя позволява бърза съпоставка на мащаба, периода и инструмента на финансиране, преди практиките да бъдат разгледани поотделно в т. 5.3..

Таблица 5.1. Обобщен профил на основните добри практики

№	Практика / място	Държава	Период	Общ бюджет, евро	Инструмент
1	Прецизно земеделие, Alsódobsza	Унгария	2022–2023	284 000	M04
2	Семейна мандра, с. Smari, Крит	Гърция	2020–2025	570 604	M19 LEADER
3	Местна хранителна верига, Geldermalsen (River Delta)	Нидерландия	2019–2021	138 500	M16
4	Restaurant Serpent, Dusetos	Литва	2014–2022	няма публ. данни	M19 LEADER
5	Cowocat_Rural – мрежа от селски коуъркинг пространства	Испания	от 2014	няма публ. данни	M19, сътрудничество
6	Rural Working Hubs, Kauhava	Финландия (с Ирландия)	2019–2021	56 600	M07, сътрудничество
7	Digi-Hub за възрастни хора, Suodenniemi	Финландия	2014–2020	27 100	M07
8	Inlisol – дистанционен мониторинг, Uusikaupunki	Финландия	от 2021	няма публ. данни	M19 LEADER
9	Bwcabus – транспорт по заявка	Обединено кралство (Уелс)	2009–2023	няма публ. данни	M07
10	Споделен общински електромобил, Villerouge-Termenès	Франция	от 2017	няма публ. данни	M19 LEADER
11	ВЕИ и LED осветление, МИГ Valea Baseului de Sus	Румъния	2014–2020	25 000–70 000 на компонент	M19 LEADER
12	Living Museums – автоматизирани селски музеи	Испания, Чехия	2018–2022	няма публ. данни	M19, ТНС
13	Дигитално наследство на 21 общности, Ларнака	Кипър	2014–2022	29 468	M19 LEADER

№	Практика / място	Държава	Период	Общ бюджет, евро	Инструмент
14	Цифров информационен център, район Лом	България	2014–2020	няма публ. данни	M19 LEADER
15	Studio BROD, Лом	България	2014–2020	25 545	M19 LEADER
16	Социални услуги за хора с увреждания, Разлог	България	2014–2020	24 997	M19 LEADER
17	Mukařov – цифрово управление на отпадъците	Чехия	действаща	общински бюджет	Smart Rural 21
18	Halnet – енергийна общност	Белгия	2014–2020	83 688	ЕПИ-АГРИ (M16)
19	Децентрализирано компостиране на биоотпадъци, Навара (Josenea)	Испания	2018–2019	197 963	M16

Източник: профилите на практиките в EU CAP Network, Smart Rural 21 и цитираните в т. 5.3 източници.

5.3. Основни добри практики

Практиките са представени в реда на Таблица 5.1. Номерът на всяка подточка съвпада с номера на практиката: например практика № 7 е описана в т. 5.3.7.

5.3.1. Прецизно земеделие в Alsódobsza, Унгария

Източник на финансиране: ОСП, Програма за развитие на селските райони на Унгария 2014–2022 г., мярка M04 „Инвестиции в материални активи“, фокусна област 2A „Модернизация и преструктуриране на стопанствата“; бенефициент – малко предприятие. [28]

Страна, място и контекст: Agro-Tár Ltd. е семейно земеделско предприятие в с. Alsódobsza, област Borsod-Abaúj-Zemplén в Североизточна Унгария. То обработва около 600 ха с малцов ечемик, пшеница, рапица, слънчоглед, царевица, соя и фуражни култури и отглежда стадо от 40 говеда порода Ангъс. Управителят е машинен и агроинженер и съосновател на консултантска фирма за дронове, а през последните 15 години стопанството последователно преминава към управление, основано на технологии. Важна особеност е, че предприятието интегрира между 1 500 и 2 000 ха земя на партньорски стопанства в района: снабдява ги централизирано със семена, препарати и торове, изкупува продукцията им и я реализира без посредници. На практика то действа като местен организатор на веригата, а не само като отделно стопанство.

Местен проблем: Все по-непредсказуемите метеорологични условия, растящите цени на семена, торове и горива и недостигът на работна ръка намаляват стабилността на добивите. Стопанството има нужда да засява и обработва големи площи в кратки агротехнически срокове и да дозира ресурсите по-точно спрямо условията на отделните полета.

Цели и основни дейности: След одобрено през 2021 г. заявление и договор от 2022 г. проектът е изпълнен в периода 2022–2023 г. Закупена е 12-редова прецизна сеялка с междуредие 75 см, оборудвана с автоматичен контрол на секциите, регулиране на гъстотата на посева и на дълбочината на сеитба. Доставен е дрон за визуален мониторинг на посевите и високопроизводителен компютър за обработка на данните от дрона и от други цифрови източници. Съществен елемент е близо петгодишната консултантска подкрепа, чрез която стопанинът е обучен да работи с новите инструменти, да интерпретира геопространствени данни и да настройва практиките си.

Организации и роля на общността: Водещ е земеделският стопанин, подпомаган от специализирана консултантска фирма за прецизно земеделие. Практиката има ясно изразен демонстрационен ефект: съседни стопани проявяват интерес и вече инвестират в подобни решения. Чрез интегрираните партньорски площи част от ползите – по-добро планиране и сигурен изкуп – достигат и до по-малки стопанства.

Вид иновация: Технологична и цифрова иновация в растениевъдството, съчетана с организационен елемент – интегриране на по-малки производители около стопанство с технологичен капацитет.

Реализация и финансиране: Общ бюджет 284 000 евро, от които 98 600 евро ЕЗФРСР, 17 400 евро национално финансиране и 168 000 евро собствени средства. Публичната помощ покрива около 41% от инвестицията, което означава, че бенефициентът е поел по-голямата част от риска.

Резултати и ползи: Сеитбеният капацитет е удвоен, а точността на сеитбата е подобрена с 14%. Стопанството вече може да засее или прибере всяка от културите си за три до пет дни, а растителната защита и торенето се извършват за един ден. Подобрено е използването на семена и торове, което намалява разходите и екологичния отпечатък.

Изводи и ограничения: Първо, бенефициентът е искал да включи в проекта ремарке за смесване на торове на полето, което би позволило индивидуални торови смески за всеки парцел, но то е класифицирано като ремарке с общо предназначение и не е допустимо. Изводът е, че допустимостта на всеки актив трябва да се провери преди кандидатстване. Второ, ефективността

на технологиите зависи от външни данни: след началото на войната в Украйна пътническите полети над Източна Унгария, които осигуряват атмосферни данни, са прекратени, а качеството на GPS сигнала се е влошило. Трето, самият стопанин подчертава, че прецизното земеделие започва с познаване и присъствие на полето, а не с покупката на машини.

Устойчивост и мащабируемост: Моделът е устойчив при достатъчен мащаб на обработваемата площ, наличие на оператори с цифрови умения и реално измерима икономия на ресурси. Дългосрочната консултантска подкрепа е част от устойчивостта, а не допълнителен разход.

Трансфер към МИГ „Аврен–Варна“: Практиката е пряко относима към Мярка 1 и към Модел 2 „Умна местна хранителна мрежа“. В Аврен–Варна обаче преобладават по-малки стопанства, за които самостоятелна инвестиция в подобна техника рядко е икономически обоснована. Затова за територията е по-ценен организационният елемент: по-голямо стопанство или кооперация с прецизна техника може да предлага машинни услуги и агрономически данни на съседни производители, както Agro-Tár интегрира своите партньори. Препоръчително е проектите по М1 да включват обучителен и консултантски компонент, а допустимостта на всеки актив да се проверява още на етап проектна идея.

Възможност за финансиране чрез СВОМР: М1; потенциален кандидат: земеделски стопанин. Ограничение: необходими са икономическа обосновка, съответствие с допустимите активи и капацитет за работа с данни.

5.3.2. Модернизация и цифрова проследимост в семейна мандра, Крит, Гърция

Източник на финансиране: ОСП, Програма за развитие на селските райони на Гърция 2014–2022 г., мярка М19 LEADER/ВОМР, фокусна област 6В „Местно развитие“; бенефициент – земеделски стопанин. [47]

Страна, място и контекст: Проектът е изпълнен в периода 2020–2025 г. в с. Smari на остров Крит от семейна фирма, която произвежда сирене от няколко поколения. Бенефициент е Димитриос Пападакис, който на 43 години поема активна роля в производството и управлението на семейния бизнес. За островни територии като Крит обичайните проблеми на селските райони – раздробена преработка и ниска добавена стойност – се задълбочават от географската изолация, по-високите транспортни разходи и зависимостта от външни пазари.

Местен проблем: Ограничен преработвателен капацитет, необходимост от съвременни стандарти за безопасност и качество, транспортиране на местното мляко до отдалечени мандри и рискът семейната традиция да не бъде продължена от следващото поколение.

Цели и основни дейности: Изпълнението преминава през няколко ясно разграничени етапа. Подготвителният етап включва обучение и стратегическо планиране – предпроектно проучване, архитектурни проекти, избор на площадка и съобразяване с приоритетите на местната стратегия. Следват получаване на разрешителните и строителството. Основната инвестиция е изграждането и оборудването на мандра с помещения за производство, зреене и охлаждане, пастьоризатори, вани от неръждаема стомана, хладилни камери и автоматизирана система за почистване. Въведени са цифрови инструменти за проследимост на суровината, контрол на качеството и намаляване на загубите. На по-късен етап е изградена посетителска инфраструктура – традиционна каменна овчарска постройка „митато“, дегустационна зала, експозиционно пространство и рецепция. Паралелно са проведени обучения по безопасност на храните, хигиена, продажби и обслужване на посетители, разработена е марка и е организирано участие в изложения.

Организации и роля на общността: Семейството участва с три поколения, а над 30 местни животновъди са станали постоянни доставчици на мляко. Агенцията за развитие на Ираклион, която изпълнява ролята на местна инициативна група, оценява проекта като пример за това как подкрепата за млади хора съживява селските общности.

Вид иновация: Процесна и цифрова иновация в преработката (проследимост, автоматизация), пазарна иновация (собствена марка, нови канали) и агротуристическа диверсификация, съчетани с кръгови практики.

Реализация и финансиране: Общ бюджет 570 604 евро, от които 271 037 евро ЕЗФРСР, 14 265 евро национално финансиране и 285 302 евро собствени средства.

Резултати и ползи: Мандрата преработва над 900 т местно мляко годишно и осигурява стабилен пазар за над 30 производители, чиито изкупни цени са се повишили средно с около 15%. Създадени са 5 постоянни и 3 сезонни работни места. Производственият капацитет нараства с 40% още през първата година и достига 10 т млечни продукти месечно. Продуктите се продават в над 70 търговски обекта в Крит и в големите гръцки градове и се изнасят за Австралия, Австрия, Франция и Белгия. Горещата вода се използва повторно, транспортът на суровината е съкратен, а суроватката се оползотворява като фураж.

Изводи и ограничения: Профилът на практиката обръща внимание на интензитета на помощта: в Гърция LEADER подкрепата достига около 65%, а на малките острови и в необлагодетелствани райони – до 80%, докато по други мерки интензитетът е 40–50%. Това значително намалява нуждата от собствен капитал и прави възможни инвестиции, които иначе не биха се осъществили. Вторият извод е, че стойността на проекта произтича от интеграцията – местна суровина, преработка, директни продажби и посетителско преживяване се подсилват взаимно. Трето, отделеният подготвителен етап с предпроектни проучвания е намалил риска при изпълнението.

Устойчивост и мащабируемост: Устойчивостта се основава на собствени приходи, дългосрочни отношения с доставчиците и разнообразни пазарни канали – местни обекти, национална търговия, износ и директни продажби на посетители.

Трансфер към МИГ „Аврен–Варна“: За Аврен–Варна е преносим интегрираният модел „преработка плюс посетителско преживяване“. Близостта до Варна и до туристическия поток по Черноморието играе ролята, която туризмът има за Крит: тя осигурява платежоспособно търсене за местни продукти и дегустационни посещения. Моделът е подходящ за съществуващи преработватели или стопанства, готови да разширят дейността си, и се свързва както с Модел 2, така и с маршрута „Местни вкусове“ от Модел 5. Различният интензитет на помощта по отделните мерки на СВОМР трябва да се отчита при планирането на собствения принос.

Възможност за финансиране чрез СВОМР: М2 за преработката, цифровата проследимост, системите за качество, ВЕИ за собствено потребление и маркетинга; посетителският компонент може да се разглежда по М3, ако кандидатът е допустим. Потенциален кандидат: преработвател, земеделски стопанин или група производители. Ограничение: трансферът е възможен само в допустимите сектори и при спазване на изискванията за преработка на земеделски продукти; производственият и туристическият компонент следва да се структурират като отделни допустими дейности.

5.3.3. Местна и кръгова хранителна верига в River Delta, Нидерландия

Източник на финансиране: ОСП, Програма за развитие на селските райони на Нидерландия 2014–2020 г., мярка М16 „Сътрудничество“, фокусна област 3А „Интеграция на агрохранителната верига“. [45]

Страна, място и контекст: Проектът е изпълнен в периода 2019–2021 г. в Geldermalsen, в югозападната част на провинция Гелдерланд (район Rivierenland), от местна организация за

трудова заетост. Търговците на дребно и заведенията за обществено хранене в района предпочитат да използват местни храни, но местните производители традиционно продават на големите национални и международни пазари и няма организирана верига, която да прави директните местни продажби рентабилни.

Местен проблем: Липса на ефективна, конкурентна по цена местна верига на доставки, на логистика и на общ канал за продажба, който да свързва местното предлагане с местното търсене.

Цели и основни дейности: Създадена е организация на кооперативен принцип, в която доставчиците, купувачите и гражданите са членове и участват в управлението, за да се изгради лоялност и споделена отговорност. Направено е проучване на местните производители. Производителите и бизнесите са обучени и консултирани за изготвяне на маркетингов план и позициониране, за вътрешната организация (контрол, вземане на решения, правна форма) и за логистиката. Изградени са уеб магазин и софтуер за дистрибуция, система от пунктове за предаване и получаване и е нает екип за доставки с лизингови електрически превозни средства. Организирани са образователни събития за потребители, например закуска във ферма.

Организации и роля на общността: Местни производители, фирми купувачи, граждани като членове, организацията за заетост като инициатор, както и местните власти, които подкрепят проекта. Социален елемент е наемането като разносвачи на хора с трудности при достъпа до пазара на труда.

Вид иновация: Организационна (кооперативна собственост върху веригата), цифрова (платформа и софтуер), социална (приобщаваща заетост) и екологична (електрически превозни средства, по-къси разстояния).

Реализация и финансиране: Общ бюджет 138 500 евро, от които 60 500 евро ЕЗФРСР, 60 500 евро национално/регионално финансиране и 17 500 евро собствени средства, съгласно уебпрофила на практиката в EU CAP Network.

Резултати и ползи: Създадена е нова местна верига: 50 фирми доставят продукти, а платформата се използва от 40 потребители и 5 големи фирми. Наети са 7 души за доставка на храни.

Изводи и ограничения: Профилът на практиката показва, че инициативата не е устойчива: тя е прекратена след няколко години. Причините са съчетанието от пандемията от COVID-19 и невъзможността късата верига да се конкурира с ефективността на веригите супермаркети. Трудно е било да се поддържат дългосрочни ангажименти от бизнес клиенти и потребители. Местните

власти са подкрепяли проекта дълго време, но не са могли да поемат дългосрочен финансов ангажимент. Изводът на организаторите е, че публичната подкрепа е необходима, за да се тестват нови модели, но не всеки модел може да продължи след края ѝ.

Устойчивост и мащабируемост: Икономическата устойчивост на подобна верига зависи от достатъчен и предвидим обем поръчки, от ефективна логистика и от постоянна координация. Тези условия трябва да бъдат проверени преди инвестицията в собствена платформа и превозни средства, а не след нея.

Трансфер към МИГ „Аврен–Варна“: Практиката е ценна както с идеята си, така и като предупреждение. За Аврен–Варна е приложим принципът за обща организация на производители и купувачи, но не и решението веднага да се изгради собствена логистика. Пазарът на Варна е по-голям от местния пазар в Гелдерланд, но и конкуренцията на търговските вериги е силна. По-реалистичен е поетапен подход: първо общ каталог и пунктове за получаване, после ангажирани институционални купувачи – детски градини, училища и заведения по крайбрежието, и едва след доказан обем – собствена логистика. Социалният елемент – наемане на хора от уязвими групи – също е приложим.

Възможност за финансиране чрез СВОМР: М2/М3; потенциален кандидат: преработвател, пазар на производители, група производители или микропредприятие според компонента. Ограничение: не всеки кооперативен разход е допустим по една мярка; необходимо е разделяне на инвестиционните компоненти и предварително определен собственик и бизнес модел на общата платформа.

5.3.4. Restaurant Serpent – къси вериги и селско предприемачество, Литва

Източник на финансиране: ОСП, Програма за развитие на селските райони на Литва 2014–2022 г., мярка М19 LEADER/ВОМР. [46]

Страна, място и контекст: Млад предприемач развива ресторант в малкия град Dusetos в Североизточна Литва, като го изгражда около продукти от местни ферми и около селския туризъм в района. Практиката е пример за това как един частен бизнес може да се превърне в постоянен купувач на местна продукция и в туристическа атракция.

Местен проблем: Недостатъчна добавена стойност на местните селскостопански продукти, ограничени пазари за малките фермери и малко възможности за работа и предприемачество на млади хора в селския район.

Цели и основни дейности: Реновирани са помещения в стара сграда, закупено е модерно кухненско и енергийно ефективно оборудване, изградени са директни доставки от местни ферми и е развито интерактивно кулинарно преживяване за посетители.

Организации и роля на общността: Бизнесът изгражда редовни отношения с местни фермери и създава работни места за хора под 40 години. Местните производители са не само доставчици, а част от идентичността на заведението.

Вид иновация: Иновация в бизнес модела – ресторант, построен около къса верига, туристическа услуга с местна идентичност и енергийна ефективност в обекта.

Реализация и финансиране: Проектът е подпомогнат чрез LEADER/ВОМР по местната стратегия.

Резултати и ползи: Укрепени са директните доставки от местни ферми, създадени са две работни места за млади хора и е повишена туристическата привлекателност на мястото.

Изводи и ограничения: Практиката показва ролята на т.нар. „котвен купувач“ – един стабилен бизнес, който редовно купува местна продукция, може да даде на малките фермери по-голяма сигурност от еднократни пазарни събития. В същото време успехът зависи силно от личността и уменията на предприемача и от туристическия сезон, а ефектът върху цялата територия остава ограничен, ако не е свързан с други доставчици и маршрути.

Устойчивост и мащабируемост: Приходният модел и връзката с туристическия пазар осигуряват основа за устойчивост. Мащабирането е възможно не чрез разрастване на един обект, а чрез мрежа от подобни заведения, обединени около обща марка за местни продукти.

Трансфер към МИГ „Аврен–Варна“: Добър аналог за Мярка 3 и за маршрута „Местни вкусове“ от Модел 5. В територията има потенциал за заведения, които да работят с продукция от местни стопанства и да обслужват посетители от Варна и от крайбрежието. Препоръчително е подобни проекти да бъдат свързани с каталога на производителите от Модел 2, за да се умножи ефектът им.

Възможност за финансиране чрез СВОМР: М3; потенциален кандидат: микропредприятие или земеделски стопанин при допустимост; отделни инвестиции в преработка могат да се финансират по М2. Ограничение: практиката не е модел за обща публична хранителна система; приложимостта е към частен бизнес и услуги.

5.3.5. Cowocat_Rural – мрежа от селски споделени работни пространства, Каталуния, Испания

Източник на финансиране: ОСП, Програма за развитие на селските райони на Каталуния 2014–2020 г., мярка M19 LEADER/ВОМР – междутериториално сътрудничество между местни инициативни групи. [38]

Страна, място и контекст: В Барселона споделените работни пространства (коуъркинг) се развиват бързо и вече съществува градската мрежа COWOCAT. Каталунските селски райони обаче са застрашени от обезлюдяване и изтичане на млади квалифицирани хора. През 2014 г. е стартиран пилотен проект, а след него десет каталунски МИГ създават проект за сътрудничество Cowocat_Rural, координиран от Consorci Intercomarcal d'Iniciatives Socioeconòmiques, за да пренесат модела в селските територии.

Местен проблем: Липса на професионална среда за хора, които работят дистанционно или развиват собствен бизнес в селата; изолация на самостоятелно заетите; ограничени възможности млади специалисти да останат или да се преместят на село, без да прекъсват кариерата си.

Цели и основни дейности: Разработена е методика за създаване и подкрепа на селски коуъркинг пространства и критерии, на които трябва да отговаря ново пространство, за да бъде включено в мрежата. Подкрепят се както съществуващи, така и нови публични и частни пространства. Изградена е обща дигитална платформа, организират се срещи между селските коуъркъри и с градските пространства, проведен е „Ден на коуъркинга в Каталуния“ с обучение, а в професионално училище в Móra d'Ebre е организирана програма, която представя коуъркинга на учениците.

Организации и роля на общността: Местните инициативни групи като организатори, общини и частни оператори като собственици на пространствата и самите професионалисти, които формират общността на всяко пространство. Мрежата свързва селските и градските пространства и така отваря селските територии за хора от града.

Вид иновация: Организационна и социална иновация – мрежов модел, обща методика и обща марка за малки пространства, които поотделно биха били невидими.

Реализация и финансиране: Проектът се финансира като проект за сътрудничество по LEADER; бюджетът не е посочен в разгледания публичен профил.

Резултати и ползи: В периода 2014–2016 г. са създадени 14 селски коуъркинг пространства, към мрежата са свързани над 130 професионалисти, проведени са 12 срещи с над 300 участници, а

50 души са обучени по време на Деня на коуъркинга. Записани са и примери на семейства, които прекарват ваканция на село, докато единият родител работи от коуъркинг пространство. По данни на EU CAP Network мрежата нараства от 3 пространства през 2014 г. до над 45 в селските райони на Каталуния, използвани от до 350 души. По време на пандемията част от работещите дистанционно се връщат в селските общини и някои се установяват там за постоянно. Мрежата организира собствен фестивал и разработва „селски пропуск“, който да позволява безплатна работа в други пространства от мрежата, включително градски. [38], [50]

Изводи и ограничения: Коуъркинг пространствата зависят изцяло от високоскоростна интернет свързаност. Мрежата дава видимост, стандарти и обмен, но всяко пространство има нужда от местен оператор, който да поддържа общността и да покрива текущите разходи. Ценно се оказва и сътрудничеството с други подобни мрежи.

Устойчивост и мащабируемост: Устойчивостта се дължи на ниския входен праг (използват се съществуващи помещения), на комбинацията от публични и частни оператори и на постоянно нарастващата мрежа, която привлича нови членове.

Трансфер към МИГ „Аврен–Варна“: Практиката е силен аналог за Мярка 3, Мярка 7 и за Модел 1 „Интелигентни местни центрове“. Най-голям потенциал за подобни пространства имат периградските и растящите села – Тополи, Константиново, Звездица, Приселци и Близнаци, където живеят и хора, работещи във Варна. Подходът „мрежа от малки точки с обща марка“ е по-подходящ за територията от изграждането на един голям център. Методиката на Cowocat_Rural може да бъде пренесена чрез проект за сътрудничество с каталунски МИГ.

Възможност за финансиране чрез СВОМР: М3/М7; потенциален кандидат: микропредприятие за частно пространство или МИГ в партньорство за мрежата и трансфера на методиката. Ограничение: публичен общински център следва да се насочи към М4; операторът и моделът за покриване на текущите разходи трябва да са определени предварително.

5.3.6. Rural Working Hubs – мрежа от центрове за дистанционна работа, Финландия

Източник на финансиране: ОСП, Програма за развитие на селските райони на континентална Финландия 2014–2020 г., мярка М07 „Основни услуги и обновяване на селата“; проект за сътрудничество между LEADER Aisapari (Финландия) и МИГ на графство Лонгфорд (Ирландия). [37]

Страна, място и контекст: Проектът е изпълнен в периода 2019–2021 г. в района на Kauhava, Южна Остроботния. Пътуващите до работа съставляват около 30% от работната сила в

територията на МИГ Aisapari, а ежедневните пътувания достигат до 80 км в посока. Местни центрове за дистанционна работа биха намалили зависимостта от автомобила, емисиите, рисковете по пътищата и разходите за поддръжка на пътищата и биха привлекли нови жители и бизнес.

Местен проблем: Дълги ежедневни пътувания до работа, слабо използвани обществени сгради и липса на професионални условия за работа от селото.

Цели и основни дейности: Наети са координатори, които създават и управляват пилотни центрове. Първо е проучено търсенето – 60% от анкетираните проявяват интерес. След това са избрани местата и е проведено изграждане на капацитет чрез насоки, дни на отворените врати, учебни посещения и онлайн събития по теми като интериорно решение, статистика за дистанционната работа, намаляване на емисиите, бизнес модели и работа в мрежа. Проектът си сътрудничи с частна компания, която управлява градски пространства за дистанционна работа. Тествани са различни модели – център в селски дом, в обществена библиотека, в център за изкуства и в хотел. Създадено е общо лого за финландските и ирландските центрове.

Организации и роля на общността: Двете местни инициативни групи, общините, собствениците на сградите (селски сдружения, библиотеки, хотели), частен оператор на пространства за работа и самите ползватели.

Вид иновация: Организационна и социална иновация – повторно използване на съществуващи сгради за нова функция и обща марка за мрежа от малки центрове.

Реализация и финансиране: Общ бюджет 56 600 евро, от които 23 772 евро ЕЗФРСР и 32 828 евро национално финансиране. Средствата са използвани като стартова подкрепа за центровете, за обща марка и за споделяне на опит.

Резултати и ползи: В района на Aisapari работят 11 центъра с обща марка, 8 от които са подпомогнати от проекта. Общините актуализират плановете си, за да подкрепят работата от няколко места, и инвестират в условия за дистанционна работа. Разработени са предложения за национална мрежа от центрове, които да бъдат подкрепени от министерството, отговорно за икономиката и заетостта.

Изводи и ограничения: Селският център трябва да започне с няколко работни места и да се разширява според търсенето. Промоционални предложения – безплатен първи ден, информационни събития – привличат нови ползватели. Хотели, туристически обекти и вилни селища могат да работят като центрове, защото хората често съчетават работа и почивка. Не е

необходимо скъпо оборудване: за краткосрочна работа е достатъчна заседателна зала в селото с малки преустройства.

Устойчивост и мащабируемост: Устойчивостта се осигурява от многофункционалното използване на сградите, от ниските разходи и от включването на центровете в общинските планове.

Трансфер към МИГ „Аврен–Варна“: Пряк аналог за Модел 1. Ежедневната трудова мобилност към Варна е сходна с финландския контекст, макар и на по-къси разстояния. Читалищата, кметствата, библиотеките и къщите за гости в Аврен–Варна съответстват на тестваните във Финландия модели. Проучването на търсенето преди инвестицията и поетапното разширяване са пряко преносими.

Възможност за финансиране чрез СВОМР: М4 за публична материална база (кандидат: община); М3 за частна услуга (кандидат: микропредприятие); М7 за мрежа и обмен (МИГ в партньорство). Ограничение: не следва да се изгражда нов център без анализ на търсенето и без връзка със съществуващите дигитални клубове и читалища.

5.3.7. Digi-Hub for Elderly People, Suodenniemi, Финландия

Източник на финансиране: ОСП, Програма за развитие на селските райони на континентална Финландия 2014–2020 г., мярка М07 „Основни услуги и обновяване на селата“, фокусна област 6С „Информационни и комуникационни технологии“. [39]

Страна, място и контекст: Suodenniemi е малка отдалечена селска общност с около 1 300 жители в района на Тампере. Финландия е най-рядко населената държава в ЕС, а цифровите услуги се разглеждат като основен начин за поддържане на достъпа до услуги в селските райони. В същото време банки, аптеки и други доставчици закриват физическите си офиси в селото и прехвърлят услугите си онлайн, а много възрастни хора не могат да ги ползват самостоятелно.

Местен проблем: Цифровото изключване на възрастните хора в момент, когато здравни, банкови, търговски и социални услуги стават достъпни главно онлайн.

Цели и основни дейности: Местното сдружение за развитие създава цифров център и консултантски пункт в обществената библиотека на селото. Центърът работи два дни в седмицата, като в него е нает ИТ специалист, който индивидуално помага на възрастните хора да използват електронни услуги в областта на здравеопазването, банкирането, пазаруването и социалните контакти. Услугата се популяризира чрез каналите на сдружението, а на национално ниво центърът се включва в мрежата от консултантски центрове SeniorSurf.

Организации и роля на общността: Сдружението Suodenniemi като организатор, библиотеката като домакин, а частните компании, закрили физическите си офиси – банки, аптеки и доставчици на софтуер, активно се включват в проекта чрез своите електронни услуги.

Вид иновация: Социална и организационна иновация – персонализирана цифрова помощ в съществуващо обществено пространство, без изграждане на нова инфраструктура.

Реализация и финансиране: Общ бюджет 27 100 евро, от които 7 481 евро ЕЗФРСР, 10 331 евро национално финансиране и 9 287 евро частни средства.

Резултати и ползи: ИТ специалистът помага на около трима души на ден. Само в рамките на една година мнозинството от възрастните жители на селото са използвали услугата, а нагласата към цифровизацията в общността се е подобрила.

Изводи и ограничения: Основните трудности са да се намери подходящ ИТ специалист за позицията и да се достигне до възрастните хора, които все още не знаят за услугата. Практиката показва, че ключовият ресурс е човекът, който помага, а не техниката.

Устойчивост и мащабируемост: Ниските разходи, използването на съществуваща сграда и участието на частните доставчици, които имат интерес клиентите им да ползват електронните им услуги, подкрепят продължаването на дейността. Включването в национална мрежа дава методическа подкрепа.

Трансфер към МИГ „Аврен–Варна“: Практиката е изключително подходяща за територията, особено за селата с много висок дял на хората над 65 години – Добри дол (60,6%), Круша (60,0%), Здравец (40,0%), Китка (39,8%), Равна гора (38,4%) и Аврен (36,6%). С бюджет под 30 000 евро тя показва, че значим ефект може да се постигне с малка инвестиция. Най-естествено е моделът да надгради дигиталните клубове и читалищата, като в по-малките села помощта се предлага периодично от мобилен консултант.

Възможност за финансиране чрез СВОМР: М4 за инвестиционната част (кандидат: община); Ограничение: текущите възнаграждения за постоянна помощ не следва автоматично да се приемат за допустими инвестиционни разходи; трябва да се планира отделен източник за тях.

5.3.8. Inlisol – дистанционен мониторинг за грижа за възрастни хора, Финландия

Източник на финансиране: ОСП, Програма за развитие на селските райони на континентална Финландия 2014–2020 г., мярка М19 LEADER/ВОМР. [40]

Страна, място и контекст: Inliso1 е стартираща компания, основана през 2021 г. в гр. Uusikaupunki в Югозападна Финландия. Тя отговаря на два проблема на селските райони: застаряването на населението и недостига на персонал в грижата за възрастни хора, при който падания в дома могат да останат незабелязани часове наред.

Местен проблем: Ограничен капацитет на социалните и здравните служби да наблюдават възрастни хора, които живеят сами, и високи разходи за посещения на големи разстояния.

Цели и основни дейности: С подкрепа от LEADER е изградена демонстрационна стая, която показва как технологиите за дистанционно наблюдение могат да се използват в грижата за възрастни хора в селата – да откриват и съобщават за падания и да алармират персонала. Решението използва монтирани на стената сензори без камери и без носими устройства, които следят активността, жизнените показатели и паданията и изпращат сигнал при необходимост. Демонстрационната стая служи и като среда за разговор с медицинските сестри и болногледачите, които реално извършват грижата.

Организации и роля на общността: Компанията, местната инициативна група, университетите в Тампере и Турку като научни партньори, както и доставчиците на грижа и персоналът, участвал в разработката. Компанията привлича и постдокторант с грант от финландска фондация и започва работа по приложение на изкуствения интелект в грижата.

Вид иновация: Технологична и цифрова иновация в социалната и здравната грижа, съчетана с ново бизнес предложение за селските райони.

Реализация и финансиране: LEADER подкрепата е използвана за демонстрационната стая, която дава старт на търговското развитие на компанията; бюджетът не е посочен в разгледания публичен профил.

Резултати и ползи: По-добра дистанционна грижа и по-голямо чувство за сигурност при възрастните хора, по-дълго запазване на самостоятелния им живот у дома и по-малко излишни пътувания на персонала, което намалява и емисиите. Компанията продължава да се развива с частни инвестиции и партньорства с доставчици на грижа.

Изводи и ограничения: чрез LEADER може да бъде финансиран първият етап в развитието на технологична компания в селски район. От друга страна, услугите, свързани със здравето, изискват спазване на секторното законодателство, на правилата за защита на личните данни и съгласие на ползвателите.

Устойчивост и мащабируемост: Моделът е мащабируем, тъй като технологията не зависи от конкретно място, но зависи от готовността на доставчиците на грижа да плащат за услугата.

Трансфер към МИГ „Аврен–Варна“: Практиката е подходяща за Модел 3 „Интелигентна мобилност и грижа“ като допълнение към домашния социален патронаж и мобилните услуги. За територията тя е реалистична по-скоро като услуга, внедрена от местно микропредприятие или в партньорство с доставчик на социални услуги, отколкото като самостоятелна технологична разработка.

Възможност за финансиране чрез СВОМР: М3; потенциален кандидат: микропредприятие, предоставящо ИТ и социална услуга; задължително е съответствие със законодателството за социалните услуги и за защита на личните данни.

5.3.9. Bwcabus – автобус по заявка в селски Уелс

Източник на финансиране: Инициативата започва през 2008 г. като проект, съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие, а по-късно се развива с подкрепа от Програмата за развитие на селските райони на Уелс, съфинансирана от ЕЗФРСР (мярка М07 „Основни услуги и обновяване на селата“), в периода, когато Обединеното кралство е държава – членка на ЕС. [41]

Страна, място и контекст: Bwcabus („резервирай автобус“) обслужва селски райони в западен Уелс в графствата Кармартъншър, Сиърдигиън и Пембрукшър. В много села редовните автобусни линии се закриват като неефективни, което засилва изолацията на хората без автомобил.

Местен проблем: Отпадане на нерентабилни автобусни линии, висока зависимост от личния автомобил и затруднен достъп до здравни и образователни услуги и до работни места.

Цели и основни дейности: Освен няколко линии с разписание е въведен транспорт по заявка в определена зона. Пътниците се регистрират безплатно и резервират пътуване по телефона чрез двуезичен център за обслужване. Автобусите са нископодови и с широк вход, а пътниците с намалена подвижност и тези в много отдалечени места могат да бъдат взети от или близо до дома си. Услугата е съгласувана с междуградските автобусни и железопътни линии, а разписанията и марката са свързани с регионалната мрежа. Софтуерът за планиране е разработен от Университета на Южен Уелс.

Организации и роля на общността: Партньорство между трите графства, университета, частен автобусен превозвач и центъра за резервации.

Вид иновация: Организационна и цифрова иновация в обществения транспорт – гъвкав маршрут, определян от реалните заявки.

Реализация и финансиране: Финансирането е комбинирано – европейски фондове, национално и местно субсидиране на превоза; цялостен бюджет не е посочен в разгледания публичен профил.

Резултати и ползи: Услугата позволява пътуване между селата и малките градове и връзка с основните автобусни и железопътни линии, улеснява достъпа до здравни услуги, образование и работа, увеличава ползването на обществен транспорт и подкрепя местния бизнес.

Изводи и ограничения: По-новите данни дават по-сложна картина. През 2023 г. уелското правителство съобщава, че подробна оценка на Transport for Wales е установила много ниско търсене – обикновено около един пътник на час на превозно средство – и поради изтичащите договори услугата е продължена само до края на октомври 2023 г., след което превозите се реорганизират. Изводът е, че транспортът по заявка решава проблема с достъпа, но цената на превоза на пътник остава висока, когато търсенето е разпръснато, а дългосрочното му съществуване зависи от постоянна публична субсидия. Редовната оценка на натоварването е необходима, за да се коригира моделът навреме. [49]

Устойчивост и мащабируемост: Устойчивостта е ниска без дългосрочен ангажимент на публичните власти за финансиране на експлоатацията. Моделът е по-устойчив, когато е интегриран с редовните линии и използва общи ресурси – превозни средства, диспечерски център, софтуер.

Трансфер към МИГ „Аврен–Варна“: Силно релевантен към Модел 3, но именно заради уелския опит трансферът трябва да започне с проучване на реалното търсене и с пилотен период, при който се измерва натоварването. В Аврен–Варна по-реалистично е услугата да комбинира заявки от няколко малки села, да се свързва с линиите към Варна и да използва наличен транспортен ресурс, вместо да създава самостоятелна автобусна услуга с висока цена на пътник.

Възможност за финансиране чрез СВОМР: M4/M7; потенциален кандидат: община или МИГ в партньорство. Ограничение: инвестиционните компоненти могат да се търсят чрез Smart Villages логиката на M4 или чрез пилотен проект по M7, но субсидирането на текущия превоз не е автоматично допустимо; най-съществения риск е финансирането на услугата след края на проекта.

5.3.10. Общинско споделяне на електромобили, Villerouge-Termenès, Франция

Източник на финансиране: ОСП, Програма за развитие на селските райони на регион Лангедок-Русийон 2014–2020 г., мярка М19 LEADER/ВОМР (МИГ на Източен Од). [42]

Страна, място и контекст: Villerouge-Termenès е село с около 130–140 жители в департамент Од в Южна Франция, далеч от основните пътища. В селото почти няма магазини и услуги, населението застарява, а част от жителите нямат автомобил или пътуванията на големи разстояния са твърде скъпи за тях.

Местен проблем: Затруднен достъп до магазини, специализирана медицинска помощ и болници, социална изолация на възрастните и хората без автомобил.

Цели и основни дейности: Общината изгражда над общинския паркинг соларен навес, който първоначално захранва две занаятчийски работилници, а през 2017 г. добавя зарядна станция за два автомобила и закупува електромобил, достъпен за всички. През същата година общинският съвет кани около 15 жители в извънобщинска работна група, която да предложи правилата за ползване, цените и плащането за почистване на автомобила; предложенията са приети от съвета. Автомобилът се резервира чрез уебсайта на общината за половин или цял ден, срещу символична такса за жителите, а приходите се използват за поддръжката му.

Организации и роля на общността: Общината като собственик, жителите като съавтори на правилата и ползватели, местната инициативна група като финансиращ партньор. Автомобилът се използва и от общинските служби.

Вид иновация: Социална и екологична иновация – споделена собственост и общностно управление на превозно средство, захранвано с местно произведена слънчева енергия.

Реализация и финансиране: Инвестицията е подкрепена по LEADER; точният бюджет не е посочен в разгледания публичен профил.

Резултати и ползи: Жителите могат да пътуват с безвреден за околната среда автомобил до 80 км – до супермаркети, магазини, специализирани прегледи и изследвания в болници, както и за посещения на близки. Насърчава се съвместното пътуване, включително с туристи, а общината спестява покупката на нови служебни автомобили. По информация от кандидатурата за национална LEADER награда около половината от жителите са ползватели, а по медийни данни услугата има около 40 редовни шофьори. Проектът е номиниран за наградите Rural Inspiration Awards 2021 и е възпроизведен в друг регион на Франция. [51], [52]

Изводи и ограничения: Участието на жителите в определянето на правилата създава доверие и отговорност към общия автомобил. Решението е подходящо за малки села, но предполага ясни правила за застраховка, отговорност при щети, резервации и поддръжка.

Устойчивост и мащабируемост: Ниските текущи разходи, покривани от символичните такси, и използването на автомобила и от общината поддържат устойчивостта. Моделът може да се мащабира като мрежа от общински автомобили с обща платформа за резервации.

Трансфер към МИГ „Аврен–Варна“: Практиката е подходяща за малките и застаряващи села – Круша, Добри дол, Юнак, Казашка река, където редовен обществен транспорт е икономически трудно постижим. В съчетание със соларна инсталация на общинска сграда тя свързва Модел 3 с Модел 4.

Възможност за финансиране чрез СВОМР: М4/М7; потенциален кандидат: община или МИГ в сътрудничество. Ограничение: допустимостта на превозно средство трябва да се провери в конкретните условия за кандидатстване и не следва да се приема по подразбиране; необходимо е предварително решение за собствеността, застраховката и правилата за ползване.

5.3.11. LEADER пилоти за местна възобновяема енергия и LED осветление, Румъния

Източник на финансиране: ОСП, Национална програма за развитие на селските райони на Румъния 2014–2020 г., мярка М19 LEADER/ВОМР, фокусна област 6В. [43]

Страна, място и контекст: Местната инициативна група Valea Baseului de Sus в Североизточна Румъния включва в своята стратегия мерки за адаптация към климатичните промени и за смекчаването им. В Румъния LEADER се прилага от 239 местни инициативни групи. Сметките за електроенергия, особено за уличното осветление, натоварват все повече бюджетите на малките общини.

Местен проблем: Високи и растящи разходи на общините за електроенергия и ограничен финансов ресурс за други местни нужди.

Цели и основни дейности: Идеята на МИГ е да свърже производството на възобновяема енергия от малки фотоволтаични централи с мерки за енергийна ефективност чрез LED улично осветление, за да се постигне максимална икономия. Когато МИГ планира мярката, правилата, които позволяват на общините да изграждат малки генериращи мощности (до 27 kW), все още не са приети, но групата запазва идеята и така проектите стават сред първите от този вид, финансирани по LEADER в Румъния. Изпълнението включва: в една община – фотоволтаична централа за 68 000 евро и LED осветление за 25 000 евро по LEADER; в един град – LED

осветление за 70 000 евро по LEADER и фотоволтаична централа по Норвежкия финансов механизъм; в трета община – LED осветление с национални средства и фотоволтаична централа за 30 000 евро по LEADER плюс местни средства.

Организации и роля на общността: Местната инициативна група като инициатор и посредник, общините като бенефициенти и собственици на активите.

Вид иновация: Екологична и организационна иновация – комбиниране на производство и икономия на енергия в общински активи и съчетаване на няколко източника на финансиране.

Реализация и финансиране: Отделните компоненти са с бюджет между 25 000 и 70 000 евро по LEADER, допълнени от Норвежкия финансов механизъм, национални и местни средства.

Резултати и ползи: Според очакванията на МИГ фотоволтаичните централи спестяват на общините между 20% и 40% от обичайните им разходи за енергия, а в комбинация с LED осветлението икономията достига около 50% на община. Освободените средства увеличават възможностите на общините да финансират други важни за общността дейности.

Изводи и ограничения: Нормативната рамка може да изостава от идеите; МИГ, която планира мярката гъвкаво, е готова, когато правилата бъдат приети. Различните компоненти на един и същ модел могат да се финансират от различни източници. Ефектът е най-голям, когато производството и икономията се планират заедно.

Устойчивост и мащабируемост: Бързата възвръщаемост и намалените текущи разходи правят модела устойчив, а той е лесно възпроизводим в други общини.

Трансфер към МИГ „Аврен–Варна“: Практиката е пряко релевантна към Модел 4 и показва реалистичния първи етап на местната енергийна политика – инвестиции за собствено потребление на общински сгради и улично осветление, а не веднага енергийна общност. Предварителната проверка на капацитета на електроразпределителната мрежа в територията е задължителна.

Възможност за финансиране чрез СВОМР: М1/М2/М3/М4 според кандидата и актива; потенциален кандидат: земеделски стопанин, предприятие или община. Ограничение: мерките подкрепят конкретни ВЕИ инвестиции за собствено потребление; режимът за споделяне или продажба на енергия е отделен правен въпрос.

5.3.12. Living Museums – транснационална автоматизация на селски музеи, Испания и Чехия

Източник на финансиране: ОСП, мярка М19 LEADER/ВОМР – транснационално сътрудничество между местни инициативни групи от Испания и Чехия. [27]

Страна, място и контекст: В селските райони на Испания има множество етнографски музеи, центрове за интерпретация на природата и културни пространства. След икономическата криза от 2010 г. много общини вече не могат да плащат на персонала им и част от тях са затворени. [54]

Местен проблем: Затворени или рядко отворени музеи и културни обекти, които са важен ресурс за селския туризъм, но чиито общини нямат средства за постоянен персонал.

Цели и основни дейности: През 2018–2019 г. няколко испански МИГ от Кастилия и Леон реализират пилотния проект „Museos Vivos“. Следващият транснационален етап обединява 15 МИГ от Кастилия и Леон, 3 МИГ от Галисия и 1 МИГ от Чехия (Средна Бохемия). Във всеки обект са монтирани устройства за дистанционно управление, автоматични брави, камери за наблюдение и записващи устройства, свързани с обща цифрова платформа. Автоматизирани са всички етапи на посещението – заявка, идентификация на посетителя, отваряне, наблюдение на посещението и затваряне. Резервациите се правят централно през сайта на мрежата, който съдържа списък и карта на обектите.

Организации и роля на общността: Местните инициативни групи като координатори, общините като собственици на обектите и Националната селска мрежа, която организира обмен на опит между испански и чуждестранни МИГ.

Вид иновация: Цифрова и организационна иновация – нов модел на посещение, при който културният обект е достъпен 24 часа в денонощието, 7 дни в седмицата, без постоянен персонал.

Реализация и финансиране: Проектът се финансира като LEADER сътрудничество, а поддръжката на системите в обектите се покрива от бюджета на проекта; общата сума не е посочена в разгледания публичен профил.

Резултати и ползи: Пилотният етап отваря отново 19 малки музея и културни центъра. Транснационалният проект отваря повече от 71 музея и културни центъра, които приемат над 32 000 посетители, от които 12 000 само през последните два месеца на 2022 г. Сред обектите има етнографски, културни, природни и исторически, както и замъци, църкви, археологически и геоложки музеи. Проектът е финалист в категорията „Цифрово бъдеще“ на наградите Rural

Inspiration Awards 2022, а интерес към него проявяват МИГ от Румъния, Естония, Германия и Франция. [27], [53]

Изводи и ограничения: Технологията е въведена само в обекти, които иначе биха останали затворени, а не за да замести съществуващ персонал. Безпилотното посещение изисква решения за сигурността на експонатите, отговорността и застраховката.

Устойчивост и мащабируемост: Мрежовият модел намалява разходите за отделния обект и позволява лесно включване на нови обекти и територии.

Трансфер към МИГ „Аврен–Варна“: Практиката е най-силният пример за Мярка 7 и едновременно за Мярка 6. За Аврен–Варна тя е приложима към читалищни сбирки, етнографски експозиции и малки обекти с ограничено работно време, които могат да се включат в цифровите маршрути на Модел 5. Тъй като мрежата вече е отворена за нови партньори, МИГ „Аврен–Варна“ може да се присъедини към нея чрез проект за сътрудничество.

Възможност за финансиране чрез СВОМР: М6/М7; потенциален кандидат: читалище, НПО, училище, община или МИГ в сътрудничество. Ограничение: автоматичният достъп до конкретни обекти изисква правен и технически анализ за собствеността, сигурността и режима на посещение.

5.3.13. Дигитализация на селското културно наследство в Ларнака, Кипър

Източник на финансиране: ОСП, Програма за развитие на селските райони на Кипър 2014–2022 г., мярка М19 LEADER/ВОМР. [44]

Страна, място и контекст: Проектът обхваща 21 селски общности в окръг Ларнака и тяхното религиозно и културно наследство – църкви, параклиси, реликви и свързаните с тях традиции. Обектите са разпръснати, слабо популяризирани и трудно достъпни за посетители, които не познават района.

Местен проблем: Разпръснати и слабо популяризирани обекти, липса на координирана информация за тях и ограничени възможности местният бизнес да се възползва от културния туризъм.

Цели и основни дейности: Създадена е двуезична цифрова платформа с интерактивна карта и QR кодове на място. В нея са документирани 65 обекта с над 2 200 снимки и над 500 реликви, а обектите са организирани в 10 тематични маршрута.

Организации и роля на общността: Религиозната институция като пазител на обектите, местните общности и женско селско сдружение участват в документирането и популяризирането.

Включването на жителите в събирането на информация превръща платформата в общностен продукт, а не само в туристически сайт.

Вид иновация: Цифрово представяне на наследството, териториално организиране в маршрути и общ маркетинг на множество малки обекти.

Реализация и финансиране: Публична подкрепа от 29 468 евро, от които 23 574 евро ЕЗФРСР и 5 894 евро национално съфинансиране.

Резултати и ползи: Подобрена е видимостта на 21-те общности, създадени са готови тематични маршрути и е осигурен свободен цифров достъп до значителен архив от изображения и описания. Платформата дава основа за туристически услуги на местни домакини, заведения и занаятчии.

Изводи и ограничения: С малък бюджет се постига голям обхват, защото основният ресурс е събирането и организирането на съдържание, а не скъпа технология. Цифровото съдържание обаче изисква постоянно обновяване, хостинг и местен координатор; без тях платформата бързо остарява.

Устойчивост и мащабируемост: Цифровото съдържание има ниски допълнителни разходи и лесно се разширява с нови обекти и езици, при условие че е определен собственик на платформата и отговорник за поддръжката ѝ.

Трансфер към МИГ „Аврен–Варна“: Аналогията е пряка – кипърският проект обхваща точно толкова общности, колкото са населените места в МИГ „Аврен–Варна“. Практиката е модел за Модел 5 „Дигитално наследство Аврен–Варна“: тематични маршрути, QR кодове, обща карта и включване на общността в събирането на съдържание, включително на устната памет на селата.

Възможност за финансиране чрез СВОМР: М6; Потенциален кандидат: читалище, НПО, училище или детска градина, община;

5.3.14. Цифров информационен център в района на Лом, България

Източник на финансиране: Програма за развитие на селските райони 2014–2020 г., мярка 19 LEADER/BOMP, стратегия на местна инициативна група в района на Лом; практиката е включена в базата с добри практики на EU CAP Network. [35]

Страна, място и контекст: Микропредприятие изгражда високотехнологичен център за съхранение и защита на данни в селския район около Лом, в Северозападна България.

Местен проблем: Липса на местна инфраструктура за надеждно съхранение, архивиране, виртуализация и киберсигурност за местни институции и предприятия и липса на висококвалифицирана заетост в сферата на информационните технологии.

Цели и основни дейности: Закупени са сървъри, софтуер за виртуални машини, системи за киберсигурност и енергийно ефективно охлаждане и са разработени процедури за защита на данните.

Организации и роля на общността: Операторът е местно ИТ предприятие, а клиенти са институции, малки и средни предприятия, здравни и образователни структури.

Вид иновация: Високотехнологична цифрова услуга със „зелен“ компонент – енергийно ефективно охлаждане.

Реализация и финансиране: Проектът е подкрепен по стратегията за ВОМР; конкретният бюджет не е посочен в използвания публичен профил.

Резултати и ползи: Създадени са шест висококвалифицирани ИТ работни места и първият подобен център в региона; услугата подкрепя цифровата готовност на местни институции и бизнеси.

Изводи и ограничения: Практиката опровергава представата, че LEADER подкрепя само традиционни селски дейности: с местна стратегия може да се финансира високотехнологичен бизнес. В същото време подобна услуга изисква специализиран оператор, постоянни инвестиции в сигурност и достатъчна клиентска база.

Устойчивост и мащабируемост: Приходният бизнес модел и разнообразната клиентска база осигуряват перспектива за устойчивост.

Трансфер към МИГ „Аврен–Варна“: Силен български аналог за Мярка 3. Не е необходимо в територията да се изгражда център за данни; преносим е принципът за местна цифрова услуга с ясен бизнес модел, която създава квалифицирана заетост и обслужва местни клиенти. Близостта до Варна и нейните университети създава добра основа за подобни ИТ микропредприятия в периградските села.

Възможност за финансиране чрез СВОМР: М3; потенциален кандидат: микропредприятие. Ограничение: високата технологична сложност изисква специализиран оператор;

5.3.15. Studio BROD – културен и цифров обществен ресурс, България

Източник на финансиране: Програма за развитие на селските райони 2014–2020 г., мярка 19 LEADER/ВОМР, Мярка 6 от стратегията за ВОМР на МИГ Лом. [36], [48]

Страна, място и контекст: Сдружение „Музикална дъга“ в гр. Лом възстановява и оборудва старо културно студио, известно като Studio BROD, и го превръща в пространство за музика, обучение, дигитализация и общностни дейности.

Местен проблем: Намаляващи културни възможности в малкия град, риск от загуба на местната музикална и аудиовизуална памет и малко пространства, в които младите хора да развиват творчески умения.

Цели и основни дейности: Студиото е ремонтирано и оборудвано с аудио-видео техника, дигитализиран е аудиовизуалният архив и се организират обучения и творчески дейности.

Организации и роля на общността: В дейностите участват младежи, артисти, музиканти, учители, културни институции, жени и хора от уязвими групи. Сдружението е едновременно инициатор и оператор.

Вид иновация: Културна, социална и цифрова иновация – възстановяване на исторически културен ресурс като жив общностен център.

Реализация и финансиране: Подкрепа по LEADER в размер на 25 545 евро.

Резултати и ползи: Възстановено е културното студио, дигитализирани са над 1 000 часа аудиовизуално съдържание и в дейностите са включени млади хора и жени.

Изводи и ограничения: С малък бюджет се спасява значим масив от местна памет. Практиката показва, че най-ценният резултат е съдържанието и общността около пространството, а не самото оборудване.

Устойчивост и мащабируемост: Устойчивостта зависи от активна програма, постоянен оператор и съчетаване на свободен обществен достъп с платени професионални услуги.

Трансфер към МИГ „Аврен–Варна“: Пряко относима към Мярка 6 и към идеята за дигитален архив на местната памет в Модел 5. Читалищата в територията могат да изпълняват ролята на сдружението от Лом – да събират, дигитализират и представят стари записи, снимки, песни и разкази, като така свързват различните поколения.

Възможност за финансиране чрез СВОМР: М6; при стопанска услуга – М3. Потенциален кандидат: читалище, НПО, училище, община; за стопански компонент – микропредприятие. Ограничение: трябва ясно да се разграничат нестопанските културни дейности от стопанската експлоатация на оборудването.

5.3.16. Подобрени социални услуги за хора с увреждания, Разлог, България

Източник на финансиране: Програма за развитие на селските райони 2014–2020 г., мярка 19 LEADER/ВОМР, стратегия на МИГ – Разлог. [34]

Страна, място и контекст: Местно НПО модернизира дневен център за хора със специални потребности в община Разлог с подкрепа от местната инициативна група.

Местен проблем: Недостъпна среда за хора в инвалидни колички, остаряло оборудване за терапия и рехабилитация и риск от влошаване на качеството на услугата.

Цели и основни дейности: Монтиран е стълбищен подемник, подобрена е пожарната безопасност и е оборудвана сензорна стая.

Организации и роля на общността: Местно НПО предоставя услугата на хора с увреждания и техните семейства; проектът запазва работни места в общността, заети предимно от жени.

Вид иновация: Социална иновация чрез адаптиране на съществуваща основна услуга към конкретна уязвима група.

Реализация и финансиране: Подкрепа по LEADER в размер на 24 997 евро.

Резултати и ползи: Подобрен е достъпът до терапия за над 10 редовни ползватели, намалено е натоварването на семействата и са запазени 18 работни места на жени.

Изводи и ограничения: Инвестицията надгражда вече работещ доставчик на услуги, затова рискът от неизползвана инфраструктура е минимален. Практиката показва, че понякога най-ефективната Smart Village намеса е малка целенасочена инвестиция в съществуваща услуга, а не създаване на нова.

Устойчивост и мащабируемост: Устойчивостта се основава на наличния оператор, постоянното търсене и съществуващото финансиране на социалната услуга.

Трансфер към МИГ „Аврен–Варна“: Съдържателно практиката е силно приложима към територията, особено в съчетание с Модел 3. Организационният модел обаче не се пренася 1:1,

защото в местната СВОМР допустимите кандидати по Мярка 4 са общините, а по Мярка 3 – микропредприятията.

Възможност за финансиране чрез СВОМР: М4 или М3 според оператора; потенциален кандидат: община по М4, микропредприятие по М3. Ограничение: НПО, каквото е бенефициентът в Разлог, не е допустим кандидат по М3 или М4 в СВОМР на Аврен-Варна; това е ключово ограничение.

5.3.17. Mukařov, Чехия: цифрово и стимулиращо управление на отпадъците

Източник на финансиране: Smart Rural 21 и общинска политика за интелигентно село; общината прилага цифрови решения за отпадъците и електронни услуги. [21], [22], [23]

Страна, място и контекст: Чехия, Средночешки край. Mukařov е община с около 2 500 жители на около 35 км от Прага, която включва селата Mukařov, Srbín и Žernovka. Близостта до столицата, растящото население и вилното строителство поставят натиск върху местните услуги – ситуация, сходна с периградските села около Варна.

Местен проблем: Необходимост от намаляване на смесените отпадъци, по-прозрачни местни услуги и по-активно участие на домакинствата в разделното събиране.

Цели и основни дейности: Въведена е мотивационна и отчетна система за отпадъците (MESOH), при която съдовете или чувалите са идентифицирани с чип или код, а данните за разделното събиране се свързват с конкретно домакинство. Колкото по-добре домакинството разделя отпадъците, толкова по-голяма отстъпка от местната такса получава. Паралелно са развити онлайн общински услуги и обучения за цифрови умения.

Организации и роля на общността: Общината, комисията по цифровизация, местни сдружения и домакинствата. Общността не е само ползвател – поведението на домакинствата е част от самия механизъм и влияе пряко върху резултата.

Вид иновация: Цифрова, екологична и поведенческа иновация – данни и обратна връзка се съчетават с икономически стимул за по-добро разделно събиране.

Реализация и финансиране: Решенията се въвеждат от общината и се интегрират в местната нормативна и административна рамка; правилата на системата се приемат и актуализират на общинско ниво, последно през 2025 г. [22]

Резултати и ползи: Системата е трайно интегрирана в местното управление на отпадъците, а подходът показва как малка община може да използва данни и стимули вместо само информационни кампании.

Изводи и ограничения: Успехът зависи от видимата връзка между поведението на домакинството и неговата такса; без нормативно закрепване и без надеждни данни стимулът губи доверие. Въвеждането изисква време, обяснителна кампания и решение за защитата на данните на домакинствата.

Устойчивост и мащабируемост: Устойчивостта се основава на нормативното закрепване, постоянния поток от данни и обвързаността с местната такса. Моделът може да се надгражда с оптимизация на маршрутите за сметосъбиране и с мобилни услуги.

Трансфер към МИГ „Аврен–Варна“: Практиката е пряко релевантна към проблемите с нерегламентираните сметища и замърсявания и към необходимостта от по-висока екологична култура в територията. Приложим е принципът за измеримо участие и стимули, а не непременно конкретната технология. Тя запълва и направлението „околна среда и отпадъци“, което не е обхванато от петте примерни модела в глава 7.

Възможност за финансиране чрез СВОМР: М4 може да бъде разглеждана за общински цифров или инфраструктурен компонент, а М7 – за трансфер, анализ и пилотен проект. Ограничение: режимът на таксите и организацията на сметосъбирането се определят от националното и общинското законодателство и не са автоматично проектен разход.

5.3.18. Halnet, Белгия: местна енергийна общност на фермери и граждани

Източник на финансиране: Програма за развитие на селските райони на Фландрия 2014–2020 г., оперативна група по Европейското партньорство за иновации (ЕПИ-АГРИ) „Местна енергия за фермери и граждани“. [25], [26]

Страна, място и контекст: Фландрия, Белгия. В селска общност с ограничения на електроразпределителната мрежа фермери и жители търсят начин местното производство на възобновяема енергия да носи полза и на местните потребители.

Местен проблем: Зависимост от централизирани доставки, ценова нестабилност и ограничен капацитет на мрежата, съчетани с неизползван потенциал за местно производство и управление на енергия.

Цели и основни дейности: 22 земеделски стопани и 40 граждани създават кооператива Halnet CV. Проектът развива енергийно управление на стопанствата, цифрова платформа за управление на енергията (EMS) и планове за местна търговия и споделяне на зелена енергия.

Организации и роля на общността: Фермерите и гражданите са членове и съсобственици на кооператива; включени са фермерската организация Boerenbond и партньорите от оперативната група. Общността участва в управлението, а не само в потреблението.

Вид иновация: Организационна, енергийна и цифрова иновация – кооперативна собственост, управление на данни за производство и потребление и местно разпределение на ползите.

Реализация и финансиране: Общ бюджет 83 688 евро, от които 75 000 евро ЕЗФРСР и 8 688 евро частни средства; кооперативът се подпомага и от членски вноски. [25]

Резултати и ползи: Създадена е работеща енергийна общност и е натрупан местен капацитет за енергийно управление. Практиката е особено ценна като организационен модел, а не само като ВЕИ инвестиция.

Изводи и ограничения: Икономическият смисъл на енергийната общност зависи от правилата за споделяне на енергия и за достъп до мрежата, които се определят на национално ниво. Подготовката – правна форма, техническо обследване, доверие между членовете – отнема значително време и е отделна задача от самата инвестиция.

Устойчивост и мащабируемост: Кооперативната собственост подкрепя дългосрочната ангажираност, но икономическият модел зависи от енергийния пазар, мрежовите правила и националната нормативна рамка.

Трансфер към МИГ „Аврен–Варна“: Моделът е релевантен заради соларния потенциал на територията и наличието на земеделски и обществени покриви, но изисква техническо обследване на мрежата и отделен правен анализ на действащата към момента национална уредба на общностите за възобновяема енергия.

Възможност за финансиране чрез СВОМР: Отделни ВЕИ и енергийно ефективни компоненти за собствено потребление могат да се финансират по М1, М2, М3 и М4 според кандидата; М7 е подходяща за проучване, партньорство и трансфер. Ограничение: пълният режим на енергийна общност и споделяне на енергия не следва да се разглежда като гарантирано допустим разход по СВОМР.

5.3.19. Децентрализирано компостиране на биоотпадъци, Lumbier, Навара, Испания

Източник на финансиране: ОСП, Програма за развитие на селските райони на Навара 2014–2020 г., мярка М16 „Сътрудничество“, фокусна област 5С „Възобновяеми източници и управление на отпадъците“. [55]

Страна, място и контекст: Пилотният проект за кръгова биоикономика е изпълнен през 2018–2019 г. в Навара, Северна Испания. Водещ партньор е Josenea – организация с нестопанска цел, която отглежда биологични лечебни растения и работи като „жива лаборатория“. В селските райони биоотпадъците обикновено се превозват до отдалечени централизирани съоръжения, което оскъпява услугата и увеличава емисиите, а ценна органична материя се губи.

Местен проблем: Високи разходи и екологично натоварване от транспортирането на биоотпадъците на големи разстояния, ниско доверие на жителите и на техническите специалисти в местните решения и необходимост от органични торове за възстановяване на почвата.

Цели и основни дейности: Партньорите проектират и изграждат нова децентрализирана система за управление на биоотпадъците, при която органичната материя се оползотворява на място чрез прост и евтин процес. Josenea събира биоотпадъци от съседните домакинства и ги превръща в компост за собствените си насаждения. Проучено е как да се оптимизират събирането и компостирането на местно ниво и какъв е ефектът на компоста върху културите, почвата и климата. Проведени са обучения за технически специалисти и оператори на системи за управление на биоотпадъци и дейности по разпространение на резултатите.

Организации и роля на общността: Josenea, Публичният университет на Навара и две микропредприятия, специализирани в събирането и третирането на биоотпадъци. Съседните домакинства са активни участници – те разделят и предават биоотпадъците си, а проектът цели и да повиши тяхното доверие и ангажираност.

Вид иновация: Екологична и организационна иновация – децентрализиран модел, който превръща отпадъка в местен ресурс, съчетан с научно изследване и обучение.

Реализация и финансиране: Общ бюджет 197 963 евро, от които 101 341 евро ЕЗФРСР, 54 568 евро национално/регионално финансиране и 42 054 евро собствени средства.

Резултати и ползи: Новата система преработва над 300 т биоотпадъци годишно и произвежда около 100 т органичен тор, който се използва на място. Създадени са три нови работни места, почвата се възстановява, а внасянето на компост допринася за улавянето на въглерод. Управлението на отпадъците в района е подобрено, намалени са разходите и въздействието от

транспорта, а доверието на жителите, специалистите и местните власти в децентрализираните системи е повишено. Проектът е номиниран за наградите Rural Inspiration Awards 2021.

Изводи и ограничения: Тъй като системата изисква само евтино местно оборудване, тя е лесно възпроизводима. Ключово условие е наличието на ползвател на компоста – в случая собствените насаждения на организацията, без който рискът продуктът да няма пазар е реален. Събирането на биоотпадъци от домакинства е част от общинската отговорност за отпадъците и изисква съгласуване с общината и спазване на изискванията за разрешителни.

Устойчивост и мащабируемост: Моделът е устойчив, когато компостирането е вградено в стопанска дейност, която има полза от тора и така покрива част от разходите. Може да се мащабира като мрежа от малки компостиращи площадки, обслужващи отделни села.

Трансфер към МИГ „Аврен–Варна“: Практиката запълва направлението „околна среда, отпадъци и кръгова икономика“ и е пряко относима към територията: тя съчетава земеделския потенциал с проблема с отпадъците, включително растителните отпадъци от дворовете и стопанствата. Подходящ бенефициент би било земеделско стопанство или микропредприятие, което използва компоста, в партньорство с общината за събирането на биоотпадъците. Местната СВОМР сама подсказва тази възможност – при равен брой точки по Мярка 3 приоритет получават проекти с дейности, директно свързани с опазването на околната среда, като използване на отпадъците и компостиране.

Възможност за финансиране чрез СВОМР: М3 за компостираща дейност като услуга или неселскостопанска дейност (кандидат: микропредприятие или земеделски стопанин); М1 при компостиране за нуждите на собственото стопанство; М4 за общински елементи в рамките на дейностите за „интелигентни еко селища“; М7 за трансфер на методиката. Ограничение: организацията на събирането на битовите отпадъци се определя от общината и законодателството за отпадъците; необходими са съответните разрешителни.

5.4. Допълващи практики за умни села

Следващите три примера се запазват единствено като допълващи ориентири. Те не се причисляват към 19-те основни практики и не следва да се използват като пример, че идентичен проект е допустим по СВОМР.

„Digitale Dörfer“, Германия: силен методически пример за обща цифрова платформа, разработена съвместно с жителите (местни новини, взаимопомощ, доставки), но не се използва като основен пример по ОСП/LEADER. [18], [19]

Raudanmaa, Финландия: полезен пример за кооперативна широколентова инфраструктура и многофункционален селски център; включен като допълващ Smart Rural 21 модел. [20]

Mouans-Sartoux, Франция: силен модел за местна хранителна политика и устойчиво обществено хранене; важен за концепцията за хранителна система, но местната СВОМР не позволява копирането на общинския модел едно към едно. [24]

5.5. Тематично покритие на практиките

Таблица 5.2. Тематично покритие на основните практики

Тематично направление	Основни практики	Най-пряка мярка от СВОМР	Основен извод
Интелигентно/прецизно земеделие; местни продукти и къси вериги	№ 1–4	М1, М2, М3	Технологиите имат смисъл, когато са свързани с пазар, преработка и местна добавена стойност.
Цифрови платформи, свързаност и електронни услуги	№ 5–8, № 14	М3, М4, М7	Публичният, стопанският и мрежовият компонент изискват различни кандидати и мерки.
Предприемачество, споделени пространства, дистанционна работа и младежи	№ 5, 6, 14, 15	М3, М4, М7	Устойчивият оператор и текущите разходи са по-важни от самото помещение.
Енергийна ефективност, ВЕИ, енергийни общности, кръгова икономика и ресурсна ефективност	№ 11, 18, 19; с частичен принос: основни практики № 1–3	М1–М4; М7	СВОМР може да подкрепи конкретни активи и проучвания; пълна енергийна общност изисква отделен правен модел.
Устойчива селска мобилност, транспорт по заявка и споделен транспорт	№ 9, 10	М4, М7; частично М3	Ключовият въпрос е устойчивото финансиране на експлоатацията след инвестицията.

Тематично направление	Основни практики	Най-пряка мярка от СВОМР	Основен извод
Социални иновации и услуги за възрастни, деца и хора с увреждания	№ 7, 8, 16	М3, М4	Преносим е моделът на услугата, но кандидатът и секторните разрешителни трябва да се проверят.
Култура, природно наследство, цифрово интерпретиране, туризъм и местен маркетинг	№ 12, 13, 15	М6, М7; частично М5	М6 е най-пряката местна мярка за цифрово наследство и общностни културни инициативи.
Околна среда, отпадъци, климатична адаптация и зелена инфраструктура	№ 17, 19; с частичен принос: основни практики № 3, 11, 18	М1, М3, М4, М7; частично М6	Mukařov дава модел за цифрово управление на отпадъците, а практика № 19 – за децентрализирано компостиране, свързано със земеделска или стопанска дейност; местната адаптация трябва да е съобразена с общинските правомощия и нормативната рамка.

Източник: собствена систематизация по профилите в т. 5.3. Една практика може да участва в повече от едно направление, когато ефектът ѝ е междусекторен.

6. СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ОСНОВНИТЕ ДОБРИ ПРАКТИКИ

6.1. Критерии, методика и скала на оценяване

Сравнението обхваща 19-те основни практики от глава 5. Трите допълващи Smart Village примера от т. 5.4. не участват в матриците, за да не се смесват доказани механизми по ОСП/LEADER с инициативи от други рамки. Целта на сравнителния анализ е да изведе общите характеристики на успешните инициативи, ключовите предпоставки за прилагането им, рисковете и ограниченията, както и факторите, които определят дали даден модел може да бъде пренесен в друга селска територия.

Практиките са оценени по девет критерия: мащаб и необходим ресурс; участие на местната общност; необходимост от партньорство; технологична сложност; изисквания към човешкия капацитет; очакван икономически, социален и/или екологичен ефект; устойчивост; възможност за поетапно изпълнение; възможност за адаптация към малки населени места. Оценката е качествена и експертна. Тя се основава на публично достъпната информация за всяка практика, представена в глава 5, и служи за преценка на приложимостта на територията на МИГ Аврен-Варна, а не за класиране на практиките по „качество“. Една практика с ниска оценка по даден критерий не е непременно по-слаба – например високата технологична сложност е естествена за център за данни, но е бариера за трансфер към малко село.

За да бъдат оценките съпоставими, за всеки критерий е използвана обща скала, описана в Таблица 6.1. Матриците в т. 6.2 и т. 6.3 представят резултатите, а следващите точки ги тълкуват по критерии, по групи практики и по тематични направления.

Таблица 6.1. Скала за оценяване по деветте критерия на сравнителния анализ

Критерий	Ниско ниво	Средно ниво	Високо ниво
1. Мащаб и необходим ресурс	„Нисък“ – до около 50 000 евро, съществуваща сграда, без нов персонал	„Среден“ – 50 000–150 000 евро или нов оператор/услуга	„Висок“ – над 150 000 евро или по-малък бюджет, съчетан с постоянен оперативен бюджет, специализирана инфраструктура или сложна техническа и правна подготовка

Критерий	Ниско ниво	Средно ниво	Високо ниво
2. Участие на местната общност	„Ниска“ – общността е пасивен ползвател	„Средна/Висока“ – общността е доставчик, клиент или консултиран партньор	„Много висока“ – общността е съавтор, съсобственик или носител на услугата
3. Необходимост от партньорство	„Полезно“ – партньорството улеснява, но не е условие	„Необходимо“ – без партньори изпълнението е затруднено	„Критично“ – без партньорство моделът не съществува
4. Технологична сложност	„Ниска“ – стандартни устройства и софтуер	„Средна“ – специализирана платформа или оборудване с външна поддръжка	„Висока“ – нова технология, интеграция на системи, данни в реално време
5. Изисквания към човешкия капацитет	„Нисък“ – обучение на място е достатъчно	„Среден“ – нужен е обучен оператор или координатор	„Висок“ – нужни са специалисти (ИТ, инженерни, медицински, правни)
6. Очакван икономически, социален и/или екологичен ефект	един вид ефект с ограничен, локален обхват	един вид ефект със значим обхват или два вида ефект	комбиниран икономически, социален и екологичен ефект
7. Устойчивост	„Ниска“ – зависи изцяло от ново външно финансиране или инициативата е прекратена	„Средна“ – частично покрита от приходи, такси или наличен бюджет; „Добра“ – в голяма степен покрита	„Висока“ – осигурена от приходи, нормативна уредба или трайна институционална подкрепа
8. Възможност за поетапно изпълнение	„Ниска“ – трудно делимо, изисква цялата инвестиция наведнъж	„Добро“ – делимо на етапи с ограничения	„Много добро“ – започва с пилотен проект и се разширява според търсенето
9. Възможност за адаптация към малки населени места	„Ниска“ – изисква критична маса, която малкото село няма	„Средна/Добра“ – приложимо с адаптация или чрез обслужване на група села	„Много добра“ – работи и в села под 300 жители

Източник: собствена методика.

Оценката на мащаба и необходимия ресурс отчита не само размера на бюджета, но и необходимостта от постоянен оперативен ресурс и от специализирана техническа и правна подготовка. Затова някои практики с бюджет под 150 000 евро са оценени с висок ресурс: River Delta – заради собствената логистика, превозните средства и постоянния екип за доставки; Halnet (83 688 евро) – заради техническите обследвания, системата за енергийно управление и правната форма на кооператива, които предхождат инвестициите в производство на енергия; центърът за данни край Лом – заради скъпото оборудване и постоянните разходи за сигурност и охлаждане.

6.2. Сравнителна матрица – ресурс, общност, партньорство и технологична сложност

Таблица 6.2. Сравнителна матрица – ресурс, общност, партньорство и технологична сложност

Практика	Мащаб на ресурса	Роля на общността	Партньорство	Технологична сложност
1. Прецизно земеделие в Alsódobsza	Висок	Средна	Необходимо	Висока
2. Модернизация и цифрова проследимост в семейна мандра	Висок	Средна	Необходимо	Висока
3. Местна и кръгова хранителна верига в River Delta	Среден	Висока	Критично	Средна
4. Restaurant Serpent – къси вериги и селско предприемачество	Среден	Висока	Необходимо	Средна
5. Cowocat_Rural – мрежа от селски споделени работни пространства	Среден	Много висока	Критично	Средна
6. Rural Working Hubs – мрежа от центрове за дистанционна работа	Нисък/среден	Висока	Критично	Ниска/средна
7. Digi-Hub for Elderly People	Нисък	Много висока	Полезно	Ниска
8. Inlisol – дистанционен мониторинг за грижа за възрастни хора	Среден	Средна	Необходимо	Висока

Практика	Мащаб на ресурса	Роля на общността	Партньорство	Технологична сложност
9. Bwcabus – автобус по заявка в селски Уелс	Висок	Висока	Критично	Средна
10. Общинско споделяне на електромобили	Среден	Висока	Необходимо	Средна
11. LEADER пилоти за местна възобновяема енергия и LED осветление	Среден/висок	Средна	Необходимо	Средна
12. Living Museums – транснационална автоматизация на селски музеи	Среден	Висока	Критично	Висока
13. Дигитализация на селското културно наследство в Ларнака	Среден	Висока	Критично	Средна
14. Цифров информационен център в района на Лом	Висок	Ниска/средна	Необходимо	Много висока
15. Studio BROD – културен и цифров обществен ресурс	Среден	Много висока	Необходимо	Средна
16. Подобрени социални услуги за хора с увреждания	Нисък/среден	Много висока	Необходимо	Ниска/средна
17. Mukařov – цифрово управление на отпадъците	Среден	Много висока	Критично	Средна
18. Halnet – местна енергийна общност	Висок	Много висока	Критично	Висока
19. Децентрализирано компостиране на биоотпадъци, Навара	Висок	Средна	Критично	Ниска

Източник: собствена оценка по скалата от Таблица 6.1 въз основа на профилите в т. 5.3.

Матрицата показва ясно разделение. Практиките с висок мащаб на ресурса – прецизното земеделие, мандрата в Крит, транспортът по заявка, центърът за данни и енергийната общност – са и тези, при които технологичната сложност е висока или партньорството е критично. Обратно, практиките с нисък или нисък до среден ресурс (Digi-Hub, Rural Working Hubs, Разлог) имат ниска технологична сложност, но много висока роля на общността. Това потвърждава, че за територия с

ограничен инвестиционен капацитет най-бърз ефект дават организационните и социалните иновации, а не технологично интензивните.

6.3. Сравнителна матрица – капацитет, ефекти, устойчивост и адаптация

Таблица 6.3. Сравнителна матрица – капацитет, ефекти, устойчивост и адаптация

Практика	Човешки капацитет	Иконом./соц./екол. ефект	Устойчивост	Поетапно прилагане	Адаптация към малки села
1. Прецизно земеделие в Alsódobsza	Висок	Икономически/ екологичен	Висока	Добра	Средна
2. Модернизация и цифрова проследимост в семейна мандра	Висок	Икономически	Висока	Добра	Средна
3. Местна и кръгова хранителна верига в River Delta	Висок	Икономически/ социален/екологичен	Ниска (прекратена)	Много добра	Добра
4. Restaurant Serpent – къси вериги и селско предприемачество	Среден	Икономически/ социален	Висока	Добра	Добра
5. Cowocat_Rural – мрежа от селски споделени работни пространства	Среден	Икономически/ социален	Висока	Много добра	Много добра
6. Rural Working Hubs – мрежа от центрове за дистанционна работа	Среден	Икономически/ социален	Добра	Много добра	Много добра
7. Digi-Hub for Elderly People	Среден	Социален	Добра	Много добра	Много добра
8. Inlisol – дистанционен мониторинг за грижа за възрастни хора	Висок	Социален/икономически	Добра	Добра	Добра

Практика	Човешки капацитет	Иконом./соц./екол. ефект	Устойчивост	Поетапно прилагане	Адаптация към малки села
9. Bwcabus – автобус по заявка в селски Уелс	Висок	Социален/екологичен	Средна по време на проекта; ниска след 2023 г.	Много добра	Добра
10. Общинско споделяне на електромобили	Среден	Социален/екологичен	Добра	Добра	Много добра
11. LEADER пилоти за местна възобновяема енергия и LED осветление	Среден	Икономически/ екологичен	Висока	Добра	Добра
12. Living Museums – транснационална автоматизация на селски музеи	Висок	Икономически/ културен	Висока	Много добра	Много добра
13. Дигитализация на селското културно наследство в Ларнака	Среден	Икономически/ културен/социален	Висока	Много добра	Много добра
14. Цифров информационен център в района на Лом	Много висок	Икономически	Висока	Средна	Средна
15. Studio BROD – културен и цифров обществен ресурс	Среден	Социален/културен	Добра	Много добра	Много добра
16. Подобрени социални услуги за хора с увреждания	Среден	Социален	Висока	Много добра	Много добра
17. Mukařov – цифрово управление на отпадъците	Среден	Екологичен/социален	Висока	Много добра	Много добра
18. Halnet – местна енергийна общност	Висок	Икономически/ екологичен/социален	Добра	Добра	Добра

Практика	Човешки капацитет	Иконом./соц./екол. ефект	Устойчивост	Поетапно прилагане	Адаптация към малки села
19. Децентрализирано компостиране на биоотпадъци, Навара	Среден	Екологичен/икономически/социален	Много добро	Много добра	Добра

Източник: собствена оценка по скалата от Таблица 6.1 въз основа на профилите в т. 5.3.

Втората матрица допълва картината. Почти всички практики позволяват постапно прилагане, но адаптацията към малки села е най-добра при услугите, културните и споделените решения и най-слаба при индивидуалните пазарни инвестиции, които изискват минимален мащаб на производство или клиентска база. Устойчивостта е най-висока там, където има собствени приходи (Крит, Литва, Лом) или трайна институционална опора (Разлог, Mukařov, Living Museums), и най-ниска при услугите, които разчитат на постоянна субсидия за експлоатация. River Delta е оценена с ниска устойчивост, тъй като инициативата е прекратена след няколко години. При Bwcabus е разграничено функционирането по време на подкрепата (средна устойчивост) от последващото развитие – след оценката от 2023 г. услугата е реорганизирана поради много ниско търсене. И при двете практики именно устойчивостта е критерият, който е решил съдбата им.

6.4. Анализ по критериите

Мащаб и необходим ресурс: Бюджетите варират от под 30 000 евро (Suodenniemi, Ларнака, Studio BROD, Разлог) до над 570 000 евро (Крит). Големият бюджет не е предпоставка за голям териториален ефект: проектът в Ларнака обхваща 21 общности с по-малко от 30 000 евро, докато инвестицията в Alsódobsza засяга главно едно стопанство и неговите партньори. По-важно от размера на инвестицията е дали тя създава ресурс, който може да се използва многократно и от много хора – сграда с нова функция, платформа, мрежа или методика.

Участие на местната общност: Най-високо е участието там, където общността е съсобственик или съавтор – кооперативът Halnet, работната група от жители във Villerouge-Termenès, домакинствата в системата на Mukařov, общностите, събирали съдържание в Ларнака. При индивидуалните бизнес инвестиции общността участва главно като доставчик или клиент. За подхода „Интелигентни селища“ това разграничение е съществено: колкото по-рано жителите участват в определянето на проблема и правилата, толкова по-голяма е вероятността решението да бъде използвано.

Необходимост от партньорство: Партньорството е критично при всички мрежови модели (Cowocat_Rural, Rural Working Hubs, Living Museums), при хранителните вериги и при мобилността. Типичните партньорства съчетават публичен собственик на активите, оператор на услугата и знание – университет, консултант или друга МИГ. Практиките показват, че липсата на един от тези три елемента е най-честата причина моделът да не се задържи.

Технологична сложност: Високата технологична сложност (прецизно земеделие, Inlisol, центърът за данни, Halnet, Living Museums) е оправдана само когато има специализиран оператор и ясен потребител, който плаща за услугата. Повечето практики, които са най-лесно преносими към малки села, използват стандартни технологии – телефонна линия, уебсайт, QR кодове, споделен автомобил, лаптоп в библиотеката. Унгарският пример показва и уязвимостта на по-сложните технологии от външни фактори като качеството на GPS сигнала.

Изисквания към човешкия капацитет: Във всички успешни практики има конкретен човек или екип, който поддържа решението – ИТ специалистът в Suodenniemi, координаторите в Aisapari, сдружението в Лом, кметът във Villerouge-Termenès. Продължителната консултантска подкрепа (пет години в Унгария) и обученията на персонала (Крит) са част от инвестицията, а не допълнение към нея. Недостигът на подходящи кадри е посочен като пречка дори при най-малкия проект – Digi-Hub.

Очакван ефект: Икономическият ефект е най-измерим при пазарните инвестиции: удвоен капацитет, +40% производство, +15% изкупни цени, нови работни места. Социалният ефект доминира при услугите – достъп, сигурност, намалена изолация. Екологичният ефект е най-силен при енергийните и мобилните решения (икономия от 20–50% от разходите за енергия на общините в Румъния, по-малко пътувания при Inlisol и Rural Working Hubs). Най-ценни за Smart Village подхода са практиките с комбиниран ефект – мандрата в Крит, River Delta, Villerouge-Termenès и Mukařov засягат едновременно икономиката, общността и околната среда.

Устойчивост: Устойчивостта се определя от отговора на въпроса кой плаща текущите разходи след проекта. Три модела се оказват работещи: собствени приходи от пазара (Крит, Литва, Лом); вграждане в съществуваща институция или услуга (Разлог, Suodenniemi, Studio BROD); постоянен поток от данни (Mukařov). Моделите, които разчитат на нова, постоянна субсидия, без тя да е осигурена предварително, са най-уязвими.

Възможност за поетапно изпълнение: Почти всички разгледани практики са започнали с пилотни проекти: Living Museums – с 19 музея преди да достигне над 70; Cowocat_Rural – с 3 пространства преди да надхвърли 45; Rural Working Hubs – с проучване на търсенето и малко

работни места. Поетапността намалява риска и позволява моделът да се коригира, преди да бъдат направени големи инвестиции.

Адаптация към малки населени места: Най-добре се адаптират решенията, които обслужват група села от една точка или които могат да работят с минимален брой ползватели – споделен автомобил за 130 жители, цифров помощник два дни в седмицата, автоматизиран музей без персонал. Индивидуалните пазарни инвестиции и обществените транспортни услуги изискват критична маса, която малкото село рядко има; при тях клъстерният подход – няколко села, обслужвани заедно – е задължителен.

6.5. Типология на практиките според приложимостта

Въз основа на оценките по деветте критерия практиките могат да бъдат обединени в четири групи с различна логика на приложимост. Групирането помага на МИГ да прецени кой тип проект е реалистичен в краткосрочен план и кой изисква по-дълга подготовка.

Таблица 6.4. Групи практики според логиката на трансфер

Група	Практики	Характеристика	Логика на трансфер за МИГ „Аврен–Варна“
А. Леки общностни и обслужващи решения	№ 7 Digi-Hub, № 10 Villerouge-Termenès, № 13 Ларнака, № 15 Studio BROD, № 16 Разлог	нисък ресурс, ниска технологична сложност, висока роля на общността, много добра адаптация към малки села	бърз трансфер в краткосрочен план; проекти по М4, М6 и М3 с ясен бенефициент
Б. Пазарно базирани индивидуални инвестиции	№ 1 Alsódobsza, № 2 Крит, № 4 Serpent, № 8 Inlisol, № 14 Лом	висок или среден ресурс, собствени приходи, висока устойчивост, ограничена адаптация към малки села	чрез приемите по М1, М2 и М3; ефектът за територията се увеличава, ако проектите се свържат в обща хранителна, туристическа или цифрова мрежа
В. Мрежови модели	№ 5 Cowocat_Rural, № 6 Rural Working Hubs, № 12 Living Museums, № 3 River Delta	критично партньорство, обща марка и методика, много добро поетапно прилагане	чрез М7 и сътрудничество с други МИГ, съчетано с местни инвестиции по М3, М4 и М6

Група	Практики	Характеристика	Логика на трансфер за МИГ „Аврен–Варна“
Г. Системни и регулаторно зависими решения	№ 9 Bwcabus, № 11 Румъния, № 17 Mukařov, № 18 Halnet, № 19 Josenea	зависимост от нормативна уредба, мрежова инфраструктура или постоянна публична субсидия	средносрочен хоризонт; започват с проучване, правен анализ и пилотен проект (М7), а инвестициите следват след доказана осъществимост (М1–М4)

Източник: собствен анализ въз основа на матриците в т. 6.2 и т. 6.3.

Групи А и Б съответстват на сегашните възможности на СВОМР и на капацитета на местните кандидати. Група В е основният резерв за добавена стойност, защото позволява на малки местни инициативи да постигнат мащаб чрез мрежа. Група Г е най-взискателна, но и най-трансформираща; за нея анализът препоръчва внимателна подготовка, а не бързо прилагане.

6.6. Изводи по тематични направления

Интелигентно земеделие, местни продукти и къси вериги: Технологиите в стопанствата имат смисъл, когато са свързани с пазар и с по-висока добавена стойност. Интегрираните модели (Крит, Alsódobsza) са по-устойчиви от изолираните платформи (River Delta). За малките стопанства в Аврен–Варна по-реалистични са споделените машинни услуги и общият маркетинг, отколкото самостоятелните високотехнологични инвестиции.

Дигитализация и цифрови услуги: Цифровите решения работят, когато има човек, който помага на ползвателите (Suodenniemi), и когато услугата е свързана с реална нужда – банкиране, здраве, работа, култура. Свързаността в територията е в общия случай добра, затова основната бариера са уменията, а не инфраструктурата.

Предприемачество, споделени пространства и дистанционна работа: Споделените пространства са успешни при нисък входен праг, проучено търсене и мрежова марка. Периградските и растящите села на МИГ имат най-добри предпоставки за подобни решения.

Енергия, ресурсна ефективност и кръгова икономика: Най-бърз и сигурен ефект дават инвестициите за собствено потребление в общински и стопански сгради, особено в съчетание с енергийна ефективност (Румъния). Енергийната общност (Halnet) е по-напреднал етап, който зависи от правната уредба и капацитета на мрежата.

Устойчива селска мобилност: Мобилността е направлението с най-висок риск за устойчивостта. Решенията с ниски текущи разходи и общностно управление (Villerouge-Termenès) са по-устойчиви от самостоятелна транспортна услуга с ниско натоварване (Bwcabus). Проучването на търсенето и комбинирането на заявки от няколко села са задължителни.

Социални иновации и услуги за уязвими групи: Най-ефективни са целенасочените инвестиции в съществуващ доставчик (Разлог) и технологиите, които подпомагат, но не заместват персонала (Inlisol). Ограничението за Аврен–Варна са допустимите кандидати по М3 и М4.

Културно и природно наследство, интелигентен туризъм: Дигитализацията има стойност, когато увеличава реалното използване на ресурса – посещения, обучение, общностна активност. С малки бюджети се постига голям обхват (Ларнака, Studio BROD), а мрежовият модел (Living Museums) позволява обекти без персонал да станат достъпни.

Околна среда, отпадъци и климатична адаптация: Направлението е сравнително слабо представено сред практиките, финансирани по ОСП. Mukařov показва, че данни и стимули могат да променят поведението на домакинствата, а Josenea – че биоотпадъците могат да се превърнат в местен ресурс с прост и евтин процес, когато има стопанство, което използва компоста. И двете решения зависят от общинската управление на отпадъците. За Аврен–Варна най-реалистичният подход е компостирането, свързано със земеделска или стопанска дейност, а по-широките мерки за климатична адаптация изискват финансиране извън СВОМР. Затова за това направление не е разработен отделен модел (вж. т. 4.8)

6.7. Общи характеристики на успешните инициативи

Успешните практики, независимо от темата и мащаба си, споделят шест характеристики. Те започват от ясно формулиран местен проблем, а не от избрана технология. Имат конкретен носител – човек, организация или фирма, който поема отговорност за резултата. Използват съществуващи активи – сгради, организации, мрежи – вместо да създават паралелна инфраструктура. Включват бъдещите ползватели преди и по време на изпълнението, а не само при представянето на резултата. Имат източник на текущите разходи, определен още на етапа на планиране.

Обратно, двете практики с проблемна устойчивост (River Delta и Bwcabus) са добре замислени и успешни в краткосрочен план, но не отговарят на последните две характеристики: търсенето не е достатъчно стабилно, а дългосрочното финансиране на експлоатацията не е гарантирано.

6.8. Ключови предпоставки и тяхното наличие на територията на МИГ „Аврен–Варна“

Таблица 6.5 съпоставя основните предпоставки, които разгледаните практики показват като решаващи, с характеристиките на територията, изведени в глави 3 и 4. Съпоставката показва къде територията е готова и къде е необходима подготовка преди трансфера.

Таблица 6.5. Предпоставки за успешен трансфер и състояние на територията

Предпоставка	Защо е важна (примери)	Състояние в Аврен–Варна	Извод
Цифрова свързаност	условие за коуъркинг, цифрови услуги и мониторинг (№ 5, 6, 7, 8)	в общия случай добра	налична; основното ограничение са уменията
Обществени сгради с потенциал за нова функция	основа на леките модели (№ 6, 7, 15, 16)	налични читалища, кметства, училища и общински сгради	налична; нужно е картографиране на свободния капацитет
Местен носител / оператор	определя устойчивостта при всички практики	различен по села; ограничен в най-малките населени места	частично налична; изисква целенасочено развитие
Земеделски ресурс и производители	предпоставка за № 1–4	значим потенциал, много малки стопанства	налична; нужни са споделени модели
Пазар и търсене	определя оцеляването на веригите и услугите (№ 3, 9)	близостта до Варна и крайбрежния туризъм е предимство	налична; трябва да се проверява за всеки модел
Капацитет на електроразпределителната мрежа	условие за ВЕИ (№ 11, 18)	ограничения в части от мрежата	ограничение; нужно е техническо обследване
Културно и природно наследство	основа на № 12, 13, 15	значимо, но разпръснато и слабо популяризирано	налично; нужна е обща интерпретация
Капацитет на МИГ за сътрудничество	условие за мрежовите модели (№ 5, 6, 12)	действаща МИГ с мярка за сътрудничество (М7)	налична; необходими са партньори

Предпоставка	Защо е важна (примери)	Състояние в Аврен–Варна	Извод
Демографска структура	определя търсенето на социални и мобилни услуги (№ 7, 8, 9, 10)	застаряване и силни различия между селата	висока потребност; изисква диференциран подход по села

Източник: собствен анализ въз основа на глави 3–5 и Стратегията за ВОМР на МИГ „Аврен–Варна“ [2], [3], [4].

6.9. Основни рискове и ограничения

Разгледаните практики показват повтарящи се рискове, които трябва да бъдат отчетени при подготовката на всяка проектна идея. Таблица 6.6 ги систематизира заедно с примерите, в които са се проявили, и с мерките за ограничаването им.

Таблица 6.6. Рискове при трансфера на решения за интелигентни селища

Риск	Проявление в практиките	Мярка за ограничаване
Недостатъчно или нестабилно търсене	River Delta (прекратена), Bwcabus (около 1 пътник на час)	проучване на търсенето преди инвестицията; пилотен период с измерване на използването
Липса на оператор след проекта	общ риск при услугите и платформите	писмено определяне на собственика и оператора още в проектната идея
Непокрити текущи разходи	Bwcabus, River Delta	финансов план за поне 3–5 години след проекта; такси, приходи или общински бюджет
Недопустими активи или разходи	ремаркето в Alsódobsza	проверка на допустимостта на всеки актив спрямо условията на приема
Изоставаща нормативна уредба	Румъния (ВЕИ на общините), Halnet (споделяне на енергия)	правен анализ; поетапен модел, който започва с допустимите компоненти
Технологична зависимост и уязвимост	GPS и данни в Унгария, зависимост от един доставчик	стандартни и отворени решения; резервни варианти; киберсигурност
Цифрово изключване	Digi-Hub, Inlisol	нецифров канал за достъп (телефон, кметство); лична помощ
Недостиг на кадри	Digi-Hub, прецизно земеделие	обучение и дългосрочна консултантска подкрепа като част от проекта

Риск	Проявление в практиките	Мярка за ограничаване
Несъответствие между добрата практика и допустимия кандидат	Разлог (НПО), River Delta (кооперация)	разделяне на модела на компоненти според допустимите кандидати по мерките

Източник: собствен анализ въз основа на практиките в глава 5.

6.10. Фактори за успешен трансфер

Успешният трансфер изисква едновременно съответствие с местната потребност и с правилата на конкретната мярка. Практика, която е успешна в друга държава, не следва да се копира механично. Въз основа на сравнението могат да бъдат формулирани седем въпроса, на които всяка проектна идея, вдъхновена от добра практика, трябва да отговори преди кандидатстване.

Първият въпрос е кой точно компонент се прилага – технология, услуга, организационен модел или методика. Вторият е какъв местен проблем решава и как е установено търсенето. Третият е кой е допустимият кандидат и по коя мярка, и дали моделът трябва да се раздели на няколко проекта. Четвъртият е кой ще бъде собственик и оператор след проекта. Петият е от какъв източник ще се покриват текущите разходи. Шестият е как ще се започне – с пилотен проект в кои села и при какви показатели ще се разширява. Седмият е дали нормативната рамка позволява модела и какви разрешения са нужни.

Практиките, които биха отговорили положително на тези седем въпроса, са тези от групи А и Б и мрежовите модели от група В при наличие на партньор. Решенията от група Г изискват предварително проучване и пилотиране, за които най-подходящият инструмент е Мярка 7. Тези изводи са основа за примерните модели в глава 7 и за картата на приложимостта по мерки в глава 8.

6.11. SWOT анализ на условията за интелигентно развитие

Съпоставката на предпоставките (т. 6.8) и на рисковете (т. 6.9) с характеристиките на територията от глава 4 позволява условията за интелигентно развитие да бъдат обобщени в SWOT анализ. Той не повтаря SWOT анализа на Стратегията за ВОМР, а разглежда територията през решенията, които могат да бъдат пренесени от добрите практики.

Таблица 6.7. SWOT анализ на условията за интелигентно развитие на територията на МИГ „Аврен–Варна“

Силни страни	Слаби страни
– близост до Варна – пазар, услуги, университети, медицински структури и туристически потоци – сравнително добра цифрова свързаност и транспортна достъпност – читалища почти във всяко село, училища, кметства и общински сгради с потенциал за нови функции – значим земеделски ресурс и пазарно ориентирани стопанства в Царевци, Дъбравино, Аврен, Добри дол и Близнаци – културно и природно наследство – Петрич кале и Авренското плато, етнографският комплекс в Царевци, долината на Камчия – висок соларен потенциал – действаща МИГ с мярка за сътрудничество и опит на Община Аврен в проекта „Интелигентни селски територии“	– застаряване и силни различия между селата – делът на хората над 65 години достига 60% в Добри дол и Круша – концентрация на услугите в ограничен брой села; много от малките села нямат собствени образователни и здравни услуги – ограничени възможности на малките стопанства за модернизация; слабо развити преработка и къси вериги – неравномерни цифрови умения на населението – ограничения в нисковолтовата електроразпределителна мрежа; отопление на дърва в около 60% от домакинствата в община Аврен – разпръснати и слабо популяризирани обекти на наследството – ограничен брой местни организации, които могат да поемат ролята на оператор на услуги в най-малките села
Възможности	**Заплахи**
– изрична подкрепа за интелигентните селища в СВОМР – Мярка 7 и индикатор R.40 – допълващо финансиране и други програми за хората, уменията и информацията – търсене на места за дистанционна работа и интерес към живот в приградските села – Тополи, Константиново, Звездица, Приселци и Близнаци – туристическият поток на курорта „Камчия“ и на крайбрежието – европейски опит, методики и мрежи – Smart Rural 21 и 27, Мрежата по ОСП на ЕС, сътрудничество с МИГ от ЕС – запазване на LEADER в предложенията за периода след 2027 г.	– недостатъчно или нестабилно търсене на новите услуги – непокрити текущи разходи и липса на оператор след края на проектите – изоставаща нормативна уредба за споделянето на енергия и за енергийните общности – технологична зависимост и цифрово изключване на част от възрастните хора – продължаващо свиване на населението в част от малките села – Юнак (–37%), Казашка река (–34%), Синдел (–26%) – забавяне на приемите и промени в правилата за прилагане на подхода ВОМР

Източник: собствен анализ въз основа на глави 3–6 [2], [3], [4], [5].

Силните страни на територията са свързани главно с местоположението и с наличните ресурси – близостта до Варна, сградите и читалищата, земеделието и наследството, а слабите – с организацията и капацитета: разпределението на услугите, уменията и наличието на местни оператори. Затова примерните модели в глава 7 са насочени преди всичко към организационни решения, които използват съществуващите ресурси, а по-сложните инвестиционни решения са предвидени за по-късен етап, след проверка на търсенето и на техническите условия.

7. ПРИМЕРНИ МОДЕЛИ ЗА ПРИЛАГАНЕ НА КОНЦЕПЦИЯТА „ИНТЕЛИГЕНТНИ СЕЛИЩА“

Представените по-долу пет модела имат примерен характер. Те илюстрират възможни направления за приложение на принципите на Smart Villages и не представляват готови инвестиционни или проектни предложения. За съпоставимост всеки модел е описан по една и съща структура: проблем или потребност, идея за решение, населени места, потенциални ползватели, необходим тип партньорство, възможност за финансиране, очакван ефект и връзка с принципите на „Интелигентни селища“. Населените места са определени според функционалната типология в т. 4.7 и данните за услугите в Таблица 4.3. Накрая са посочени добрите практики, от които моделът черпи опит.

7.1. Модел 1: „Интелигентни местни центрове Аврен–Варна“ – мрежа от цифрови и обществени центрове

Проблем и потребност

Територията включва 21 села с различен размер и различна достъпност до административни, образователни и специализирани услуги. Същевременно съществуват обществени и читалищни сгради с потенциал за по-интензивно използване, а интернет покритието в общия случай е добро. Основната бариера не е свързаността, а уменията и възможността да се ползват цифровите услуги – особено при възрастните хора и лицата с по-нисък образователен статус. Липсват и места за дистанционна работа и срещи, които биха задържали или привлекли по-млади хора.

Идея за решение

Създаване на мрежа от няколко многофункционални интелигентни местни центрове, които обслужват групи населени места. Опорните точки е целесъобразно да се разположат в села с по-голям брой потенциални ползватели и/или налични обслужващи функции, включително в периградските села, като се използват съществуващи сгради – читалища, кметства или училища – вместо да се изграждат нови обекти. В по-малките населени места услугите могат да се предоставят чрез периодични приемни дни или мобилни екипи.

- оборудвани места за дистанционна работа;
- високоскоростен интернет и видеоконферентна техника;
- достъп и съдействие при използване на електронни услуги;

- обучения по цифрови умения за различни възрастови групи;
- срещи с експерти и консултанти;
- пространство за местни инициативи и обучения;
- цифрова туристическа и културна информация;
- представяне на местни производители и регистър на споделено оборудване и умения.

Населени места

Опорните центрове е целесъобразно да се разположат в локалните обслужващи центрове от т. 4.7, които имат едновременно училище или детска градина, читалище и здравни услуги: Аврен, Синдел, Дъбравино, Тръстиково и Царевци. Втора група са периградските и растящите села Приселци, Близнаци, Константиново, Звездица и Тополи, където търсенето на места за дистанционна работа и на цифрови услуги е най-голямо. В малките села без собствена база, като Добри дол, Круша, Юнак, Болярци и Садово, услугите могат да се предоставят чрез периодични приемни дни в читалището или кметството и чрез мобилни екипи от най-близкия опорен център. За пилотен проект е подходяща двойка от един обслужващ център и едно периградско село, например Синдел и Приселци. Така в рамките на един проект се проверява дали моделът работи както в село, което губи население (Синдел, –26%), така и в село, което расте (Приселци, +19%). При избора трябва да се отчетат и дигиталните клубове, които вече работят в територията (вж. т. 3.6). [3], [4]

Потенциални ползватели

Местни жители, млади хора, работещи дистанционно, земеделски производители, микро- и малки предприятия, възрастни хора с необходимост от съдействие при електронни услуги, ученици, неправителствени организации и читалища.

Необходим тип партньорство

МИГ „Аврен–Варна“ като координатор; общините Аврен и Варна и кметствата като собственици на част от сградите; читалищата като оператори на точките; училищата; местни предприятия; доставчици на цифрови услуги; при възможност – университети и обучителни организации от Варна. Националните програми за цифрови клубове в читалища и библиотеки могат да бъдат използвани за част от оборудването и обученията, при спазване на условията им.

Възможност за финансиране чрез СВОМР

Мярка 4 – кандидат Община Аврен или Община Варна за обществена сграда, оборудване и цифрови/информационни услуги. Споделено работно или IT пространство може да бъде структуриран по Мярка 3 чрез допустимо микропредприятие. Мярка 7 е подходяща за трансфер на модела и съвместен пилотен проект.

Очакван ефект

Подобрен достъп до услуги, повече хора с базови цифрови умения, подкрепа за дистанционната работа и предприемачеството, по-пълно използване на обществените сгради и нови пространства за взаимодействие между поколенията. Точките създават и инфраструктура, на която стъпват останалите модели – заявяване на транспорт, представяне на производители, събиране на материали за цифровия архив.

Връзка с принципите на „Интелигентни селища“

Моделът съчетава местна инициатива (читалищата и кметствата като носители), цифровизация като инструмент, а не като цел, социално включване, споделено използване на ресурси, партньорство и повторно използване на съществуващи активи.

Пример с добри практики: Cowocat_Rural (№ 5), Rural Working Hubs (№ 6), Digi-Hub for Elderly People (№ 7), цифровият информационен център край Лом (№ 14) и Studio BROD (№ 15).

7.2. Модел 2: „Умна местна хранителна мрежа Аврен–Варна“

Проблем и потребност

Земеделският потенциал е значителен, но малките производители срещат трудности при модернизацията, достигането до пазари и създаването на продукти с по-висока добавена стойност. Индивидуалните инвестиции в съвременна техника са непосилни за повечето малки стопанства, а близкият пазар на Варна остава недостатъчно използван.

Идея за решение

Създаване на доброволна мрежа от местни производители, преработватели, ресторанти, обществени институции и потребители. Цифров компонент може да бъде платформа или каталог, който представя производители, налични продукти, сезонност, възможности за предварителна поръчка, места за получаване, фермерски събития и гастрономически предложения. Мрежата може да бъде допълнена от обща визуална идентичност за местни продукти и доброволни

стандарти за участие. Основният акцент е координацията, видимостта и съвместният маркетинг, а не създаването на една обща търговска структура.

Вторият компонент е постепенното въвеждане на интелигентно земеделие чрез споделени решения:

- споделено използване на техника и машинни услуги, предоставяни от по-голямо стопанство или кооперация на по-малките;
- сензорно наблюдение и управление на напояването;
- обучения и консултации за цифрово земеделие;
- обмен на данни и знания между производителите;
- проследимост на продуктите;
- използване на дронове, сателитни изображения и автоматизация при доказана икономическа целесъобразност.

Населени места

Най-големите земеделски производители в територията са в Царевци, Дъбравино, Аврен, Добри дол, Близнаци, Здравец и Бенковски. Животновъдството е съсредоточено главно в Аврен, Болярци, Дъбравино, Тръстиково, Синдел, Добри дол и Близнаци. [4] Около тези стопанства е естествено да започнат споделените машинни услуги и решенията за прецизно земеделие. Пазарният компонент има най-добри условия в двете посоки, в които е съсредоточено търсенето. Първата са периградските Тополи, Константиново и Звездица, които са в непосредствена връзка с пазара на Варна. Втората са Близнаци и Приселци, които са на 3–4 км от морето и най-близо до курорта „Камчия“, където са заведенията и туристите. [3] Пунктовете за получаване на поръчки могат да се разположат в интелигентните местни центрове от Модел 1.

Потенциални ползватели

Земеделски стопанства, малки преработватели, местни предприятия, заведения, детски градини и училища, потребители от територията и от Варна, туристи.

Необходим тип партньорство

МИГ, производители и техни сдружения, по-големи стопанства с техника и опит в прецизното земеделие, общини, професионални организации, туристически бизнес, технологични доставчици и консултанти, аграрни научни и образователни институции.

Възможност за финансиране чрез СВОМР

Мярка 1 е подходяща за прецизно земеделие и цифровизация на стопанствата; Мярка 2 – за преработка, къси вериги, пазари на производители, съхранение, маркетинг и специализиран транспорт; Мярка 3 – за отделни неземеделски цифрови/маркетингови услуги. Моделът следва да се реализира чрез няколко съгласувани проекта, а не непременно чрез един общ кандидат.

Очакван ефект

По-добър достъп до пазари и по-висока добавена стойност за местните производители, по-ниски разходи и по-ефективно използване на ресурсите в стопанствата, по-силна местна идентичност и постепенно въвеждане на технологии без прекомерен риск за отделния стопанин.

Връзка с принципите на „Интелигентни селища“

Моделът използва местни ресурси и знание, развива къси вериги за доставка, съчетава цифровизация със сътрудничество между производителите и свързва земеделието с туризма и общественото хранене.

Опора в добрите практики: прецизното земеделие в Alsódobsza (№ 1), модернизираната мандра в Крит (№ 2), местната хранителна верига River Delta (№ 3) и Restaurant Serpent (№ 4).

7.3. Модел 3: „Интелигентна мобилност и грижа – мобилни услуги за 21 села“

Проблем и потребност

Населението застарява, а част от селата имат ограничен достъп до медицински и социални услуги. Лекарите обслужват няколко села по график, а пътуването до Варна е затруднение особено за възрастни хора, хора с увреждания и домакинства без собствен автомобил.

Идея за решение

Разработване на обща система за координиране на транспорт и мобилни услуги. Моделът може да започне с телефонна линия и проста система за управление на заявките, а впоследствие да бъде допълнен с уеб и мобилна функционалност. Възможни елементи:

- транспорт по заявка до лекар, аптека, административен център или друга важна услуга;
- комбиниране на заявки от няколко жители при възможност;

- мобилен общностен сътрудник за група малки села, който организира превози, доставки, придружаване и връзка с местните услуги;
- доброволчески или договорирани превози, координирани централно и комбинирани при сходни заявки;
- мобилни социални и консултативни услуги;
- дистанционни консултации и табло с агрегирани данни за потребностите от здравни и социални услуги, при спазване на правилата за защита на личните данни;
- телефонна и информационна линия;
- възможност за подаване на заявка чрез роднина, кметство или интелигентен местен център.

Цифровизацията не трябва да бъде единственият начин за достъп до услугата. При целева група с висок дял възрастни хора трябва да остане възможност за телефонно или физическо заявяване.

Населени места

С приоритет са селата, в които делът на хората над 65 години е висок и в същото време няма лекарски кабинет: Добри дол (60,6%), Круша (60,0%), Здравец (40,0%), Китка (39,8%) и Равна гора (38,4%). Към тях се добавят малките села със силно свиване на населението и без собствени здравни услуги: Юнак, Болярци и Садово. Координационните точки е целесъобразно да са в селата със здравни услуги, откъдето лекарите обслужват и околните населени места: Аврен, Синдел, Дъбравино, Тръстиково, Царевци, Приселци и Близнаци. Пилотният проект може да обхване един такъв център и прилежащите му малки села, като маршрутите се определят след проучване на реалните заявки. [4]

Потенциални ползватели

Възрастни хора, хора с увреждания и ограничена подвижност, лица без собствен транспорт, деца и ученици от малките села, жители на по-отдалечените населени места.

Необходим тип партньорство

МИГ, общини, кметства, доставчици на социални услуги, общопрактикуващи лекари и лечебни заведения във Варна, неправителствени организации, доброволци и транспортни оператори.

Възможност за финансиране чрез СВОМР

Мярка 3 е най-пряката мярка за стопански насочена услуга – тя изрично допуска услуги за възрастни хора и хора с увреждания и посочва устойчива селска мобилност сред Smart Village направленията. Мярка 4 може да подкрепи общински инфраструктурен/обществен компонент. Мярка 7 може да финансира пилотно сътрудничество и трансфер. Необходимо е отделно решение за текущите оперативни разходи след проекта.

Очакван ефект

Подобрен достъп до здравни, социални и административни услуги, намаляване на социалната изолация, по-ефективно използване на наличния транспортен ресурс и по-добра информация за реалните потребности, която може да се използва при планирането на услугите.

Връзка с принципите на „Интелигентни селища“

Моделът започва от конкретна потребност, разчита на участие на общността и доброволчество, използва цифрова координация като допълнение към човешката подкрепа и организира услугата мрежово за група населени места.

Опора в добрите практики: Digi-Hub for Elderly People (№ 7), Inlisol (№ 8), Bwcabus (№ 9), общинското споделяне на електромобили във Villerouge-Termenès (№ 10) и социалните услуги в Разлог (№ 16).

7.4. Модел 4: „Интелигентно местно управление на енергията и ВЕИ“

Проблем и потребност

Територията има добър потенциал за слънчева енергия, но ВЕИ все още са сравнително ограничени. Съществуват и ограничения в част от електроразпределителната мрежа, което означава, че инвестициите трябва да бъдат предшествани от технически анализ. Енергийните разходи натоварват бюджетите на общините, стопанствата и домакинствата.

Идея за решение

Постепенно развитие на местен модел за енергийна ефективност, производство за собствено потребление и интелигентно управление на възобновяема енергия. Възможността за бъдеща енергийна общност се разглежда само като последваща опция след правен, технически и финансов анализ. Първият етап е енергийно картографиране на територията, обхващащо:

- обществени сгради и техните профили на потребление;
- земеделски стопанства и предприятия;
- налични ВЕИ;
- подходящи покриви и терени;
- възможности за собствено потребление;
- технически ограничения на мрежата;
- потенциални участници;
- правни и икономически условия за енергийна общност.

След проучването могат да бъдат избрани участници за пилотна инициатива, включваща фотоволтаични системи за собствено потребление, батерии там, където са оправдани, интелигентни измервателни системи, енергиен мониторинг и мерки за енергийна ефективност.

Населени места

Енергийното картографиране обхваща цялата територия. Пилотните инвестиции обаче е целесъобразно да започнат от обществените сгради с най-голямо и постоянно потребление: училищата и детските градини в Аврен, Синдел, Дъбравино, Тръстиково, Царевци, Приселци, Константиново и Тополи. Това е особено важно, защото в община Аврен около 60% от домакинствата и част от обществените сгради все още се отопляват на дърва. [3] При стопанския компонент най-голям потенциал за ВЕИ за собствено потребление имат големите земеделски стопанства в Царевци, Дъбравино, Аврен, Добри дол и Близнаци. [4] Съществуващите ВЕИ в територията са малко и с малка мощност, с изключение на фотоволтаичния парк в землището на Равна гора. Затова техническият капацитет на мрежата трябва да се провери за всеки конкретен обект. [3]

Потенциални ползватели

Общини, обществени институции (училища, детски градини, читалища, кметства), земеделски стопанства, предприятия и домакинства – в зависимост от конкретния модел и действащата нормативна рамка.

Необходим тип партньорство

МИГ като инициатор и посредник; общините; стопанства и предприятия като потенциални производители и потребители; енергийни експерти, проектанти, операторът на електроразпределителната мрежа и юридически специалисти.

Възможност за финансиране чрез СВОМР

СВОМР може да подкрепи отделни ВЕИ инвестиции за собствено потребление по Мярка 1, Мярка 2, Мярка 3 и Мярка 4 при съответния допустим кандидат, както и проучване/сътрудничество по Мярка 7. Пълна енергийна общност със споделяне на енергия между членове не следва да се разбира като гарантирано допустима по тези мерки; тя изисква допълнителен правен, технически и финансов анализ и друг финансов инструмент.

Очакван ефект

По-ниски енергийни разходи за обществените сгради и участниците, по-висок дял на местно произведена и собствено потребена възобновяема енергия, по-добро управление на натоварването в мрежата и натрупване на местен капацитет. В дългосрочен план част от средствата, които сега напускат територията като разходи за енергия, могат да останат като местен доход. Това е моделът с най-високи технически и нормативни изисквания и затова следва да бъде реализиран поетапно.

Връзка с принципите на „Интелигентни селища“

Моделът използва местен ресурс, свързва публичния и частния сектор, съчетава технологии с местно планиране и допринася за ресурсна ефективност, устойчивост и адаптация към климатичните промени. При наличие на подходяща нормативна и икономическа рамка на по-късен етап може да се разглежда и по-колективен модел за управление на енергията.

Опора в добрите практики: LEADER енергийните пилоти в Румъния (№ 11), допълнени от решенията за ВЕИ за собствено потребление и ресурсна ефективност в практиките за прецизно земеделие (№ 1) и преработка (№ 2). Първоначалният подбор следва да се основава на реални профили на потребление, подходящи обществени или стопански обекти и техническия капацитет на мрежата.

7.5. Модел 5: „Дигитално наследство Аврен–Варна – интелигентен туризъм и местна идентичност“

Проблем и потребност

Територията разполага със значително културно, историческо и природно наследство, но обектите са разпръснати, част от тях са слабо популяризирани или трудно достъпни, а общият туристически продукт е недостатъчно развит. Устната памет на селата се губи с отминаването на по-възрастните поколения.

Идея за решение

Създаване на обща цифрова система за представяне на природното и културното наследство на 21-те населени места. Вместо всеки обект да се рекламира самостоятелно, ресурсите се организират в тематични маршрути, например:

- „По следите на древните цивилизации“ – археологически обекти и крепости;
- „Духовни маршрути“ – храмове, манастири и религиозно наследство;
- „Живи традиции“ – читалища, фолклор, занаяти и местни празници;
- „Камчия и природата на Аврен“ – природни и екологични обекти;
- „Местни вкусове“ – свързване на туристическите маршрути с производители и местна кухня.

Цифровите компоненти могат да включват интерактивна карта, QR кодове на подходящи места, аудиоразкази и кратки видеа, исторически снимки и архивни материали, цифров календар на събитията, многоезично съдържание, информация за местни продукти и услуги и виртуални представяния на обекти с ограничена физическа достъпност. Когато е допустимо, малки обекти могат да бъдат отваряни чрез система за контролиран достъп с онлайн резервация.

Особено подходящ компонент е общ дигитален архив на местната памет на МИГ „Аврен–Варна“, в който се събират стари фотографии, устни разкази, местни песни, легенди, обичаи, занаяти, рецепти, видео от празници и историята на отделните населени места. Читалищата са естествени партньори като пазители на нематериалното наследство.

Населени места

Най-голяма концентрация на културно-историческо наследство има около с. Аврен и на Авренското плато: крепостта Петрич кале (паметник на културата с национално значение),

светилището на бог Херос, двете ранновизантийски крепости и скалният манастир. [3] Втори център е Царевци с етнографския си комплекс. Природният маршрут следва долината на р. Камчия в района на Дъбравино и Юнак. Близнаци и Приселци, най-близо до курорта „Камчия“, са подходящата входна точка, през която летните туристи от брега могат да бъдат насочени към вътрешността на територията. Дигиталният архив на местната памет обхваща всички села и се изгражда чрез читалищата, които има почти във всяко населено място (вж. Таблица 4.3). [3], [4]

Потенциални ползватели

Туристи и посетители от Варна, жители, ученици и учители, местни предприятия, читалища, туристически организации и производители.

Необходим тип партньорство

МИГ, общини, читалища, музеи и регионални културни институции, училища, туристически бизнес, културни организации, местни производители и при необходимост – Регионалната дирекция по горите и РИОСВ – Варна при обекти в защитени територии.

Възможност за финансиране чрез СВОМР

Мярка 6 е основната мярка за цифров архив, мултимедия, филми, интернет страници, карти, пътеводители, оборудване и партньорства между читалища, НПО, училища и общини. Мярка 4 може да подкрепи общинска културна инфраструктура; Мярка 5 – единствено религиозни обекти и само чрез допустимите местни поделения на вероизповеданията; Мярка 7 – транснационален обмен и общ продукт.

Очакван ефект

По-висока разпознаваемост на територията, разпределяне на посетителския интерес и към по-слабо известни обекти, съхраняване на местната памет, нови туристически услуги и допълнителни приходи за местните производители и заведения.

Връзка с принципите на „Интелигентни селища“

Моделът се базира на местни ресурси и идентичност, ангажира общността в създаването на съдържание, използва цифрови инструменти за достъп и интерпретация и свързва културата с местната икономика.

Опора в добрите практики: Living Museums (№ 12), дигитализацията на селското културно наследство в Кипър (№ 13) и Studio BROD (№ 15).

7.6. Взаимна свързаност между моделите

Петте модела не следва да бъдат разглеждани като независими инициативи. Най-голям ефект може да бъде постигнат чрез постепенното им свързване в обща Smart Village екосистема.

Интелигентните местни центрове могат да подпомагат възрастни жители при заявяване на транспорт и услуги; същите центрове могат да предоставят работни места за дистанционна работа и обучения за производители. Цифровата туристическа система може да представя участниците в местната хранителна мрежа, а читалищата могат едновременно да бъдат партньори в мрежа от интелигентни местни центровета и в цифровия архив.

По този начин отделните решения могат да използват общи ресурси и да се допълват взаимно

7.7. Възможна последователност на прилагане

Първи етап – организация и пилотен проект: пилотен интелигентен местен център, цифрово представяне на местните ресурси, първоначален каталог на производители и проучване на потребностите от мобилни услуги.

Втори етап – разширяване на услугите: транспорт по заявка, по-функционална платформа за местни продукти, нови цифрови туристически маршрути и допълнителни интелигентни местни центрове.

Трети етап – по-сложни инвестиционни решения: по-широко местно управление на енергията (с евентуален преход към енергийна общност само след правен и технически анализ) и високотехнологични земеделски решения след техническо и икономическо проучване и при наличие на достатъчен интерес.

7.8. Общ очакван ефект

В икономически аспект моделите могат да създадат нови възможности за местно предприемачество, заетост, реализация на земеделска продукция и туристически услуги.

В социален аспект могат да подобрят достъпа до услуги, мобилността, цифровото включване и участието на възрастни и уязвими групи.

В екологичен аспект се създават възможности за по-ефективно използване на енергията и ресурсите и за повишаване на екологичната култура.

В културен аспект може да бъде съхранена и популяризирана местната идентичност, а в институционален – да се засили взаимодействието между общини, местен бизнес, земеделски производители, читалища, неправителствен сектор и жители.

Основната логика за МИГ „Аврен–Варна“ е не изграждането на едно „умно село“, а постепенното създаване на свързана мрежа от 21 населени места, които използват по-ефективно общите си ресурси, обменят услуги и знания и прилагат подходящи иновации според конкретните си потребности.

7.9. Предложен модел за управление и координация на Smart Village инициативите

Успешното прилагане на концепцията „Интелигентни селища“ изисква ясна организационна рамка. При територия от 21 населени места не е целесъобразно всяка инициатива да се управлява изолирано от отделното село. По-подходящ е модел, при който МИГ изпълнява координираща и посредническа функция, а конкретните услуги и инвестиции имат ясно определени местни оператори. Основната задача на МИГ следва да бъде да свързва потребностите на населените места с подходящи партньори, източници на знания, добри практики и възможности за финансиране, без да поема функции, които по своя характер принадлежат на общините, стопанските субекти или доставчиците на съответната услуга.

За практическата координация може да бъде използвана многостепенна структура. На териториално ниво МИГ може да поддържа обща рамка за Smart Village инициативите, включително каталог на потребностите, база данни за потенциални партньори, система за наблюдение на резултатите и механизъм за обмен на информация между населените места. Общините Аврен и Варна могат да участват по въпросите, свързани с публична инфраструктура, обществени услуги и общински активи. На местно ниво кметствата, читалищата, училищата, земеделските производители, предприятията и гражданските организации могат да бъдат включвани според характера на конкретния модел.

При по-сложни инициативи е целесъобразно да се създават тематични работни групи. Например при енергийна общност следва да участват технически и правни експерти, потенциални производители и потребители на енергия и представители на съответните публични структури. При местната хранителна мрежа водеща роля следва да имат производителите и преработвателите, а при мобилните услуги – социални и здравни структури, кметства и потенциални ползватели. По

този начин организационният модел остава гъвкав и се адаптира към конкретната потребност, вместо да се създава една постоянна тежка структура за всички дейности.

Ключово изискване е за всяка инициатива още в подготвителния етап да бъдат определени собственикът на активите, операторът на услугата, отговорното лице за техническа поддръжка, начинът за финансиране на текущите разходи и механизмът за обратна връзка от ползвателите. Тази яснота е особено важна след приключване на проектното финансиране. Практика, която няма предварително определен оператор и устойчив източник за поддръжка, носи риск да остане формално изпълнена, но реално неизползвана.

Необходимо е местните жители да бъдат включвани не само при представяне на вече разработено решение, а още при определяне на проблема. Подходящи инструменти са кратки анкети, фокус групи, срещи по населени места, тематични работни групи и тестови демонстрации. Това позволява да се установи не само дали дадена идея е интересна, а дали има достатъчно реални ползватели, които са готови да я използват и да участват в нейното развитие.

7.10. Критерии за избор на пилотни населени места и териториално разширяване

Пилотното въвеждане е подходящ механизъм за ограничаване на риска, но изборът на пилотни населени места не трябва да се основава единствено на размер или административна значимост. Пилотният проект е най-полезен, когато обхваща по едно населено място от всеки от трите функционални типа в т. 4.7: локален обслужващ център (например Синдел или Царевци), периградско или растящо село (например Приселци или Константиново) и малко село с ограничена собствена база (например Китка или Круша). Така може да се провери дали един и същ организационен модел работи в различни условия.

Основни критерии за избор могат да бъдат: ясно установена потребност; минимален брой потенциални ползватели; наличие на местен партньор или оператор; техническа готовност; възможност за използване на съществуваща инфраструктура; готовност за участие на местната общност; възможност резултатите да бъдат измервани; и потенциал моделът да бъде разширен към съседни населени места. При инвестиционни решения следва да се отчита и наличието на необходимите вещни права, разрешителни и технически условия.

Разширяването след пилотния етап следва да се извършва след оценка, а не автоматично. Ако услугата има ниско използване, следва да се установи причината – липса на потребност, неподходящ начин за достъп, недостатъчна информираност, сложна технология или

организационен проблем. Коригирането на модела преди неговото мащабиране е по-ефективно от разширяване на система, която не е доказала своята полезност.

За част от инициативите е подходящ клъстерен подход. Вместо всяко село да разполага със собствен специализиран ресурс, няколко близки населени места могат да споделят един интелигентен местен център, мобилен екип, транспортна услуга, технически оператор или туристически информационен ресурс. Подобен модел съответства на пространствената структура на МИГ и позволява по-добро използване на ограничените човешки и финансови ресурси.

Таблица 7.1 обобщава индикативните пилотни населени места, които следват от описанието на моделите в т. 7.1 – 7.5 и от посочените критерии.

Таблица 7.1. Индикативни пилотни населени места по модели

Модел	Индикативни пилотни населени места	Основание
1. Интелигентни местни центрове	Синдел и Приселци	Обслужващ център, който губи население, и растящо приградско село – проверка на модела в различни условия
2. Умна местна хранителна мрежа	Производители в Царевци, Дъбравино и Аврен; пунктове в Тополи, Константиново, Звездица, Близнаци и Приселци	Концентрация на стопанствата; близост до пазара на Варна и до курорта „Камчия“
3. Интелигентна мобилност и грижа	Един координационен център със здравни услуги и прилежащите му малки села с висок дял на възрастните хора (напр. Добри дол, Круша, Здравец, Китка, Равна гора)	Висок дял на хората над 65 години при липса на собствен лекарски кабинет
4. Управление на енергията и ВЕИ	Училищата и детските градини в Аврен, Синдел, Дъбравино, Тръстиково и Царевци	Постоянно потребление; отопление на дърва в голяма част от сградите и домакинствата
5. Дигитално наследство	Аврен и Авренското плато, Царевци; Близнаци и Приселци като входна точка	Концентрация на обекти; връзка с туристическия поток от крайбрежието

Източник: собствен анализ въз основа на т. 4.2 – 4.7 и т. 7.1 – 7.5 [3], [4].

7.11. Система за мониторинг и оценка на резултатите

Мониторингът на Smart Village инициативите следва да измерва реалната промяна за ползвателите, а не единствено изпълнените дейности и закупеното оборудване. За всеки модел е необходимо да има начална стойност, измерим целеви резултат и периодично проследяване. В зависимост от характера на инициативата могат да се използват показатели за обхват, използване, качество, икономически ефект, социално включване, ресурсна ефективност и удовлетвореност.

Например за интелигентен местен център е по-съществено колко жители реално използват работните места, обученията или помощта за електронни услуги, отколкото броят на закупените компютри. За мобилността следва да се измерват броят на заявките, извършените пътувания, обслужените населени места и причините за пътуване. За хранителната мрежа могат да се наблюдават участващите производители, активните продукти, поръчките и новите търговски партньорства. При енергийния модел подходящи са показатели за произведена и собствено използвана енергия, намалено потребление и икономии. При цифровото наследство следва да се проследяват посещенията на обектите, използването на цифровото съдържание и включените местни организации.

Таблица 7.2. Примерни показатели за мониторинг по модели

Модел	Примерни показатели за изпълнение	Примерен резултат за проследяване
Интелигентни местни центрове	брой активни ползватели; проведени обучения; използвани работни места; заявления за електронни услуги	по-добър достъп до услуги, цифрови умения и възможности за дистанционна работа
Местна хранителна мрежа	участващи производители; активни продукти; заявки/поръчки; съвместни пазарни инициативи	по-добър достъп до пазари, добавена стойност и сътрудничество
Интелигентна мобилност и грижа	брой заявки; пътувания; обслужени лица и села; средно време за реакция	подобрен достъп до здравни, социални и административни услуги
Местно управление на енергията	участници; инсталирана мощност; собствено потребление; спестена енергия/разход	повишена енергийна ефективност и местно използване на ВЕИ

Модел	Примерни показатели за изпълнение	Примерен резултат за проследяване
Дигитално наследство	дигитализирани обекти; посещения на платформата; посетители по маршрути; включени читалища/бизнеси	по-висока разпознаваемост, посещаемост и съхранена местна идентичност

Източник: собствена разработка.

Събирането на данни следва да бъде пропорционално и практично. Не е необходимо за всяка малка инициатива да се изгражда сложна информационна система. В много случаи са достатъчни електронен регистър, периодичен отчет на оператора и кратка анкета за удовлетвореност. По-важно е показателите да се използват при вземане на решения – за продължаване, промяна, разширяване или прекратяване на дадена услуга.

Където е възможно, показателите следва да се съпоставят с индикаторите на Стратегията за ВОМР, особено тези за достъп до услуги и инфраструктура, социално включване, работни места и интелигентен икономически преход. Това ще улесни проследяването на приноса на отделните инициативи към по-широките цели на територията.

7.12. Основни рискове и мерки за устойчивост

При Smart Village инициативите основният риск не е непременно технически. Често по-съществени са недостатъчното местно търсене, липсата на оператор, непредвидените текущи разходи и зависимостта от един външен доставчик. Поради това оценката на рисковете следва да бъде част от подготвителния етап и да обхваща организационни, финансови, технологични, правни и социални фактори.

Организационният риск може да бъде ограничен чрез ясно разпределение на отговорностите и писмено определяне на оператора на услугата. Финансовият риск изисква предварително изчисляване на текущите разходи за персонал, лицензи, свързаност, техническа поддръжка, застраховки и консумативи. При услуги, които не генерират собствени приходи, следва предварително да бъде определен устойчив източник за покриване на тези разходи.

Технологичният риск включва морално остаряване, липса на съвместимост между различни системи, прекомерна зависимост от конкретен доставчик и недостатъчна киберсигурност. Затова при цифровите компоненти е препоръчително използването на стандартизирани интерфейси, възможност за износ на данни и договорни условия, които позволяват бъдеща смяна на доставчика.

При обработване на лични данни следва да се спазват приложимите правила за защита на данните, да се събира само необходимата информация и да се определят ясни права за достъп.

Социалният риск е свързан с възможността технологията да изключи част от населението. При възрастни хора и лица с ограничени цифрови умения цифровият канал не трябва да бъде единствен. Моделите за мобилност, здравни и социални услуги следва да предвиждат и телефонно, физическо или посредническо заявяване чрез кметство, читалище или интелигентен местен център.

При енергийните решения допълнително следва да бъдат отчетени капацитетът на мрежата, техническите условия за присъединяване, правният режим и икономическата обоснованост. При туристически и природозащитни инициативи трябва да се отчита режимът на културните ценности, защитените територии и зоните по Натура 2000. Във всички случаи конкретната допустимост за финансиране следва да се проверява спрямо условията на съответния прием, а не да се предполага единствено от общата връзка със Smart Villages.

Устойчивостта се повишава, когато инициативата използва съществуващи активи и организации, вместо да създава паралелна инфраструктура без местен носител. Използването на читалища, училища, общински сгради, действащи предприятия и съществуващи общностни структури намалява началните разходи и увеличава вероятността услугата да остане активна след края на проекта.

В крайна сметка устойчив Smart Village модел е този, който може да продължи да функционира и след приключване на външното финансиране, защото решава реален проблем, има реални ползватели, ясен оператор и ресурс за текуща поддръжка. Това следва да бъде основен критерий при последващия избор на конкретни инициативи за МИГ „Аврен–Варна“.

8. ПРИЛОЖИМОСТ И ФИНАНСИРАНЕ НА ДОБРИТЕ ПРАКТИКИ ЧРЕЗ СВОМР НА МИГ „АВРЕН–ВАРНА“

8.1. Принцип: от добра практика към допустим местен проект

За практическото използване на анализа е необходимо да се направи разграничение между „идея, която работи другаде“ и „проект, който може да бъде финансиран по конкретната СВОМР“. Преносът се извършва на ниво компонент: технология, услуга, организационен модел или методика. След това компонентът се съпоставя с мярка, допустим кандидат и допустим разход. Само при това съответствие добрата практика може да стане реалистична основа за местен проект.

Финансовата рамка на СВОМР определя кои идеи за интелигентни селища са допустими и какъв мащаб и брой проекти са реалистични. Затова съпоставянето е направено в три стъпки. Първо се представят финансовите параметри на мерките (т. 8.2). След това компонентите на добрите практики се съпоставят с мерките и допустимите кандидати (т. 8.3 и 8.4). Накрая се извежда финансовата архитектура на петте примерни модела от глава 7 и възможностите за допълващо финансиране (т. 8.5 и 8.6).

8.2. Финансова рамка на мерките от СВОМР

Общият публичен принос от ЕЗФРСР по Стратегията за ВОМР на МИГ „Аврен–Варна“ е 3 000 000 евро в плановите евро стойности на финансовия план. От тях 750 000 евро (25%) са предвидени за Мярка 8 „Управление, мониторинг и оценка на стратегията и нейното популяризиране“, а 2 250 000 евро – за седемте мерки, по които се финансират проекти. Плановите евро стойности в СВОМР са изчислени при използвания при разработването на стратегията курс 1,9558. При окончателното превалутиране по официалния фиксиран курс 1,95583 лв. за 1 евро публикуваният ресурс от ЕЗФРСР е 2 999 953,98 евро. В тази глава са използвани плановите евро стойности от финансовия план на СВОМР, тъй като на тях се основават бюджетите и параметрите на мерките; разликата е незначителна и не променя изводите. [2], [56]

Таблица 8.1. Финансови параметри на мерките от СВОМР на МИГ „Аврен–Варна“

Мярка	Бюджет, евро (дял)	Допустими разходи на проект, евро	Интензитет на помощта	Макс. помощ на проект, евро	Индикативен брой проекти при макс. размер
М1 – Инвестиции в земеделските стопанства	525 000 (17,50%)	2 500 – 165 000	65%; до 80% за млади земеделски стопани; до 85% за малки стопанства (СПО до 8 000 евро)	140 250	около 4
М2 – Преработка на селскостопански продукти	150 000 (5,00%)	2 500 – 120 000	65%; до 80% / 85% при условията на мярката	102 000	1–2
М3 – Неселскостопански дейности	725 000 (24,17%)	2 500 – 140 000	65%; до 80% / 85% при условията на мярката	119 000	около 6
М4 – Основни услуги и дребна инфраструктура	550 000 (18,33%)	2 500 – 110 000	100%	110 000	5
М5 – Духовен и културен живот	50 000 (1,67%)	2 500 – 25 000	100%	25 000	2
М6 – Природни и културни богатства	150 000 (5,00%)	2 500 – 15 000	100%	15 000	10
М7 – Сътрудничество	100 000 (3,33%)	съгласно проекта за сътрудничество	100%	—	1–2 проекта

Източник: Стратегия за ВОМР на МИГ „Аврен–Варна“, раздели за мерките и финансов план [2]; индикативният брой проекти е собствено изчисление (бюджет на мярката / максимална помощ на проект).

Таблицата води до няколко практически извода за Smart Village проектите.

Мярка 3 е основният ресурс за частни Smart Village решения: С бюджет от 725 000 евро тя е най-голямата мярка и позволява около шест проекта с максимален размер или значително повече

по-малки проекта. По нея могат да се финансират коуъркинг пространства, цифрови и социални услуги, туристически услуги и ВЕИ за собствено потребление на микропредприятия и земеделски стопани.

Мярка 2 е ограничена: Бюджетът от 150 000 евро стига за един-два проекта с голям размер. Моделът „Умна местна хранителна мрежа“ не може да разчита основно на Мярка 2; преработвателните инвестиции трябва да се съчетаят с Мярка 1 и Мярка 3 и да се планират така, че да има средства за повече от един кандидат – например чрез по-малки проекти.

Мярка 4 обслужва две общини: Допустими кандидати са Община Аврен и Община Варна, а бюджетът позволява около пет проекта по 110 000 евро при 100% финансиране. Критерият за подбор дава до 30 точки според броя на населението, което ще се възползва от услугата (до 500 жители – 10 т., 501–1 000 – 20 т., над 1 000 – 30 т.). Това поставя проектите в малките села в неизгодна позиция, освен ако услугата не обслужва няколко съседни села. Клъстерният подход, препоръчан в глава 6, е следователно и начин за по-висока оценка.

Мярка 6 е мярка за много малки проекти: С максимум 15 000 евро на проект и бюджет от 150 000 евро тя позволява около десет проекта. Тя е подходяща за модулно изграждане на Модел 5 „Дигитално наследство“ – всяко читалище, училище или сдружение може да реализира отделен елемент (дигитален архив, маршрут, филм, интерактивна карта), обединен от обща концепция.

Мярка 7 е мярката за подготовка и трансфер: Бюджетът от 100 000 евро при 100% финансиране е подходящ за един по-голям или два по-малки проекта за сътрудничество. Стратегията изрично допуска по нея дейности за създаване на „интелигентни селища“, включително изготвяне на стратегии за интелигентни селища, съвместни продукти и услуги и материални и нематериални инвестиции.

Smart Village критерият има реална тежест: В мерки 1–6 критерият „Проектът въвежда решения, допринасящи за подхода „Интелигентни селища““ носи 20 от общо 100 точки при минимален праг за одобрение 35 точки за М1–М3 и 30 точки за М4–М6. Той не е задължителен, но може да реши класирането при ограничен бюджет. За да получи точките, проектът трябва да докаже връзка с концепция за интелигентни селища или да въвежда самостоятелно иновативно социално, технологично или цифрово решение, съответстващо на принципите ѝ. В М1 и М2 стратегията изрично посочва като примери модерни технологии, прецизно и интелигентно земеделие, цифрово икономическо развитие, дигитализация и роботизация, иновации и устойчива енергия.

Минималният размер на допустимите разходи от 2 500 евро по всички инвестиционни мерки е важен за подхода „Интелигентни селища“: той позволява малки, тестови проекти, каквито са повечето от леките общностни решения от група А в глава 6. Интензитетът на помощта от 65% по М1–М3 означава, че частните кандидати трябва да осигурят поне 35% собствен принос (15–20% за младите земеделски стопани и малките стопанства), докато обществените проекти по М4–М7 се финансират изцяло.

8.3. Практика – мярка – кандидат – ограничение

Таблица 8.2 съпоставя всяка от 19-те основни практики с мерките на СВОМР. За всяка практика е посочено кой неин компонент може да бъде приложен и по коя мярка, кой е допустимият местен кандидат и какво е основното ограничение при трансфера. Таблицата показва, че почти никоя практика не може да се приложи изцяло по една мярка. Обикновено отделните ѝ компоненти попадат в различни мерки и при различни кандидати, а някои от тях не са допустими по СВОМР. Затова таблицата е практически инструмент и за бъдещите кандидати: още на етапа на идеята тя показва къде моделът трябва да бъде разделен и какво трябва да се провери преди кандидатстване.

Таблица 8.2. Практика – мярка – кандидат – ограничение

Добра практика	Преносим компонент и мярка	Потенциален местен кандидат	Основно ограничение
Прецизно земеделие в Alsódobsza, Унгария	За МИГ „Аврен–Варна“ е пряко относим към Мярка 1: прецизни технологии, дронове, данни и автоматизация. Преносим е технологичният пакет, а не конкретната марка оборудване.	земеделски стопанин	Нужни са икономическа обосновка, съответствие с допустимите активи и капацитет за работа с данни.
Модернизация и цифрова проследимост в семейна мандра, Крит, Гърция	Подходящ аналог за Мярка 2 на СВОМР – модерно оборудване, цифровизация, системи за качество, ВЕИ за собствено потребление и маркетинг на местни продукти.	преработвател/земеделски стопанин/група производители	Трансферът е само в допустимите сектори и при спазване на изискванията за преработка на земеделски продукти.
Местна и кръгова хранителна верига в River Delta, Нидерландия	За МИГ моделът е полезен за местната хранителна мрежа. По СВОМР отделни компоненти могат да се финансират чрез Мярка 2 и Мярка 3, но един общ логистичен оператор и платформа изискват предварително определен собственик и бизнес модел.	преработвател, пазар на производители, група производители или микропредприятие според компонента	Не всеки кооперативен разход е допустим по една мярка; необходимо е разделяне на инвестиционните компоненти.
Restaurant Serpent – къси вериги и селско предприемачество, Литва	Добър аналог за Мярка 3 – микропредприятие, туристическа/хранителна услуга и местен продукт; може да допълва Мярка 2 при отделни инвестиции в преработка.	микропредприятие/земеделски стопанин при допустимост	Не е модел за обща публична хранителна система; приложимостта е към частен бизнес и услуги.

Добра практика	Преносим компонент и мярка	Потенциален местен кандидат	Основно ограничение
Cowocat_Rural – мрежа от селски споделени работни пространства, Каталуния, Испания	Много силен аналог за Мярка 3 и Мярка 7. По Мярка 3 може да се подкрепи частен споделен център, а по Мярка 7 – мрежа и трансфер на методика между МИГ.	микропредприятие или МИГ в партньорство според компонента	Публичен общински център следва да се насочи към Мярка 4; операторът и моделът за текущи разходи трябва да са предварително определени.
Rural Working Hubs – мрежа от центрове за дистанционна работа, Финландия	Пряк аналог за модела „Интелигентни местни центрове“. Публична материална база може да се търси по Мярка 4, частна услуга по Мярка 3, а обща мрежа и обмен – по Мярка 7.	микропредприятие, община или МИГ според компонента	Не следва да се изгражда нов хъб без анализ на търсенето и без връзка със съществуващите дигитални клубове.
Digi-Hub for Elderly People, Suodenniemi, Финландия	Изключително подходящ за Аврен–Варна, особено като надграждане на дигитални клубове и читалища. Инвестиционната част може да се свърже с Мярка 4, а частно организирана услуга – с Мярка 3.	община или микропредприятие според модела	Текущите възнаграждения за постоянна помощ не следва автоматично да се приемат за допустими инвестиционни разходи.
Inlisol – дистанционен мониторинг за грижа за възрастни хора, Финландия	Добър пример за Мярка 3 – ИТ и социална услуга от микропредприятие. За общинска социална услуга би бил необходим различен модел и проверка по Мярка 4/други програми.	микропредприятие	Здравни/социални услуги изискват съответствие със секторното законодателство и защита на личните данни.

Добра практика	Преносим компонент и мярка	Потенциален местен кандидат	Основно ограничение
Bwcabus – автобус по заявка в селски Уелс	Силно релевантен към местния модел за мобилност. По СВОМР инвестиционни компоненти могат да се търсят чрез Smart Villages логиката на Мярка 4 или пилотен проект по Мярка 7, но експлоатационното субсидиране не е автоматично допустимо.	община или МИГ в партньорство	Най-съществения риск е финансирането на текущата транспортна услуга след приключване на проекта.
Общинско споделяне на електромобили, Villerouge-Termenès, Франция	Практичен аналог за Мярка 4 като Smart Village решение, ако конкретните условия за приема позволяват активите; Мярка 7 може да подпомогне пилот и трансфер на модел.	община или МИГ в сътрудничество	Допустимостта на превозно средство трябва да се провери в конкретните условия за прием; не следва да се приема по подразбиране.
LEADER пилоти за местна възобновяема енергия и LED осветление, Румъния	За Аврен–Варна практиката показва как Мярка 1, Мярка 2, Мярка 3 и Мярка 4 могат да финансират ВЕИ за собствено потребление според кандидата, без да се твърди, че цяла енергийна общност е допустима като един проект.	земеделски стопанин, предприятие или община според актива	Мерките подпомагат конкретни ВЕИ инвестиции; режимът за споделяне/продажба на енергия е отделен правен въпрос.
Living Museums – транснационална автоматизация на селски музеи, Испания и Чехия	Най-силният пример за Мярка 7 и едновременно за Мярка 6. Мярка 7 може да финансира съвместен продукт/услуга и трансфер между МИГ, а Мярка 6 – локално цифрово културно съдържание и оборудване в допустимия обхват.	читалище/НПО/училище/община или МИГ в сътрудничество	Автоматичният достъп до конкретни обекти изисква правен и технически анализ за собственост, сигурност и режим на посещение.

Добра практика	Преносим компонент и мярка	Потенциален местен кандидат	Основно ограничение
Дигитализация на селското културно наследство в Ларнака, Кипър	Пряк аналог за Мярка 6 и частично Мярка 5. Мярка 6 позволява проучване, филми, видеоклипове, архиви, карти, пътеводители, табели и интернет страници. Мярка 5 е по-тясна и приложима само при религиозен обект и допустим кандидат.	читалище, НПО, училище/ДГ, община; по Мярка 5 – местно поделение на вероизповедание	Мярка 5 не следва да се използва за обща туристическа платформа без връзка с допустима инвестиция в религиозен обект.
Цифров информационен център в района на Лом, България	Много силен български аналог за Мярка 3: ИТ услуги, цифров бизнес и висококвалифицирана заетост. Не е необходимо МИГ да изгражда център за данни; преносим е принципът за местна цифрова услуга с бизнес модел.	микропредприятие	Високата технологична сложност изисква специализиран оператор; общината не е допустим кандидат по Мярка 3.
Studio BROD – културен и цифров обществен ресурс, България	Пряко относим към Мярка 6 – оборудване, дигитални архиви, филми, аудио-видео техника и местни културни инициативи. Ако центърът има стопанска услуга, отделен компонент може да се разглежда по Мярка 3.	читалище/НПО/училище/община; за стопански компонент – микропредприятие	Трябва ясно да се разграничат нестопанските културни дейности от стопанската експлоатация.

Добра практика	Преносим компонент и мярка	Потенциален местен кандидат	Основно ограничение
Подобрени социални услуги за хора с увреждания, Разлог, България	Съдържателно е силно приложим към Аврен–Варна, но организационният модел не се пренася 1:1. По местната Мярка 4 допустими кандидати са общините; по Мярка 3 микропредприятие може да предлага допустима социална услуга.	община по Мярка 4; микропредприятие по Мярка 3	НПО, аналогично на Разлог, не е допустим кандидат по Мярка 3 или Мярка 4; това е ключово ограничение.
Mukařov – цифрово управление на отпадъците, Чехия	Мярка 4/Мярка 7: цифрови общински решения, данни, пилотен модел и трансфер	Община Аврен/Община Варна; МИГ по Мярка 7	Такси, сметосъбиране и стимули се уреждат нормативно; допустимостта на конкретния софтуер/оборудване се проверява по приема.
Halnet – местна енергийна общност, Белгия	Мерки 1, 2 3 и 4 за ВЕИ/ефективност за собствено потребление; Мярка 7 за анализ, партньорство и трансфер	Стопанство, преработвател, микропредприятие или община според актива; МИГ по Мярка 7	Пълна енергийна общност и споделяне на енергия не са автоматично допустим единен проект по СВОМР.
Децентрализирано компостиране на биоотпадъци, Навара, Испания	Мярка 3 (компостиране като услуга); Мярка 1 (за собственото стопанство); Мярка 4 (общински елементи на „еко селище“); Мярка 7 (трансфер)	Микропредприятие или земеделски стопанин; община по Мярка 4; МИГ по Мярка 7	Събирането на битовите отпадъци се организира от общината; нужни са разрешителни и ползвател на компоста.

Източник: собствена съпоставка по допустимите кандидати, дейности, разходи и критериите за подбор в Стратегията за ВОМР на МИГ „Аврен–Варна“ [2].

8.4. Кои практики са най-преки аналози за местните мерки

В този анализ „аналог“ е добра практика, чиито дейности, тип кандидат и вид разходи съответстват в най-голяма степен на условията на дадена мярка от СВОМР. Колкото по-пряк е аналогът, толкова по-малко адаптация е нужна, за да се превърне идеята в допустимо проектно предложение. По-долу за всяка мярка са посочени практиките, които са най-близо до нейните условия. Списъкът е предназначен главно за потенциалните кандидати и за МИГ при подготовката на приемите и информационните срещи: показва кои примери най-добре илюстрират какво може да се финансира по всяка мярка.

Мярка 1: прецизното земеделие в Alsódobsza е най-прекият аналог, защото съвпада както тематично, така и инвестиционно с изричния Smart Villages критерий на местната мярка.

Мярка 2: модернизираната мандра в Крит и проектите за местни хранителни вериги показват как цифровизация, качество, преработка и местен пазар могат да се комбинират, но в Аврен–Варна трябва да се разделят преработвателните активи от общата логистика и маркетинг.

Мярка 3: Cowocat_Rural, Inlisol, Restaurant Serpent и центърът за данни край Лом дават най-добри аналози за цифрови услуги, coworking, социални услуги и местно предприемачество. Това е мярката с най-голям потенциал за частни Smart Village бизнес модели.

Мярка 4: Rural Working Hubs, Digi-Hub, Bwcabus и общинското car-sharing решение дават модели за общинска инфраструктура и услуги. При тях ключовият въпрос е не само инвестицията, а кой и с какъв бюджет ще предоставя услугата след проекта.

Мярка 5: приложимостта е ограничена. Цифровите елементи от кипърския модел могат да се използват само като допълнение към допустима инвестиция в религиозен обект, а не като самостоятелна обща туристическа система.

Мярка 6: Кипър, Studio BROD и Living Museums са най-силните аналози. Те показват как културното наследство се превръща в активна услуга чрез цифрово съдържание, мрежи, маршрути и достъп.

Мярка 7: Living Museums е най-силният аналог за транснационалното сътрудничество, защото е реален LEADER проект между множество МИГ, създал общ цифров продукт и работещ модел, който може да се адаптира в различни територии.

8.5. Финансова архитектура на петте примерни модела

Таблица 8.3 показва как петте примерни модела от глава 7 могат да бъдат разпределени между мерките и какъв е максималният размер на публичната помощ, който всяка мярка позволява за отделен проект. Посочените стойности не са разчети на конкретни проекти, а горни граници, които помагат да се прецени реалистичният мащаб на всеки модел.

Таблица 8.3. Финансова архитектура на петте примерни модела

Местен модел	Основна мярка (макс. помощ на проект)	Допълващи мерки	Логика на разделяне
Интелигентни местни центрове	Мярка 4 – общински центрове (до 110 000 евро)	Мярка 3 – частен коуъркинг или ИТ оператор (до 119 000 евро); Мярка 6 – съдържание и дейности в читалища (до 15 000 евро); Мярка 7 – мрежа и трансфер	Публичната база, стопанската услуга и мрежовата координация не се смесват в един кандидат; центровете в малки села обслужват няколко съседни села.
Умна местна хранителна мрежа	Мярка 1 – технологии в стопанствата (до 140 250 евро); Мярка 2 – преработка и маркетинг (до 102 000 евро)	Мярка 3 – заведения, логистика, цифрова услуга (до 119 000 евро)	Веригата е екосистема от отделни инвестиции; ограниченият бюджет на Мярка 2 (150 000 евро) изисква по-малки проекти и приоритет на общия маркетинг.
Интелигентна мобилност и грижа	Мярка 4 – общински активи и пилотни услуги (до 110 000 евро)	Мярка 3 – частна услуга (до 119 000 евро); М7 – пилот и обмен	Необходимо е предварително решение кой финансира експлоатацията; СВОМР финансира инвестиции, а не текущия превоз или социална услуга.
Местно управление на енергията и ВЕИ	Мерки 1, 2, 3 и 4 според собственика на актива	Мярка 7 – проучване, пилот и трансфер	Първо ВЕИ и енергийна ефективност за собствено потребление; енергийна общност само след отделен правен и технически анализ.

Местен модел	Основна мярка (макс. помощ на проект)	Допълващи мерки	Логика на разделяне
Дигитално наследство	Мярка 6 – до 15 000 евро на проект, около 10 проекта	Мярка 5 – религиозни обекти (до 25 000 евро); Мярка 7 – общ продукт с партньорска МИГ	Модулно изпълнение: много малки проекти, обединени от обща концепция, марка и платформа.

Източник: собствен анализ въз основа на Таблица 8.1 и Стратегията за ВОМР на МИГ „Аврен–Варна“ [2].

Съпоставката показва, че петте модела не се конкурират за един и същ ресурс: Модел 1 и Модел 3 разчитат основно на Мярка 4 и Мярка 3, Модел 2 – на Мярка 1, Мярка 2 и Мярка 3, Модел 4 – на всички инвестиционни мерки според собственика, а Модел 5 – на Мярка 6 и Мярка 5. Най-голям риск от недостиг на средства има при Модел 2 заради малкия бюджет на Мярка 2 и при Мярка 4, където двете общини ще трябва да избират между Smart Village проекти и традиционна инфраструктура – улици, тротоари, образователни и спортни обекти, които също са допустими по мярката.

8.6. Допълващо финансиране по СВОМР и други източници

Освен средствата от ЕЗФРСР по СПРЗСР, в Стратегията за ВОМР на МИГ „Аврен–Варна“ е предвидено допълващо финансиране по четири програми по Политиката на сближаване, за което СВОМР определя ясно разграничение на дейностите с цел избягване на двойно финансиране. Общият размер на допълващия ресурс е 966 341,65 евро, което увеличава общия ресурс на стратегията до около 3,97 млн. евро. [2], [56]. Решенията за подбор и финансиране на проектите по тези програми обаче не се вземат от МИГ, а МИГ не може да ги обвърже с проектите по ЕЗФРСР. Затова връзките с примерните модели в Таблица 8.4 показват само възможното тематично съответствие.

Таблица 8.4. Допълващо финансиране по СВОМР и връзка с примерните модели

Програма	Предвиден ресурс, евро	Обхват на дейностите съгласно СВОМР	Възможна тематична връзка с примерните модели
„Развитие на човешките ресурси“ (ПРЧР)	378 355,99	социални и обучителни дейности за уязвими групи, младежи, които не учат и не работят (NEET), и социални предприятия	Модел 3 „Интелигентна мобилност и грижа“ – социални услуги и грижа; Модел 1 – обучения и цифрови умения в местните центрове
„Конкурентоспособност и иновации в предприятията“ (ПКИП)	281 210,53	дигитализация и иновации в бизнеса, които не се покриват от стандартните инвестиционни разходи по ЕЗФРСР	Модел 1 – цифрови услуги и споделени пространства; Модел 2 – цифров маркетинг и проследимост на местните продукти
„Образование“ (ПО)	204 516,75	подкрепа за деца и ученици, за педагогически и непедагогически персонал за работа в мултикултурна среда и за взаимодействие с местните общности	Модел 5 „Дигитално наследство“ – образователни програми с училища и читалища; Модел 1 – дейности за деца и младежи
„Околна среда“ (ПОС)	102 258,38	екологично образование, кампании за отпадъците и устойчиво потребление	Модел 4 „Местно управление на енергията“; направлението за околна среда, включително компостиране по примера на практика № 19
Общо	966 341,65		

Източник: Стратегия за ВОМР на МИГ „Аврен–Варна“ – раздел за допълняемостта и приложенията за мерките по ПРЧР, ПО, ПОС и ПКИП [2]; размер на средствата съгласно официалния сайт на МИГ [56].

Допълващото финансиране може да покрие част от дейностите, които мерките по ЕЗФРСР не обхващат: социални и обучителни дейности, цифровизация на бизнеса, образователни и екологични кампании. Тъй като проектите по тези програми не се одобряват от МИГ, „меките“ дейности по моделите трябва да се планират като самостоятелни проекти по правилата на съответната програма. Не може да се приема предварително, че ще бъдат одобрени заедно със свързаните инвестиции по ЕЗФРСР.

Средствата по СВОМР остават ограничени и при някои модели – особено мобилността, социалните услуги и енергетиката – не покриват текущите разходи или по-големите инвестиции. Разгледаните практики показват, че успешните инициативи често комбинират няколко източника: румънските общини финансират фотоволтаици по LEADER, а LED осветление – от Норвежкия финансов механизъм и национални средства; финландските и испанските мрежи съчетават LEADER с общински бюджети и частни оператори.

Извън ресурса по СВОМР за територията на МИГ „Аврен–Варна“ следва да бъдат разгледани и: програмите по Политиката на сближаване 2021–2027 г. (за по-голяма общинска инфраструктура, енергийна ефективност и цифровизация), Програмата за развитие на човешките ресурси 2021–2027 г. (за социални услуги и грижа в дома), програмата за трансгранично сътрудничество Interreg VI-A Румъния – България (за съвместни туристически, културни и мобилни решения), програма LIFE (за климатична адаптация и околна среда), както и общинските бюджети за текущата експлоатация на услугите. Конкретната допустимост и сроковете на тези програми трябва да се проверяват към момента на подготовка на проекта, тъй като условията им се променят.

8.7. Извод за приложимостта

Най-реалистичният подход за МИГ „Аврен–Варна“ е да не се търси един голям проект „Интелигентно село“, а портфейл от координирани проекти по различни мерки, обединени от обща концепция. Финансовата рамка потвърждава този извод: максималната помощ на проект варира от 15 000 евро по Мярка 6 до 140 250 евро по Мярка 1, а бюджетите на Мярка 2 и Мярка 5 позволяват само един-два проекта.

Мярка 3 (725 000 евро) и Мярка 4 (550 000 евро) са основните източници за Smart Village решения – съответно за частни услуги и за общинска база. Мярка 6 позволява множество малки проекти за културно и дигитално наследство. Мярка 7 следва да се използва за трансфер, партньорство и изготвяне на обща стратегия за интелигентни селища (индикатор R.40), която ще помогне и на кандидатите по Мерки 1–6 да обосноват 20-те точки по Smart Village критерия. „Меките“ дейности по моделите (обучения, социални услуги, цифровизация на бизнеса, образователни и екологични кампании) могат да се търсят по допълващото финансиране по ПРЧР, ПКИП, ПО и ПОС в размер на 966 341,65 евро, по правилата на съответната програма (вж. т. 8.6). Решенията с постоянни текущи разходи – мобилност, социални услуги, енергийни общности – трябва да бъдат планирани и с източници извън стратегията.

9. ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

9.1. Общи изводи от извършеното проучване

Извършеното проучване показва, че концепцията „Интелигентни селища“ не следва да се разбира като модел за технологично модернизиране на селата чрез предварително определен набор от цифрови решения. Същността ѝ е в прилагането на териториален и воден от местните потребности подход, при който иновациите, цифровите технологии, новите организационни модели и партньорството се използват като средства за разрешаване на конкретни икономически, социални и екологични проблеми.

Европейската рамка потвърждава подобно разбиране. ОСП 2023–2027 г. позволява подкрепа за подготовка и прилагане на Smart Village стратегии чрез сътрудничество, а LEADER предоставя подходяща организационна рамка за местно участие и интегрирано развитие.

Опитът от Smart Rural 21 и Smart Rural 27 показва, че няма единен европейски модел. Практическото приложение се различава според размера на населеното място, ресурсите, демографската ситуация и местния капацитет.

Следователно основният критерий за „интелигентност“ не е технологичната сложност, а способността на решението да подобри функционирането на местната общност и качеството на живот.

9.2. Основни изводи за МИГ „Аврен–Варна“

Територията има специфична пространствена структура от 21 села с различен размер, икономическа активност, транспортна достъпност и степен на свързаност с Варна. Това разнообразие е едновременно предизвикателство и потенциал.

В социално-демографски аспект се наблюдават застаряване, по-нисък относителен дял на младите хора и различна динамика между населените места. Това е пряко свързано с необходимостта от нови форми на достъп до услуги, мобилност и социално включване.

Икономиката има потенциал, но са налице структурни ограничения. Земеделието е значимо, малките стопанства имат нужда от модернизация, а производството с по-висока добавена стойност и късите вериги са недостатъчно развити. Подобни ограничения съществуват и при микро- и малките предприятия.

Едно от най-съществените конкурентни предимства е близостта до Варна. Интелигентното местно развитие не трябва да се основава на изолиране от града, а на по-добро функционално свързване с неговия пазар, услуги, университети, медицински структури и туристически потоци.

9.3. Налични предпоставки за интелигентно развитие

Територията разполага със сравнително добра цифрова свързаност, обществени и културни сгради с потенциал за нови функции, земеделски ресурс, потенциал за слънчева енергия, природно и културно наследство и действаща местна инициативна група.

Тези ресурси позволяват развитие на цифрови услуги, интелигентни местни центрове, местни хранителни системи, енергийни решения, мобилни услуги и интелигентен туризъм, без всички инициативи да започват от изграждане на нова физическа инфраструктура.

9.4. Изводи от добрите практики

Общите характеристики на успешните практики са обобщени в т. 6.7. Най-важният извод за МИГ „Аврен–Варна“ е, че трансферът на добра практика се извършва на ниво компонент. Една и съща практика може да съдържа инфраструктурен, стопански, цифров и обществен компонент, които на територията на МИГ имат различни допустими кандидати и могат да бъдат подкрепени по различни мерки (вж. Таблица 8.2).

9.5. Препоръка за интегриран, мрежов модел

Прилагането на „Интелигентни селища“ на територията не следва да бъде сведено до избор на един проект. По-подходящо е постепенното създаване на териториална Smart Village екосистема, в която отделните решения са функционално свързани.

Конкретните връзки между петте примерни модела са описани в т. 7.6.

9.6. Препоръка за пилотно и поетапно изпълнение

Новите решения следва да се въвеждат пилотно и да се разширяват след оценка на действителния интерес, разходите и затрудненията. Критериите за избор на пилотни села и примери за тях по функционалните типове от т. 4.7 са дадени в т. 7.10.

9.7. Препоръка за картографиране на ресурсите

Преди разработването на конкретни проектни предложения е целесъобразно да бъде направено картографиране на ресурсите и потребностите на 21-те населени места, насочено конкретно към Smart Villages.

То следва да установи подходящи обществени сгради, липсващи услуги, заинтересовани предприятия и производители, културни и природни обекти, транспортни потребности, енергиен потенциал и наличие на местен капацитет.

9.8. Препоръка за развитие на човешкия капацитет

Инвестициите в техника трябва да бъдат придружени от инвестиции в цифрови умения, управление на местни инициативи, предприемачество, енергийна грамотност, работа с данни, създаване на туристическо и цифрово съдържание и работа с възрастни и уязвими групи. Особено значение има развитието на местни посредници, които подпомагат останалите жители при използването на новите услуги.

9.9. Препоръка за устойчивост

Още при планирането всеки модел трябва да определи собственика, оператора, ползвателите и източника на текущите разходи. Организационната рамка за това и основните рискове за устойчивостта са разгледани в т. 7.9 и 7.12.

9.10. Препоръка за обща цифрова архитектура

Ако постепенно бъдат разработвани няколко цифрови услуги, препоръчително е още в началото да бъде определена обща концепция за взаимодействието им.

Не е ефективно туристическа платформа, портал за производители, система за събития и приложение за услуги да бъдат разработвани напълно отделно, ако могат да споделят общи данни, потребителски профили и инфраструктура. Общата архитектура не означава сложна система от първия ден, а планиране за бъдеща интеграция.

9.11. Препоръка за европейско сътрудничество

Стратегията за ВОМР създава възможност за сътрудничество с други МИГ и изрично включва Smart Village дейности. Тази възможност следва да бъде използвана не само за общи посещения, а за трансфер на конкретни работещи модели.

Подходящ партньор е МИГ или селска територия, която вече е реализирала решение в област, определена като приоритетна за Аврен–Варна. Сътрудничеството може да включва технически модели, методики, обучение на местни оператори и съвместно тестване. Изходна точка са изричната цел на СВОМР за изготвяне на стратегия за интелигентни селища по Мярка 7 (индикатор R.40) и опитът на Община Аврен от проекта „Интелигентни селски територии“ (вж. т. 3.7).

9.12. Препоръка за измерване на резултатите

Конкретни показатели за всеки модел са предложени в т. 7.11 и Таблица 7.2. Мониторингът трябва да измерва реалното използване и ефекта на решенията, включително броя на ползвателите и промяната в достъпа до услуги, пазари или енергия.

9.13. Заключение

Анализът показва, че МИГ „Аврен–Варна“ има реален потенциал да прилага подхода „Интелигентни селища“, като адаптира проверени европейски и български решения към собствените си условия. Близостта до Варна, земеделският ресурс, културното и природното наследство, читалищата и сравнително добрата цифрова свързаност са добра основа. Застаряването, неравният достъп до услуги и големите разлики между селата определят къде намесата е най-необходима. Най-подходящият път е постепенното изграждане на мрежа от свързани решения, които обслужват групи села, започват с пилоти и разчитат на ясен местен носител. Така подходът може да се превърне от обща европейска концепция в практически инструмент за изпълнение на Стратегията за ВОМР и за по-добро качество на живот в 21-те населени места.

СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ ИЗТОЧНИЦИ

[1] Техническа спецификация – „Интелигентни селища – добри практики и модели за местно развитие“, СНЦ „МИГ Аврен–Варна“.

[2] Стратегия за водено от общностите местно развитие на СНЦ „МИГ Аврен–Варна“ за периода 2023–2027 г.

[3] „Проучване и анализ – природни характеристики, инфраструктура, култура, екология“, изготвено във връзка с разработването на Стратегията за ВОМР на МИГ „Аврен–Варна“.

[4] „Проучване и анализ на социално-икономическата сфера, човешките ресурси и публичните услуги“, изготвено във връзка с разработването на Стратегията за ВОМР на МИГ „Аврен–Варна“.

[5] Национален статистически институт, ТСБ – Варна. Население на област Варна към 7 септември 2021 г. (Преброяване 2021). https://nsi.bg/tsb/wp-content/uploads/2022/10/Press-release_10_Prebroiavane2021.pdf

[6] European Commission. Supporting Smart Village strategies. https://agriculture.ec.europa.eu/cap-my-country/rural-development/supporting-smart-village-strategies_en

[7] European Commission. A Long-Term Vision for the EU's Rural Areas towards 2040. https://agriculture.ec.europa.eu/rural-vision

[8] Регламент (ЕС) 2021/2115 на Европейския парламент и на Съвета от 2 декември 2021 г. за установяване на правила за подпомагане на стратегическите планове по ОСП. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/2115/oj

[9] Регламент (ЕС) 2021/1060 на Европейския парламент и на Съвета от 24 юни 2021 г. за определяне на общоприложими разпоредби за фондовете. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/1060/oj

[10] EU CAP Network. Smart village corner (13.12.2023). https://eu-cap-network.ec.europa.eu/news/smart-village-corner_en

[11] EU CAP Network. Smart villages in CSPs – LEADER subgroup (2025). https://eu-cap-network.ec.europa.eu/sites/default/files/2025-03/eu-cap-network-3rd-leader-subgroup3-smart-villages.pdf

[12] EU CAP Network. Discover the final report: Smart Rural Areas in the 21st century (24.10.2023). https://eu-cap-network.ec.europa.eu/news/discover-final-report-smart-rural-areas-21st-century_en

[13] Rural Pact Community Platform. Smart Village initiatives and recommendations for future implementation: new report (Smart Rural 27). https://ruralpact.rural-vision.europa.eu/news/overview-smart-village-initiatives-and-recommendations-future-implementation-new-report_en

[14] Министерство на земеделието и храните. Стратегически план за развитие на земеделието и селските райони на Република България 2023–2027 г. https://www.mzh.government.bg/

[15] EU CAP Network. CAP Strategic Plan fiche – Bulgaria (2024). https://eu-cap-network.ec.europa.eu/sites/default/files/publications/2024-08/eu-cap-network-csp-fiche-bulgaria.pdf

[16] Smart Rural 21. Country profile – Bulgaria. https://www.smartrural21.eu/countries/bulgaria/

[17] Министерство на труда и социалната политика. „Общо 760 дигитални клуба за обучения ще бъдат изградени по проект на МТСП по Плана за възстановяване и устойчивост“ (25.07.2025). https://www.mlsp.government.bg/obshcho-760-digitalni-kluba-za-obucheniya-shche-bdat-izgradeni-po-proekt-na-mtsp-po-plana-za-vzstanovyavane-i-ustoychivost

[18] Fraunhofer IESE. Digitale Dörfer – официален сайт на проекта. https://www.digitale-doerfer.de/

[19] FAO Agritech Observatory. Rhineland-Palatinate – Smart village initiative supporting the co-creation of cross-sectoral sustainable digital solutions. https://agritechobservatory.review.fao.org/es/rhineland-palatinate

[20] Smart Rural 21. Raudanmaa, Finland. https://www.smartrural21.eu/villages/raudanmaa_fi/

[21] Obec Mukařov. Smart Village Strategy of Mukařov (Czechia). https://www.mukarov.cz/files/projekty/mukarovcz-smart-village-strategy.pdf

[22] Obec Mukařov. Pravidla k Motivačnímu a evidenčnímu systému pro odpadové hospodářství (MESOH), 2025. https://www.mukarov.cz/files/odpadove-hospodarstvi/pravidla-mesoh-2025.pdf

[23] Smart Rural 21. Mukařov, Czechia. https://www.smartrural21.eu/villages/mukarov_cz/

[24] Smart Rural 21. Mouans-Sartoux, France. https://www.smartrural21.eu/villages/mouans-sartoux_fr/

[25] EU CAP Network. Good Practice Report – Local energy for farmers and citizens (2023). https://eu-cap-network.ec.europa.eu/sites/default/files/2023-10/EUCAPNetwork_GoodPracticeReport_BE-F_RS_Local-energy-for-farmers-and-citizens_EN_V1_231030.pdf

[26] REScoop.eu. Success story: Belgian farms – fertile ground for community energy. https://www.rescoop.eu/news-and-events/stories/success-story-belgian-farms-fertile-ground-for-community-energy

[27] EU CAP Network. Living Museums – SMART technology to keep rural heritage alive. https://eu-cap-network.ec.europa.eu/good-practice/living-museums_en

[28] EU CAP Network. Developing Precision Farming in Eastern Hungary (2025). https://eu-cap-network.ec.europa.eu/good-practice/developing-precision-farming-eastern-hungary_en

[29] European Commission. Cork 2.0 Declaration 2016 – A Better Life in Rural Areas. https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2019-04/cork-declaration-2-0_en_0.pdf

[30] Smart Rural 21. Participant villages – five pre-selected villages and a further 16 selected villages. https://www.smartrural21.eu/villages/

[31] Министерство на земеделието и храните. Стратегия за цифровизация на земеделието и селските райони на Република България, приета с Решение № 247 на Министерския съвет от 02.05.2019 г. https://www.mzh.government.bg/bg/politiki-i-programi/politiki-i-strategii/strategiya-za-cifrovizaciya-na-zemedelieto-i-selskite-rajoni-na-/

[32] Министерство на труда и социалната политика. Единен регистър на дигиталните клубове (25.06.2026) и публична карта на клубовете. https://www.mlsp.government.bg/eng/szdaden-e-registr-na-digitalnite-klubove ; https://www.mlsp.government.bg/karta-klubove

[33] Smart Rural 27. Bulgaria – CAP Strategic Plan factsheet and Smart Villages LAB Action Plan (2024). https://www.smartrural27.eu/factsheet/bulgaria/ ; https://www.smartrural27.eu/wp-content/uploads/2024/05/Action-plan-BG-v1.pdf

[34] EU CAP Network. New rural social services for a Bulgarian community – Razlog Municipality. https://eu-cap-network.ec.europa.eu/good-practice/new-rural-social-services-bulgarian-community_en

[35] EU CAP Network. New digital information storage centre for rural Bulgaria – LEADER/CLLD, Lom. https://eu-cap-network.ec.europa.eu/good-practice/new-digital-information-storage-centre-rural-bulgaria_en

[36] EU CAP Network. Studio BROD project boosts quality of life in Bulgaria using a LEADER niche. https://eu-cap-network.ec.europa.eu/good-practice/studio-brod-project-boosts-quality-life-bulgaria-using-leader-niche_en

[37] EU CAP Network. Rural Working Hubs – Finland, EAFRD/LEADER support for a network of rural teleworking hubs. https://eu-cap-network.ec.europa.eu/good-practice/rural-working-hubs_en

[38] EU CAP Network. Cowocat_Rural – Network of coworking spaces in rural Catalonia, M19 LEADER/CLLD. https://eu-cap-network.ec.europa.eu/good-practice/cowocatrural-network-coworking-spaces-rural-catalonia_en

[39] EU CAP Network. Digi-Hub for Elderly People – Finland, M07 Basic services & village renewal. https://eu-cap-network.ec.europa.eu/good-practice/digi-hub-elderly-people_en

[40] EU CAP Network. Inlisol Ltd. – Smart remote monitoring for elderly care, M19 LEADER/CLLD. https://eu-cap-network.ec.europa.eu/good-practice/inlisol-ltd-smart-remote-monitoring-elderly-care_en

[41] EU CAP Network. An on-demand rural bus service in rural Wales, M07 Basic services & village renewal. https://eu-cap-network.ec.europa.eu/good-practice/demand-rural-bus-service-rural-wales_en

[42] EU CAP Network. Municipal electric cars-sharing service – France, M19 LEADER/CLLD. https://eu-cap-network.ec.europa.eu/good-practice/municipal-electric-cars-sharing-service-france_en

[43] EU CAP Network. LEADER case study – Local sustainable action with triple effects, Romania, M19 LEADER/CLLD. https://eu-cap-network.ec.europa.eu/good-practice/leader-case-study-local-sustainable-action-triple-effects_en

[44] EU CAP Network. Digitalisation of Cypriot rural heritage boosts visitor income opportunities, M19 LEADER/CLLD. https://eu-cap-network.ec.europa.eu/good-practice/digitalisation-cypriot-rural-heritage-boosts-visitor-income-opportunities_en

[45] EU CAP Network. A healthy, local and circular food supply chain in region River delta, M16 Cooperation. https://eu-cap-network.ec.europa.eu/good-practice/healthy-local-and-circular-food-supply-chain-region-river-delta_en

[46] EU CAP Network. Young rural entrepreneur strengthens local food culture through LEADER-supported short supply chains, Lithuania, M19 LEADER/CLLD. https://eu-cap-network.ec.europa.eu/good-practice/young-rural-entrepreneur-strengthens-local-food-culture-through-leader-supported_en

[47] EU CAP Network. LEADER modernises, expands and diversifies cheese dairy in Crete, M19 LEADER/CLLD. https://eu-cap-network.ec.europa.eu/good-practice/leader-modernises-expands-and-diversifies-cheese-dairy-crete_en

[48] МИГ Лом. Проект „Ломчани и Музикална дъга – минало и бъдеще в едно с възстановено Студио БРОД“, Мярка 6 от СВОМР на МИГ Лом. https://miglom.org/archive/proj_map/project_22b.php

[49] Senedd Cymru. Correspondence from the Deputy Minister for Climate Change (01.11.2023) – оценка на Transport for Wales за услугата Bwcabus. https://business.senedd.wales/documents/s142222/Correspondence%20from%20the%20Deputy%20Minister%20for%20Climate%20Change%2001%20November%202023.pdf

[50] EU CAP Network. Revitalising rural Europe: Success stories from the Rural Inspiration Awards 2019. https://eu-cap-network.ec.europa.eu/publications/revitalising-rural-europe-success-stories-rural-inspiration-awards-2019_en

[51] LEADER France. Voiture partagée communale – un service créé par les citoyens, Mairie de Villerouge-Termenès, GAL de l'Est-Audois (формуляр за кандидатстване). https://leaderfrance.fr/wp-content/uploads/2019/11/GALEA-Villerouge-Termenes.pdf

[52] Electrek. French village increases mobility, cuts carbon with shared EV scheme (09.11.2021). https://electrek.co/2021/11/09/french-village-increases-mobility-cuts-carbon-with-shared-ev-scheme/

[53] EU CAP Network. Community-led transnational cooperation project boosts local rural tourism offer. https://eu-cap-network.ec.europa.eu/news/community-led-transnational-cooperation-project-boosts-local-rural-tourism-offer_en

[54] Red Rural Nacional (REDPAC). The LEADER cooperation project "Living Museums" promotes tourism in small municipalities. https://redpac.es/en/node/14425

[55] EU CAP Network. Pilot Project on Circular Bioeconomy – Spain, M16 Cooperation. https://eu-cap-network.ec.europa.eu/good-practice/pilot-project-circular-bioeconomy-spain_en

[56] СНЦ „МИГ Аврен–Варна“. Старт на стратегията на МИГ „Аврен–Варна“. https://mig-avren-varna.eu/blog/start-na-strategiyata-na-mig-avren-varna

[57] Областен информационен център – Варна. „ОИЦ – Варна се включи в обучение за интелигентно местно развитие“ (18.03.2025). https://www.varna.bg/upload/19151/sait_obshtina_18.03.2025_MIG.pdf

Интернет източниците са проверени към октомври 2026 г. Номерата в квадратни скоби в текста съответстват на номерацията в настоящия списък.